

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	6
Sayı	Issue	8
Yıl	Year	2023

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2023, Cilt.6, Sayı.8

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.
editor@sobibder.org
editor.sobibder@gmail.com
Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDITÖRÜ

Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDİTÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr

İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu

Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com

Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr

Yönetim ve Strateji: Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye. harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.

Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.

Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üni., Muğla, Türkiye.

Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.
Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni., Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Prof. Dr. Nuran ŞAHİN, (Emekli).
Doç. Dr. Ediz GÜRİPEK, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
Doç. Dr. Elçin Doğan GÜRBÜZER, Ege Üniversitesi.
Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ, Yakın Doğu Üniversitesi.
Doç. Dr. Serkan ÇELİK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.
Doç. Dr. Şerife MEMİŞ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Alper YONTAR, Çukurova Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Buket TURHAN TÜRKKAN, Çukurova Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ceyhan UÇUK, Gaziantep Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Batuhan ÇEKEN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Raziye GÜNAY BİLALOĞLU, Çukurova Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Sercan YILDIZ, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Sibel YAZICI, Afyon Kocatepe Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi TAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Umut ÇIVGIN, Bursa Teknik Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Yener OĞAN, Artvin Çoruh Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Zekiye ÇAĞIMLAR, Çukurova Üniversitesi.
Dr. Öğretim Üyesi Sevgül TÜRKÖĞLU, Kıbrıs İlim Üniversitesi.
Dr. Gonca YILMAZ, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
Yrd. Doç. Dr. Bahar ATALAY, Kıbrıs İlim Üniversitesi.
Yrd. Doç. Dr. Eliz VOLKAN, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi.
Yrd. Doç. Dr. Şengül BAŞARI, Yakın Doğu Üniversitesi.
Yrd. Doç. Dr. Yasemin SORAKIN, Yakın Doğu Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;
Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;
Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşeri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyolojik-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve

Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayınlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

SOBIAD Atıf Dizini

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ResearchBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2023, Cilt.6, Sayı.8

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

İlkokul Yönetici ve Öğretmenlerine Veli Baskısı Konusunda Öğretmen Görüşleri

(Teachers' Views on Parent Pressure on Primary School Administrators and Teachers)

Şefik YÜCEL, Mehmet Şakir İLGE, Muhammed AKSOY

ss.991-1005.

Araştırma Makalesi

Majör Depresyon Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi: Olgu Sunumu

(Cognitive Behavioral Therapy in Major Depressive Disorder: A Case Report)

Metehan KATI, Meryem KARAAZİZ

ss.1006-1017.

Araştırma Makalesi

Televizyon Programlarının Gastronomi ve Mutfak Sanatları Öğrencilerinin Eğitim, Kariyer ve Meslek Planlarına Olan Etkisi

(The Effect of Television Programs on Education, Career and Professional Plans of Gastronomy and Culinary Arts Students)

Serdar EREN, Ümran VAREL

ss.1018-1036.

Kavramsal Makale

Kitlesel Etki Düzeyine Sahip Travmalar Açısından Korona Virüs Salgınının Değerlendirilmesi

(Evaluation of the Coronavirus Epidemic in Terms of Mass Effect Level Trauma)

Dilara BATI, Füsün GÖKKAYA

ss.1037-1052.

Kavramsal Makale

Karıştırılan İki Önemli Mesele: Osmanlı'da Devşirme Sistemi ve Peçik Kanunu

(Two Important Issues Confused in Recent Readings: The Ottoman Devshirme System and the Pencik Law)

Çiğdem ŞENGÜL SEÇGİN, Özkan TÜRKÇELİK, Mehmet SOYUPAK

ss.1053-1065.

Kavramsal Makale

Profesyonel Turist Rehberlerinin İş Sağlığı Güvenliği Sorunları ve Mesleki Yükümlülükleri

(Professional Tourist Guides of Occupational Health Safety Issues and Professional Obligations)

Arzu ÜNAL, Şehnaz DEMİRKOL
ss.1066-1079.

Kavramsal Makale

İnanç Turizmine Antik Dönem'den Bir Örnek: Klaros Kutsal Alanı

(An Example of Religious Tourism from Antiquity: Klaros Sanctuary)

Onur ZUNAL
ss.1080-1093.

Kavramsal Makale

Şizofreni Hastalarında Depresyon, İntihar Davranışı ve Sosyal Destek Üzerine Bir Derleme

(A Review on Depression, Suicidal Behavior and Social Support in Patients with Schizophrenia)

Yasemin TABAK, Asra BABAYİĞİT
ss.1094-1103.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

İlkokul Yönetici ve Öğretmenlerine Veli Baskısı Konusunda Öğretmen Görüşleri

Şefik YÜCEL, Milli Eğitim Bakanlığı, Beşiri Asmadere İlkokulu, Batman, e-posta: sefikyucel@outlook.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5903-9565>

Mehmet Şakir İLGE, Milli Eğitim Bakanlığı, Beşiri Asmadere Ortaokulu, Batman, e-posta: msakirilge@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7995-0513>

Muhammed AKSOY, Milli Eğitim Bakanlığı, Petrol Ortaokulu, Batman, e-posta: maksoymat@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5796-632X>

Öz

Bu araştırmanın amacı, ilkokul yönetici ve öğretmenlerine veli baskısı konusunda öğretmen görüşlerini belirlemektir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması desenine göre gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen ve ilkokullarda görev yapan on dört öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre velilerin uyguladığı baskı türleri psikolojik baskı, not verme, özel ilgi beklentisi, öğrencinin oturma yeri, başka öğrencileriyle kıyaslaması, öğretmene müdahale, aşırı iletişim olarak ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Veli, Baskı, İlkokul öğretmeni, İlkokul Yöneticisi.

Makale Gönderme Tarihi: 28.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 01.07.2023

Önerilen Atf:

Yücel, Ş., İlge, M. Ş. ve Aksoy, M. (2023). İlkokul Yönetici ve Öğretmenlerine Veli Baskısı Konusunda Öğretmen Görüşleri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(8): 991-1005.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(8): 991-1005. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1263](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1263)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Teachers' Views on Parent Pressure on Primary School Administrators and Teachers

Şefik YÜCEL, Ministry of Education, Beşiri Asmadere Primary School, Batman, e-mail:
sefikyucel@outlook.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5903-9565>

Mehmet Şakir İLGE, Ministry of Education, Beşiri Asmadere Middle School, Batman, e-mail:
msakirilge@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7995-0513>

Muhammed AKSOY, Ministry of Education, Petrol Middle School, Batman, e-mail:
maksoymat@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5796-632X>

Abstract

The aim of this study is to determine teachers' views on parental pressure on primary school administrators and teachers. The research was conducted according to the case study design, which is one of the qualitative research methods. The study group of the research consists of fourteen teachers working in primary schools and determined by purposeful sampling method. A semi-structured interview form developed by the researcher was used as a data collection tool. Content analysis technique was used to analyze the data. According to the results obtained from the study, the types of pressure applied by parents were expressed as psychological pressure, grading, expectation of special attention, student seating, comparison with other students, interference with the teacher, and excessive communication.

Keywords: Parent, Pressure, Primary School Teacher, Primary School Administrator.

Received: 28.01.2023

Accepted: 01.07.2023

Suggested Citation:

Yücel, Ş., İlge, M. Ş. and Aksoy, M. (2023). Teachers' Views on Parent Pressure on Primary School Administrators and Teachers, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(8): 991-1005.

GİRİŞ

Okullar, çevreleriyle sürekli etkileşim halinde olan şeffaf sosyal sistemlerdir. Çevredeki önemli sosyal gruplardan biri de ailedir. Erdoğan ve Demirkasımoğlu (2010), okulların ailelere yüklediği yükümlülüklerin ilkokulun ilk yıllarında ciddi bir şekilde başladığını ileri sürmektedir. Aileler, ilk yıllarda okul korkusu, çocuk gelişimi, öz bakım ve arkadaşlık gibi konuların yanı sıra ilerleyen yıllarda akademik performans da dahil olmak üzere çeşitli konularda öğretmenler ve yöneticilerle bağlantı ve iletişim kurar (Kolay, 2004). Okul ve aile arasında açık iletişim hatları ve karşılıklı desteğin eğitim üzerinde olumlu bir etkisi olacağına şüphe yoktur. Araştırma ve meta-analizler, ebeveynlerin eğitim sürecinin çeşitli yönlerine katılımının faydalarını göstermiştir. Örneğin, 9 farklı meta-analiz araştırmasını birleştiren bir meta-analiz, tüm biçimleriyle aile katılımının okulun tüm aşamalarında çocukların akademik performansı üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur (Cayak vd., 2015).

Bir kişinin geleceği üzerinde en fazla etkiye sahip olan kurum hiç şüphesiz okuludur. Bu nedenle, okul kurulmalı ve ilgili herkes eğitim sürecine katılmalıdır. Okulun hedeflerine ulaşması ve öğrenci davranışlarındaki iyileşme, sürecin her aşamasında ve okul faaliyetleri sırasında okul-aile işbirliğinin sağlanmasıyla garanti altına alınacaktır. Bir çocuğun geleceği üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilmek için, özellikle ilkokul düzeyinde olumlu bağlantı ve ekip çalışmasını teşvik etmek çok önemlidir (Gökçe, 2000). Eğitim dinamik bir süreç olduğu için okulun çocuklara gerekli davranışları tek başına öğretmesi mümkün değildir. Kazanılan alışkanlıkların sürekliliğini sağlamada ailenin önemli bir rolü vardır. Bu ortamda, hızla değişen çevresel koşullar ve toplumsal dinamizm, her seviyede eğitime verilen değeri ve ailenin çocuğun başarılı olmasına yardımcı olabileceği ve okulda öğrendiklerini tamamlayabileceği inancını artırmaktadır (Aslanargun, 2007). Başarılı okulların özelliklerinden biri de aile ve okul arasındaki işbirliğidir (Balci, 2011). Mükemmel bir eğitim için güçlü bir öğretmen-veli ortaklığı gereklidir ve bu ortaklığın başarılı olabilmesi için her iki tarafın da birbirlerinin bakış açılarına açık olması ve çocukların değerini daha fazla takdir etmesi gerekir. Ebeveynlerin çocuğun ilk öğretmeni olduğu düşüncesinden hareketle, okul tarafından sağlanan kurumsallaşmış ve sistematik eğitimle evdeki eğitimi bütünleştirerek ailelerin çocuklarının eğitimini desteklemelerini ve eğitime katılmalarını sağlamak önemlidir (Şahin ve Ünver, 2005).

Çocuğun yeteneği, sosyoekonomik geçmişi ve IQ seviyesi (Zellman vd., 1998) veya aile katılımı gibi faktörler hesaba katıldıktan sonra bile, faydalar hala mevcuttur (Topor vd., 2010). Topor vd., (2010) tarafından yapılan araştırmaya göre yöneticiler, öğretmenler ve veliler, velilerin eğitim sürecine katılımı konusunda genellikle olumlu görüşlere sahiptir; ancak bu süreçte velilerin, yöneticilerin ve öğretmenlerin etkili iletişim tekniklerini benimsemeleri büyük önem taşımaktadır. Örneğin, Hatipoğlu ve Kavas (2016) 250 eğitimci üzerinde yaptıkları çalışmada, velilerin açıklayıcı/bilgilendirici ve olumlu iletişim tarzları ile öğretmenlerin performansı arasında olumlu bir ilişki olduğunu, ancak velilerin eleştirel ve olumsuz iletişim tarzları ile öğretmenlerin performansı arasında bir ilişki olmadığını tespit etmiştir. Okul ve aile arasındaki iletişim için net kurallar belirlemek çok önemlidir. Sınırlar aşılırsa aile katılımı ebeveyn baskısına dönüşebilir. Larocque ve diğerlerine (2011) göre katılım, ailenin çocuğun eğitime yaptığı yatırım veya çocuğun eğitimsel gelişimine yardımcı olan eylemler olarak tanımlanmaktadır (El Nokali vd., 2010, 989). Belirli bir soruna yönelik görüş ve davranışlarını değiştirmeleri için insanlara veya gruplara yapılan baskı zorlama olarak bilinir.

Bu bağlamda okullarda "veli baskısı", velilerin okul yöneticilerine ve öğretmenlere talep ve isteklerini kabul ettirme çabalarını, bu talep ve isteklerini kabul ettirme girişimleri başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra üst makamlara şikâyetle bulunmalarını, her türlü suçlayıcı tutum ve davranışlarını, mevcut okul ve sınıf durumuna müdahale etme ve yönlendirme isteklerini ifade

etmektedir (Zellman vd., 1998). Erdoğan ve Demirkasımoğlu'na (2010) göre, bu tür bir baskının hem okullar hem de öğretmenler üzerinde olumsuz etkileri olabilir. Ebeveynlerin eğitime katılımı, öğretmenler ve yöneticiler de dahil olmak üzere personel üzerinde çeşitli talepler doğurabilir. Veliler zaman içinde öğretmenleri kendi standartlarına göre yargılamaya, birbirleriyle kıyaslamaya ve kendi tercihleri doğrultusunda yönlendirmeye çalışabilirler (Erdoğan, 2000). Veliler memnun olmadıkları öğretmenleri okul yönetimine şikayet edip sınıf ya da öğretmen değişikliği talep ettiklerinde, baskı öğrencilerin notlarıyla ilgili beklentilerin ötesine geçebilir. Araştırmalara göre, bu baskı biçimi belirli konulara odaklanmakta ve doğrudan yüz yüze görüşmeler yoluyla ya da okul koruma derneği ve okul aile birliği gibi dernekler aracılığıyla uygulanmaktadır (Acıkalin, 1989). Kocaeli ilinde Ürün ve Gökçe (2015) tarafından yapılan bir araştırma, velilerin, siyasi partilerin, sendikaların ve dini örgütlerin okul yönetimi ve öğretmenlerden farklı beklentileri olduğunu ortaya koymuştur. Okul müdürlerinden velisi oldukları çocukların durumlarıyla ilgili bilgi taleplerinin ikinci sırada geldiği, bunu okulun yönetimi, personel sorunları ve eğitim-öğretim süreciyle ilgili sorunların izlediği ortaya çıkmıştır. Özel talepler arasında en yaygın baskı nedeni ise "öğrencinin kuruma kayıt hakkı olmadığı halde kayıt yaptırmaya çalışmak" olduğu belirlenmiştir (Ürün ve Gökçe, 2015).

İlkokulda sınıf öğretmeni seçimi, eğitim süreçleriyle ilgili en önemli baskı konusudur. Okul yönetimi ile ilgili en önemli baskı konusu okulun temizliğidir. Personel ile ilgili en önemli baskı konusu ise kadrolu öğretmen atanmasıdır. Okul yöneticilerinin velilerden gelen bu taleplere yanıt vermek için reddetme, talebi kabul etme, velilerle görüşme, velileri oyalama, toplantı ve seminer düzenleme gibi çeşitli taktikler kullandıkları tespit edilmiştir (Erdoğan ve Demirkasımoğlu, 2010). Baskı gruplarının (dernekler, işletmeler, vakıflar, işçi ve işveren örgütleri, bürokratlar ve politikacılar) okullar üzerindeki etkisini inceleyen Özcan'a (2014) göre, vakıflar ve dernekler okullardan promosyon, afiş asma ve broşür dağıtma gibi taleplerde bulunmaktadır. Bürokratların ve siyasetçilerin doğrudan ya da Milli Eğitim Müdürlüğü bürokratları aracılığıyla baskı uyguladıkları, velilerin yöneticilerden çocuklarının sınıf algısı iyi olan sınıflara yerleştirilmesini, notlarının yükseltilmesini, sıralarının ya da yanlarındaki sıraların değiştirilmesini, yurttan kalıyorlarsa istedikleri odaya yerleştirilmelerini, çocuklarının istedikleri sınıfa yerleştirilmesini talep ettikleri ve bu taleplerinin karşılanmasını istedikleri ortaya çıkmıştır. Öğretmenler ve yöneticiler bu tür bir baskı altında kaldıklarında etkilerini çeşitli şekillerde sergileyebilir, okuldaki günlük etkileşimlerine, tutum ve davranışlarına ve özel hayatlarına yansıtabilirler. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, ebeveynlerin görevlerini yerine getirirken yöneticiler ve öğretmenler üzerindeki taleplerini, bu baskıların öğretmenlerin ve müdürlerin tutum ve eylemlerini nasıl etkilediğini ve olası sonuçların neler olabileceğini anlamak kritik önem taşımaktadır.

Bu temel bilgiler kapsamında araştırmanın amacı ilkökul yönetici ve öğretmenlerine veli baskısının öğretmen görüşleri doğrultusunda belirlenmesidir. Araştırmada aşağıdaki sorulara yanıtlar aranacaktır:

1. Öğretmen görüşlerine göre velilerin uyguladığı baskı türleri ve bunların olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir?
2. Öğretmen görüşlerine göre veli baskısı öğretmen ve yöneticilerin velilere yönelik tutum ve davranışlarında nasıl bir değişime yol açmaktadır?
3. Öğretmen görüşlerine göre öğretmenin veli baskısı nedeniyle yönetici ile problem yaşama durumu hakkında görüşleri nasıldır?
4. Öğretmenlerin performans değerlendirmede veli katılım durumuna ilişkin değerlendirmeleri nasıldır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma katılımcılardan daha derinlikli bilgiler edinebilmek adına nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma; algı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde araştırılmasına imkân verir ve görüşme, gözlem, belge analizi gibi yöntemler kullanılarak gerçekleştirilir. Nitel araştırmada sosyal olayları ve olguları değerlendirirken yaşanan çevreyi dikkate alarak araştırmayı ve değerlendirmeyi ön planda tutan bir yaklaşım sergilenir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39). Nitel araştırma bireylerin yaşam biçimlerini, hayat hikayelerini, tutum ve örgütsel yapılarını, sosyal değişimini anlamaya yönelik bilgi üretme süreçlerinden biridir (Özdemir, 2010: 326).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme tekniklerinden maksimum örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın çalışma grubu 14 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların demografik değişkenlerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılanlara Ait Demografik Bilgiler

Demografik Değişken	Kategori	n
Cinsiyet	Kadın	6
	Erkek	8
Branş	Sınıf Öğretmeni	14
	20-30	3
Yaş	31-40	4
	41 yaş ve üstü	7
	0-15	5
Kıdem	16-27	9
	Lisans	10
Öğrenim Durumu	Yüksek Lisans	4
	Doktora	-

Katılımcıların demografik dağılımlarına bakıldığında 8’inin erkek 6’sının kadın olduğu, tamamının sınıf öğretmeni olarak görev yaptığı, 3’ünün 20-30 yaş aralığında, 4’ünün 31-40 yaş aralığında ve 7’sinin ise 41 yaş ve üstü olduğu görülmektedir. Mesleki kıdem yılı açısından katılımcıların 5’inin 0-15 yıl 9’unun ise 16-27 yıl çalışma süresi olduğu görülmektedir. Eğitim durumu değişkeni açısından bakıldığında ise katılımcıların 10’u lisans düzeyinde ve 4’ü yüksek lisans düzeyinde eğitim görmüştür.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden çoğunlukla kullanılan görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme, önceden belirlenmiş sorularla, karşılıklı yöneletilen sorulara cevapların alındığı iki taraflı bir iletişim sürecidir. Görüşme insanların bakış açılarını, hayat deneyimlerini, duygu ve düşüncelerini yansıtan önemli bir yöntemdir. Öğretmenlerle görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Veli Baskısına Yönelik Öğretmen Görüşlerini Belirleme Formu: Bu araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından 4 açık uçlu sorudan oluşan Veli Baskısına Yönelik Öğretmen Görüşlerini Belirleme Formu hazırlanmıştır. Sorular literatür taraması yapıldıktan sonra hazırlanmıştır. Bu araştırmada yer alan nitel verilerin geçerliği ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla araştırmacının basamakları ve katılımcılara ait bilgiler ayrıntılı olarak verilmiştir. Görüşme formunun hazırlanmasında uzman görüşlerine başvurulmuş ve araştırmacının katılımcısı olmayan 3 öğretmen ile ön görüşme yapılarak görüşme sorularının anlaşılabilirliği ve tekrar durumu kontrol edilmiştir. Görüşme formlarından elde edilen verilere yorum katılmadan ve verilerin doğası bozulmadan ayrıntılı olarak incelenmiş, ulaşılan sonuçlar doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Araştırmacının sonuçları literatürde yer alan ilgili araştırmalarla desteklenerek güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler, nitel araştırma yöntemine uygun olarak çözümlenmiştir. Araştırmada yer alan görüşme soruları şu şekildedir:

Velilerin size uyguladığı baskı türleri nelerdir? Bu baskıların olumlu ya da olumsuz yönleri oluyor mu?

Veli baskısı sonucu öğretmen ve yöneticilerde değişiklik yaşıyor mu (örneğin, notları veya öğrencilere ya da öğretmenlere yönelik tutumları değiştirmelerine neden oluyor mu?)

Öğretmenler veli baskısı sonucunda okul yönetimi ile problemler yaşad mı?

Performans değerlendirmeye veli katılımını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu sizin için bir baskı unsuru olarak değerlendirilebilir mi?

Verilerin Toplanması

Görüşmeler ilköğretimde görevli öğretmenlerle zaman planlaması yapılarak Ekim-Aralık 2022 tarihleri arasında yapılmıştır. Katılımcılara konu hakkında bilgi verilmiş olup katılım gönüllülük esasına bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerin uygun olduğu saatler belirlenerek belirlenen saatte görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada, araştırmacının türü olarak nitel araştırmanın içerik analiz yöntemi tercih edilmiştir. İçerik analiz yönteminde; veriler düzenlenir ve yorumlanarak okuyuculara sunulur. Elde edilen veriler belirlenmiş temalara göre kategorize edilir. (Karataş, 2015: 73). Bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulur ve gerekirse olgular arasında karşılaştırmalar yapılır (Büyüköztürk vd., 2008). Bu yöntem ile görüşmeye katılan engelli bireylerin duygu ve düşünceleri yorumlanmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Velilerin Uyguladığı Baskı Türleri ve Bunların Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Öğretmenlerin ilişkili olduğu kesimlerden biri velilerdir. Veliler ile yaptıkları görüşmelerde onların tutum ve davranışları kimi zaman öğretmenleri zor durumda bırakabilmektedir. Bu bağlamda farklı şekillerde gerçekleşebilecek bu davranışların ne tür bir baskı olarak ortaya çıkabileceği ve bunların olumlu ve olumsuz yönlerinden hareketle oluşturulan kod ve temalar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Velilerin Uyguladığı Baskı Türleri ve Bunların Olumlu ve Olumsuz Yönleri Hakkındaki Görüşler

Tema	Kod	n
Velilerin Uyguladığı Baskı Türleri	Psikolojik baskı	3
	Not verme	2
	Özel ilgi beklentisi	2
	Öğrencinin oturma yeri	2
	Başka öğrencilerle kıyaslaması	2
	Öğretmene müdahale	2
	Aşırı iletişim	2
Baskıların Olumlu ve Olumsuz Yönleri	Öğretmene zihinsel baskı	2
	Öğrenciyi olumsuz etkileme	1
	Veli şikayeti	1
	Velinin öğrenciyi ilgisi	1
	Öğretmeni rahatsız etme	1
	Motivasyon kaybı	1

Tablo 2’deki veriler incelendiğinde velilerin uyguladığı baskı türleri ve bunların olumlu ve olumsuz yönleri hakkındaki görüşlerinin velilerin uyguladığı baskı türleri ve baskıların olumlu ve olumsuz yönleri olmak üzere 2 tema altında toplandığı görülmektedir. Velilerin uyguladığı baskı türleri 7 kodla sunulduğu görülmektedir. Bunlar; psikolojik baskı (3), not verme (2), özel ilgi beklentisi (2), öğrencinin oturma yeri (2), başka öğrencileriyle kıyaslaması (2), öğretmene müdahale (2), aşırı iletişim (2) olarak ifade edilmiştir. Baskıların olumlu ve olumsuz yönlerinin 6 kodla sunulduğu görülmektedir. Bunlar; öğretmene zihinsel baskı (2), öğrenciyi olumsuz etkileme (1), veli şikayeti (1), velinin ilgisi (1), öğretmeni rahatsız etme (1), motivasyon kaybı (1) olarak ifade edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenler velilerin kendilerine en fazla psikolojik yönden baskı uyguladıklarını daha sonra ise çocuklarının notlarını değiştirme ve özel ilgi gibi konularda baskı uyguladıklarını söylemişlerdir. Öğretmenlerin bu konudaki görüşleri aşağıdaki gibidir:

“En çok psikolojik baskı uyguluyorlar.” (K3)

“Kişisel olarak veliden baskı yememekle beraber özellikle not anlamında birçok öğretmenin baskı altına alındığını söyleyebilirim.” (K1)

“Veliler kendi çocuğu özelinde daha çok ilgi alaka isteyerek bir baskı oluşturmaya çalışır.” (K2)

“Çocuğunun oturacağı yeri konusunda öğretmene ricada bulunur” (K5)

“Kıyaslama. Öğrencileri kıyaslaması ve öğrenci başarısızlığını sınıf öğretmenine yüklemesi...” (K6)

“Sınıftaki olaylara müdahale etmeye çalışmaları...” (K7)

“Teknolojik araç-gereç baskısı, gerek telefonla arayarak gerekse sosyal medya yoluyla gereğinden fazla iletişim kurmaya çalışmaları.” (K11)

Araştırmaya katılan öğretmenler velilerin uyguladıkları baskıların başında zihinsel baskının yer aldığını söylemişlerdir. Velinin çocuğuna olan ilgisi dışında baskının olumlu bir yönü ifade edilmemiştir. Öğretmenlerin bu konudaki görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Bu baskılar öğretmene olumsuz anlamda zihinsel baskı getirmektedir. Maalesef velilerden olumlu baskı örnekleri ile karşılaşmadım...” (K2)

“Velinin çocuğuyla ilgilenmesi, işte daha iyi ne yapabilirim gibi söylemleri bizi olumlu yönde motive etmekte, bizde otokontrol mekanizması oluşturmaktadır. Veliden gelen başarı için farklı fikirler bizde değişim dönüşüm gerçekleştirmekte.” (K5)

“...Bu baskılar bizi olumsuz etkiliyor, işimizi yapmamızı zorlaştırıyorlar, işimize yeterince konsantr olamıyoruz. Öğrencilerden çok velilerle uğraşır olduk” (K11)

“Bu durum da öğrencinin özellikle davranış ve notlarının olumlu anlamda gelişimine ket vurabiliyor” (K1)

“Olumsuz yanı mesleğimizi icra ederken tutum ve davranışlarımızın veliler tarafından anlaşılmadan haksızca eleştirilip şikâyet edilmesi.” (K3)

“...öğretmenin motivasyonu düşüyor.” (K14)

Veli Davranışlarının Öğretmen ve Yöneticilerdeki Değişime Etkisi

Veli davranışlarının ortaya çıkardığı sonuçlardan yola çıkılarak oluşturulan kod ve temalar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Veli Davranışlarının Öğretmen ve Yöneticilerdeki Değişime Etkisi Hakkındaki Görüşler

Tema	Kod	n
Veli Davranışlarının Etkileri	Davranış değişikliği yaratmaz	5
	Davranış değişikliği	4
	Tutum değişikliği	3
	Yöneticinin öğretmene baskısı	1
	Yönetici ve veli arasındaki ilişkinin farklılaşması	1

Tablo 3’teki veriler incelendiğinde öğretmenlerin veli davranışlarının öğretmen ve yöneticilerdeki değişime etkisi hakkındaki görüşlerinin veli davranışlarının etkileri teması altında beş kodla sunulduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların görüşleri; davranış değişikliği yaratmaz (5), davranış değişikliği (4), tutum değişikliği (3), yöneticinin öğretmene baskısı (1), yönetici ve veli arasındaki ilişkinin farklılaşması (1) olarak ifade edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin önemli bir bölümü veli davranışlarının öğretmen ya da yöneticinin davranışlarını etkilemeyeceğini söylemişlerdir. Etkisi olacağı yönünde de görüş beyan eden öğretmenler bulunmaktadır. Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

"Hayır değişiklik yaşanmıyor." (K7)

"Hayır; öğrenciye tutum anne babanın baskısıyla değişmez, değişmemeli" (K9)

"Bana göre eğitime gönül veren eğitimciler ve yöneticiler velilerin olumsuz davranışları, baskıları belki de uyguladıkları mobbing neticesinde öğrencilerin notları olumsuz etkilenmez." (K10)

"İster istemez bu baskılardan dolayı değişiklik yaşanıyor." (K3)

"...evet oluyor çünkü ceza vb. durumlarla ya da şiddete maruz kalmamak için davranış değişikliğine gidiliyor." (K6)

"...ister istemez öğretmenlerin öğrenci hakkında değil de veli hakkında tutumlarından değişikliğe neden olmaktadır." (K12)

"Bu tür sorunlar ne yazık ki oluyor. İster istemez velilerin kendince haklı sebeplerinden ötürü bazen tutumumuzu değiştirmek zorunda kalıyoruz." (K14)

"Yöneticiye gelen baskının çoğu zaman hemen öğretmene yansıtılması yeni tutumların istenmeden olsa da gelişmesine sebep oluyor." (K2)

Öğretmenin Veli Baskısı Nedeniyle Yönetici ile Problem Yaşama Durumu

Veli baskısının ortaya çıkardığı sonuçlardan yola çıkılarak oluşturulan kod ve temalar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmenin Veli Baskısı Nedeniyle Yönetici ile Problem Yaşama Durumu Hakkındaki Görüşler

Tema	Kod	n
Yönetici ile Problem Yaşama Durumu	Problem yaşamadım	6
	Çatışma	3
	Güven problemi	3
	Yöneticinin davranış değişikliği	2

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde öğretmenlerin veli baskısı nedeniyle yönetici ile problem yaşama durumu hakkındaki görüşlerinin yönetici ile problem yaşama durumu teması altında dört kodla sunulduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların görüşleri; problem yaşamadım (6), çatışma (3), güven problemi (3), yöneticinin davranış değişikliği (1), olarak ifade edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin önemli bir bölümü yönetici ile bir problem yaşamadığını söylemişlerdir. Yönetici ile problem yaşadığı yönünde görüş beyan eden öğretmenler bulunmaktadır. Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

"Bire bir şahit olduğum bir durum yok. Ancak bu yönde duyular olduğu söylenebilir. (K1)

"Hayır yaşamadım." (K7)

"Öğretmenlerin velilerden gördüğü baskı sonucu yönetimle sorun yaşayacaklarını düşünmüyorum. Belki bilgilendirme yapılır ve gerekiyorsa o veli ile okulu yönetimi ile öğretmen beraber görüşme yapabilir." (K10)

"Okul yönetimi bazen öğretmenden veli lehine karar alınmasını istiyor. Bu da öğretmen ve okul yönetimi arasında çatışmaya neden oluyor." (K3)

"Veli her zaman haklıdır düşüncesindeki idareciler yüzünden, herhangi bir durumda öğretmenin açıklamasını beklemeden veliye yaranmak için öğretmen hakkında hüküm veren idareciler yüzünden, maalesef Öğretmen ile okul yönetimi arasında sorunlar yaşanabilmektedir." (K11)

"Okul yönetimi ile ilgili böyle bir sorun yaşamadım fakat veliler her sıkıntıda öğretmenden önce okul yönetimine başvuruyor. Öğretmenine güvenmeyen bir okul yönetimi ile çalışmak sıkıntılara sebep oluyor." (K4)

"...sayısı az olsa da birkaç kez yaşandı. Çoğu zaman veli baskısı sonucu okul idareleri şimşekleri kendi üzerine çekmemek ve yakın çevre ile sorunlar yaşamamak adına öğretmenleri yalnız bırakabilirler. Bu durum öğretmenlerin idareye güven duygusunu zedeler ve uyumsuz bir iş ortamı yaratır." (K8)

"Evet yaşıyor çünkü veli öğretmene baskısını uygulayamadığı zaman daha farklı şekilde müdüre baskı uygulayıp müdürün davranış ve bakış açısı değiştirmesine sebep oluyor." (K6)

Performans Değerlendirmede Veli Katılım Durumuna İlişkin Değerlendirme

Performans değerlendirmede veli katılımı olmasının ortaya çıkaracağı sonuçlardan yola çıkılarak oluşturulan kod ve temalar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Performans Değerlendirmede Veli Katılım Durumu Hakkındaki Görüşler

Tema	Kod	n
Performans Değerlendirmede Veli Katılım Durumu	Hayır değerlendirmemelidir	11
	Evet değerlendirmelidir	2
	Veli profili önem taşır	1

Tablo 5'teki veriler incelendiğinde performans değerlendirmede veli katılım durumu hakkındaki görüşlerinin performans değerlendirmede veli katılım durumu teması altında üç kodla sunulduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların görüşleri; hayır değerlendirmemelidir (11), evet değerlendirmelidir (2), veli profili önem taşır (1) olarak ifade edilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamına yakını velilerin performans değerlendirmeye katılımı konusunda olumsuz görüş ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bu konudaki görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

"Veli ile sağlıklı bir iletişimin kurulmasının öğrenciye tanıma ve değerlendirmeye katkı sunacağı aşikar ancak bu durum kesinlikle öğrenciyi değerlendirme noktasında öğretmeni yanlış ve-ya sübjektif davranmaya zorlayacak bir durum oluşturmamalı." (K1)

"Böyle bir değerlendirmeye olumlu yönden bakmıyorum. İster istemez baskı unsuru oluyor." (K3)

"Öğretmenleri değerlendirmek velinin işi olmamalı, çünkü bilinçsiz veliler bunları kendilerinde çok doğal bir hakmış gibi görüp, her işe ve yapılarına karışmaya başlıyorlar. Baskı olarak değil ama veli ile gereksiz problemler ortaya çıkıyor." (K4)

"Mesleğimle ilgili bilgi sahibi olmayan birinin değerlendirmesini doğru bulmuyorum. Bazı durumlarda baskı unsuru oluşturabilir." (K7)

"Veli öğretmenin sınıf içindeki davranış, tutum ve ders becerisini hiçbir şekilde net olarak göremediğinden böyle bir şey kesinlikle yanlış olup veli performans değerlendirme yapamaz." (K9)

"Kesinlikle yanlış buluyorum. Sadece öğretmenin değerlendirmesini uygun buluyorum." (K14)

Araştırmaya katılan öğretmenlerden ikisi performans değerlendirmeye veli katılımı konusunda olumlu görüş ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bu konudaki görüşleri aşağıdaki gibidir:

"Performans değerlendirmeye katılmak, çocuğumuzun güçlü yönlerini ve zayıf noktalarını daha iyi anlamamızı sağlıyor. Böylece ona daha etkili bir şekilde destek olabiliriz. Okuldaki öğretmenlerle iletişim kurmak ve işbirliği yapmak da büyük önem taşıyor. Veliler olarak, çocuklarımızın eğitiminde aktif bir rol üstlenmek istiyoruz " (K8)

"Performans değerlendirmeleri veli-öğretmen işbirliğinin güçlendirilmesine yardımcı oluyor. Çocuğumun başarısı için okul ve ev arasında daha sıkı bir iletişim kurabiliyoruz. Öğretmenlerle bir araya gelerek çocuğumun güçlü ve zayıf yönlerini konuşmak, onun geleceği için daha doğru yönlendirmeler yapmamıza yardımcı oluyor."(K11)

Araştırmaya katılan öğretmenlerden biri performans değerlendirmeye veli katılımı konusunda veli profilinin önem taşıyacağını ifade etmişlerdir. Öğretmenin bu konudaki görüşleri aşağıdaki gibidir:

"Bilinçli velilerin performans değerlendirmesi bence her zaman faydalı olacaktır. Ancak veli profili göz önünde bulundurulduğunda bu oran en fazla % 3-5'lerde kalır diye düşünüyorum. Bu düşüncem nedeniyle diğer velilerin bu durumu bir baskı unsuru olarak kullanacağı hatta geçmişte bunun örneklerini gördüğümü belirtmek isterim. Öğrencimin notları düşük ise bende size düşük not veririm gibi söylemlerle karşılaştık." (K10)

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Ürün ve Gökce (2015) tarafından Kocaeli'de yapılan ve bu çalışma ile benzerlikler taşıyan araştırmanın sonuçlarının bu bulgularla uyumlu olduğu söylenebilir. Diğer taraftan öğretmenler, velilerin notlar konusunda kendilerine daha fazla baskı yaptığını düşünmektedir. İlkokul dördüncü sınıfa kadar yazılı sınav yapılmadığı için, bu dönemde ödevlerin en fazla baskı altında olduğu açıktır. Ebeveynler, çocuklarının ödevlerini diğer sınıflardaki öğrencilerin ödevleriyle karşılaştırarak öğretmeni etkilemeye çalışmaktadır (Şeneras ve Çetin, 2018). Öte yandan, özellikle ilkokullarda, velilerin bazen öğretmenin sınıfta düzen ve disiplini sağlama becerisini bile engellemeye çalıştıkları görülmüştür (Aktaş Arnas, 2017). Bu tür beklentilerin bazen öğretmenlerin suçlanmasına yol açabileceği ve teknoloji tasarım, müzik ve beden eğitimi gibi derslerde öğretmenlerin bu tür zorluklar yaşamaya daha yatkın olduğu kabul edilmektedir (Şeneras ve Çetin, 2018). Bu tür dersler genellikle öğretmenlerin daha özel becerilere sahip olmasını gerektirebilir. Örneğin, teknoloji tasarım dersinde öğretmenlerin teknik bilgi ve becerilere sahip olması, müzik dersinde müzikal yeteneklere ve enstrüman çalma becerisine sahip olması veya beden eğitimi dersinde fiziksel olarak aktif olabilmesi beklenir. Eğer öğretmen bu konularda yeterli birikime sahip değilse, dersleri yönetme ve öğrencileri etkileme konusunda zorluklar yaşayabilir (Kaçan vd., 2019). Teknoloji tasarımı, müzik ve beden eğitimi gibi dersler genellikle pratik becerilerin uygulandığı ve öğrencilerin fiziksel veya yaratıcı aktivitelerde bulunduğu derslerdir. Bu tür derslerde öğretmenler, öğrencileri düzenli tutmak, katılımlarını sağlamak ve güvenliklerini sağlamak gibi ek sorumluluklarla karşı karşıya kalabilirler. Bunun sonucunda, bu derslerdeki öğretmenlerin daha fazla zorlukla başa çıkmaları gerekebilir. Bazı durumlarda, velilerin belirli derslere veya öğretmenlere yönelik tutumları da bu zorlukları etkileyebilir. Örneğin, bazı veliler teknoloji tasarımı veya müzik gibi derslere önem vermezken, diğer derslere daha fazla önem atfederler. Bu durumda, öğretmenler bu derslerde daha az destek ve anlayış görebilirler, bu da işlerini daha zor hale getirebilir. Bu faktörler, teknoloji tasarımı, müzik ve beden eğitimi gibi derslerde öğretmenlerin daha fazla zorluk yaşama eğilimine katkıda bulunabilir. Ancak, her öğretmenin deneyimleri ve yetenekleri farklı olduğu için, bu durum her

öğretmen için geçerli olmayabilir. Öğretmenlerin bu zorluklarla başa çıkmaları için sürekli mesleki gelişim, destekleyici okul ortamı ve veli işbirliği gibi faktörlerin önemi de unutulmamalıdır (Hatipoğlu ve Kavas, 2016).

Öğretmenlerin veli davranışlarının öğretmen ve yöneticilerdeki değişime etkisi hakkındaki görüşlerinin veli davranışlarının etkileri teması altında beş kodla sunulduğu görülmektedir. Veli davranışlarının etkileri davranış değişikliği yaratmaz, davranış değişikliği, tutum değişikliği, yöneticinin öğretmene baskısı, yönetici ve veli arasındaki ilişkinin farklılaşması olarak ifade edilmiştir. Çetin ve Şeneras (2018) tarafından yapılan çalışma sonuçlarına göre katılımcıların çoğunluğu veli baskısının tutum ya da davranışlarını değiştirmelerine neden olmayacağını belirtmiştir. Ancak verilerin analizi, baskıların müdür-öğretmen ilişkilerini etkilediğini ve bazen davranış değişikliklerine yol açtığını ortaya koymaktadır. Baskı ve şikayetler karşısında müdürlerin öğretmenleri uyarma ve denetleme olasılığı artabilir. Sürekli uyarma ve denetleme, öğretmenler arasında motivasyon düşüklüğüne ve iş doyumunu sorunlarına neden olabilir. Öğretmenler sürekli olarak eleştirilmeye veya yöneticinin sürekli gözetimi altında oldukları hissine kapıldıklarında, motivasyonları azalabilir ve işlerine olan bağlılıkları azalabilir. Sürekli denetim ve uyarma, öğretmenlerin yaratıcılıklarını kısıtlayabilir. Öğretmenler, farklı öğretim yöntemleri veya etkileşimli öğrenme stratejileri gibi yenilikçi yaklaşımlar denemekten çekinebilirler. Bu da sınıftaki öğrenme deneyimlerini olumsuz etkileyebilir. Sürekli denetim ve uyarma, yönetici-öğretmen ilişkisini gerilimli hale getirebilir. Öğretmenler, kendilerini sürekli eleştiren veya izleyen bir yönetici ile işbirliği yapmakta zorlanabilirler. Bu durum, etkili iletişimi engelleyebilir ve okuldaki işbirliği ve takım ruhunu olumsuz etkileyebilir. Sürekli uyarma ve denetleme, öğretmenler arasında adaletsizlik algısını artırabilir. Eğer yönetici bazı öğretmenlere diğerlerinden daha sıkı bir şekilde müdahale ediyorsa, bu durum diğer öğretmenler arasında hoşnutsuzluğa ve haksızlık hissine yol açabilir. Sürekli uyarma ve denetleme, öğretmenlerin mesleki gelişimini ve özgüvenini olumsuz etkileyebilir. Öğretmenler, sürekli eleştirilme veya yöneticinin sürekli müdahalesi nedeniyle kendi yeteneklerine olan güvenlerini kaybedebilir ve kendilerini geliştirme konusunda engellerle karşılaşabilirler. Bu nedenle, yöneticilerin öğretmenleri uyarma ve denetleme durumunda dikkatli olmaları ve adil bir şekilde yaklaşmaları önemlidir.

Öğretmenlerin veli baskısı nedeniyle yönetici ile problem yaşama durumu hakkındaki görüşlerinin yönetici ile problem yaşama durumu teması altında dört kodla sunulduğu görülmektedir. Yönetici ile problem yaşama durumu problem yaşamadım, çatışma, güven problemi ve yöneticinin davranış değişikliği olarak ifade edilmiştir. Çetin ve Şeneras (2018) tarafından yapılan çalışma sonuçlarına göre yöneticiler ve öğretmenlerin bazen veli baskısı nedeniyle çatışabildiğini göstermektedir. Ebeveynlerin endişeleri, öğretmenlerin, çocukların sınıflarının ve kötü performans değerlendirmeleri alan öğretmenlerin değiştirilmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda düşük motivasyon ve kuruma ve liderliğe karşı düşmanca duygusal tepkiler ortaya çıkabilir. Velilerin baskısı ve çatışmalar, yönetici ile öğretmenler arasında işbirliği ve takım ruhunu zayıflatabilir. Öğretmenler, veli baskısının etkisiyle kendilerini savunma moduna geçebilir ve işbirliği yerine çatışmaya yönelimli bir tutum sergileyebilirler. Bu durum, okuldaki ekip çalışmasını olumsuz etkileyebilir ve işbirliği gerektiren projelerin başarısını etkileyebilir. Sürekli veli baskısı ve çatışma ortamı, öğretmenlerin motivasyonunu olumsuz etkileyebilir. Öğretmenler, sürekli eleştirilme ve mücadele içinde olma durumunda, işlerine olan bağlılıklarını ve motivasyonlarını kaybedebilirler. Bu da ders verimliliği ve öğrencilere yönelik kaliteli eğitim sunma yeteneklerini etkileyebilir. Sürekli çatışma ve veli baskısı, öğretmenlerde iş stresini artırabilir ve sağlık sorunlarına yol açabilir. Yüksek düzeyde stres, öğretmenlerin zihinsel ve fiziksel sağlığını etkileyebilir. Bu da iş memnuniyetini düşürebilir ve tükenmişlik sendromu gibi sorunlara yol açabilir. Sürekli çatışma ve veli baskısı, öğretmenlerde yıpranma ve istifa

riskini artırabilir. Öğretmenler, sürekli olarak zorlu durumlarla karşılaştıklarında, uzun vadede mesleki yıpranma yaşayabilirler. Aşırı yıpranma, öğretmenlerin işlerinden ayrılma veya başka bir mesleğe geçme kararı almalarına neden olabilir. Sürekli çatışma ve veli baskısı, yönetici ve öğretmenler arasındaki iletişimi olumsuz etkileyebilir. İletişim eksikliği veya yanlış anlamalar, gerektiği gibi bilgi paylaşımını engelleyebilir ve işbirliğini zorlaştırabilir. Bu da okuldaki genel iletişim ortamını bozabilir ve sorunların daha da derinleşmesine yol açabilir.

Performans değerlendirmede veli katılım durumu hakkındaki görüşlerinin performans değerlendirmede veli katılım durumu teması altında üç kodla sunulduğu görülmektedir. Veli katılım durumu hakkında katılımcıların görüşleri hayır değerlendirmemelidir, evet değerlendirmelidir ve veli profili önem taşıyor olarak ifade edilmiştir. Hatipoğlu ve Kavas (2016) tarafından yapılan araştırmanın bulguları, müdürlerin aksine öğretmenlerin, yöneticilerin performans değerlendirmelerine veli katılımını müdürler üzerinde bir tür baskı olarak gördüklerini ve bunun olumsuz etkileri olabileceğine inandıklarını göstermektedir.

Öneriler;

Okul, çocukları okula başlamadan önce ebeveynlere yönelik eğitim programları planlayabilir. Bu programlar, ebeveynlere ideal ebeveyn davranışlarını geliştirmeleri konusunda rehberlik sağlayabilir. Ebeveynlere, çocukların okul hayatına daha iyi uyum sağlamaları, destek olmaları ve iletişim becerilerini geliştirmeleri için stratejiler sunulabilir.

Öğretmenler, ilişki yönetimi konusunda mesleki gelişim etkinlikleri düzenleyebilirler. Bu etkinliklerde, öğretmenlere etkili iletişim becerileri, olumlu ilişkilerin geliştirilmesi ve veli-öğretmen işbirliğinin önemi gibi konular ele alınabilir. Böylelikle öğretmenler, velilerle daha sağlıklı ve işbirlikçi ilişkiler kurabilirler.

Okuldaki rehberlik bölümü, düşünceli ebeveynliği aktif olarak teşvik edebilir. Ebeveynlere çocuklarının duygusal ve sosyal gelişimine nasıl destek olabilecekleri konusunda rehberlik sağlayabilirler. Ayrıca, rehberlik birimi velilere, çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurma, problem çözme becerilerini geliştirme ve pozitif disiplin stratejileri gibi konularda destek sunabilir.

Okul yönetimleri, öğretmen-veli etkileşimini artırmaya yönelik eylem planları oluşturmalı ve etkinlikler buna göre planlanmalıdır. Örneğin, veli toplantıları, okul etkinliklerine veli katılımı, veli iletişim kanallarının çeşitlendirilmesi gibi adımlar atılabilir. Bu eylem planları, öğretmenler ve veliler arasındaki iletişimi güçlendirecek, karşılıklı güveni artıracak ve işbirliğini teşvik edecektir.

KAYNAKÇA

Aktaş Arnas, Y. (2017). *Okul Öncesi Eğitimde Aile Katılımı*. Y. Aktaş Arnas, (Ed.). Aile eğitimi ve okul öncesinde aile katılımı (3. Baskı) içinde (54-63). Ankara: Vize Yayıncılık

Aslanargun, E. (2007). Okul - aile iş birliği ve öğrenci başarısı üzerine bir tarama çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 120-135.

Balcı, A. (2011). *Etkili Okul ve Okul Geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi.

Büyükoztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Cayak, S. ve Ergi, D. Y. (2015). Öğretmen-Veli İşbirliği İle İlkokul Öğrencilerinin Sınıf İçindeki İstenmeyen Davranışları Arasındaki İlişki, *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 6(11), 59-77.

- Çetin, Ş. ve Şeneras, B. (2018). Okul Müdürleri ile Öğretmenlerin Algılarına Göre İlk ve Ortaokullarda Veli Baskısı: Nitel Bir Araştırma, *Milli Eğitim*, 20(7), 754-899.
- El Nokali, N. E., Bachman, H. J. and Votruba-Drzal, E. (2010). Parent Involvement and Children's Academic and Social Development in Elementary School, *Child Development*, 81 (3), 988-1005.
- Erdoğan, C., Demirkasımoğlu, N. (2010). Ailelerin Eğitim Surecine Katılımına İlişkin Öğretmen ve Yönetici Görüşleri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16 (3), 399- 431.
- Erdoğan, İ. (2000). *Okul Yönetimi Öğretim Liderliği*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Gökçe, E. (2000). İlköğretimde okul aile iş birliğinin geliştirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(7), 204-209.
- Hatipoğlu, A. Kavas, E. (2016). Veli Yaklaşımlarının Öğretmen Performansına Etkisi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 1012-1034.
- Karataş, K. ve Çakan, S. (2018). Öğretmenlerin bakış açısıyla eğitim-öğretim sorunları. Bismil ilçesi örneği. *İlköğretim Online*, 17(2), 834-847.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*. 1(1), 62-80.
- Kolay, Y. (2004). Okul-Aile-Çevre İşbirliğinin Eğitim Sistemindeki Yeri ve Önemi, *Milli Eğitim Dergisi*, 7(7), 164-166.
- Larocque, M. Kleiman, I. and Darling, S. M. (2011). Parental Involvement: The Missing Link in School Achievement, *Preventing School Failure*, 55(3): 115-122.
- MEB, (2018). 2023 Eğitim Vizyonu. Milli Eğitim Bakanlığı. https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/2023_E%C4%9Fitim%20Vizyonu.pdf
- Orçan Kaçan, M., Kimzan, İ., Güler Yıldız, T. ve Çağdaş, A. (2019). Öğretmen ve ebeveynlerin aile katılımını etkileyen etmenlere yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 370-381.
- Ozcan, K. (2014). Çevresel Baskı Gruplarının Okul Yönetimine Etkileri (Adıyaman İli Örneği), e-*International Journal of Educational Research*, 5(1), 88-113.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi Sosyal Bilimlerde Yöntem Bilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323- 343.
- Şahin, F. T. ve Ünver, N. (2005). Okul öncesi eğitim programlarına aile katılımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 23-30.
- Şeneras, B. (2017). *İlk ve Ortaokullarda Veli Baskısı*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Topor, D. R.; Keaner, S. P. Shelton, T. L. and Calkins, S. D. (2010). Parent Involvement and Student Academic Performance: A Multiple Mediation Analysis, *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 38(3): 183-197.
- Ürün, Z. ve Gökçe, A. T. (2015). Okul Müdürlerinin Baskı Gruplarının İstekleri ile Başa Çıkma Taktikleri, *Journal of Teacher Education and Educators*, 4(1), 105-125.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zellman, G. and Waterman, J. M. (1998). Understanding the Impact of Parent School Involvement on Children's Educational Outcomes, *Journal of Education Research*, 91(6), 370-380.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Majör Depresyon Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi: Olgu Sunumu

Metehan KATI, Yüksek Lisans Öğrencisi, Yakın Doğu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Lefkoşa, KKTC., e-posta: katimetehann@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5743-8680>

Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ, Yakın Doğu Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Lefkoşa, KKTC, e-posta: meryem.karaaziz@neu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

Öz

Yapılan çalışma DSM-5 tanı kriterleri göz önüne alınarak yapılmıştır. Belirtileri gösteren danışan 25 yaşında ve erkektir. Yapılan seanslar bilişsel davranışçı terapi ekolüne göre yapılmıştır. Danışan bir yıldır işsiz durumda olduğu için yaşamının kötü bir şekilde ilerlediğini aktarmıştır. Uzun süre işsiz kalması ile beraber yaşamında bazı problemlerin ortaya çıkması ile kötü etkilediğini aktarmıştır. Danışan kendini yetersiz birey olarak görmesi ve bu duruma eşlik eden çökkün, bunaltı ve mutsuz ruh hali durumu ile beraber şikayet seviyesi her geçen gün artmıştır. Danışan bu yaşadığı durumları kendisi tarafından çözmeye çalıştığını ama başarılı olamadığını aktarmıştır. Başarılı olamadığı için yaşamının daha da zorlaştığını belirtmiştir. Çevresi tarafından destek alınması gerektiğine ikna edilen danışan ile terapilere başlanılmıştır. Danışana ilk olarak bilişsel davranışçı terapi nedir, nasıl ilerler, terapinin gidişatı hakkında psikoeğitim verilmiştir. Danışan ile terapötik ilişkinin gelişimi sağlanmıştır. Terapinin gidişatı ise ilk önce bilişsel açıdan ele alınmıştır. Bilişsel alan da danışanın otomatik düşünceleri ve temel inançları belirlenmiştir. Bilişsel açıdan sonra davranışçı açıdan ele alınmıştır. Davranışçı açıdan ise danışana uygun olan davranışçı teknikler kullanılmıştır. Bilişsel davranışçı terapinin bu basamakları sayesinde danışanın kendisinde hissettiği çökkün, mutsuz, bunaltı ve yetersizlik duyguları üzerinde önemli kazanımlar edinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Depresyon Bozukluğu, Majör Depresif Bozukluk, Bilişsel Davranışçı Terapi.

Makale Gönderme Tarihi: 20.05.2023

Makale Kabul Tarihi: 01.08.2023

Önerilen Atıf:

Katı, M. ve Karaaziz, M. (2023). Majör Depresyon Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi: Olgu Sunumu, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(8): 1006-1017.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(8): 1006-1017. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1264](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1264)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Cognitive Behavioral Therapy in Major Depressive Disorder: A Case Report

Metehan KATI, MSc. Student, Near East University, Institute of Graduate Programs, Nicosia, TRNC, e-mail: katimetehann@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5743-8680>

Associate Prof. Dr. Meryem KARAAZİZ, Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Nicosia, TRNC, e-mail: meryem.karaaziz@neu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

Abstract

The study was carried out considering the DSM-5 diagnostic criteria. The client showing the symptoms is 25 years old and male. The sessions were conducted according to the cognitive behavioral therapy school. The client stated that his life was going badly because he had been unemployed for a year. He stated that he was unemployed for a long time and that he had a bad effect with the emergence of some problems in his life. The level of complaints increased day by day with the client seeing himself as an inadequate individual and accompanying depressed, anxious and unhappy mood. The client stated that he tried to solve these situations on his own, but was unsuccessful. He stated that his life became more difficult because he was not successful. The therapies were started with the client, who was convinced that he needed support from his environment. First, the client was given psychoeducation about what cognitive behavioral therapy is, how it progresses, and the course of therapy. The development of the therapeutic relationship with the client has been achieved. The course of therapy was first discussed from a cognitive perspective. In the cognitive domain, the client's automatic thoughts and basic beliefs were determined. After the cognitive aspect, it is discussed from the behavioral point of view. From the behavioral point of view, behavioral techniques suitable for the client were used. Thanks to these steps of cognitive behavioral therapy, important gains will be gained on the depressed, unhappy feelings of depression and inadequacy that the client feels in himself.

Keywords: Depressive Disorder, Major Depressive Disorder, Cognitive Behavioral Therapy.

Received: 20.05.2023

Accepted: 01.08.2023

Suggested Citation:

Kati, M. and Karaaziz, M. (2023). Cognitive Behavioral Therapy in Major Depressive Disorder: A Case Report, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(8): 1006-1017.

GİRİŞ

Duygu durum bozukluklarından birisi olan depresyon yoğun bir şekilde üzüntülü, bunaltılı duygu durumuna ek olarak bedensel belirtiler de yavaşlama ile karakterize olan duygu durum bozukluğudur. Bireyde değersizlik, isteksizlik ve karamsarlık düşünceleri yoğun bir şekilde gözlemlenir (Dikici, Aşçıbaşı ve Aydemir, 2017).

Depresyon bozukluklarının içerisinde de bulunan yeğin (majör) depresyon bozukluğu ise en çok görülen depresyon çeşididir. Majör depresyon bozukluğu ise bireyin günlük aktivitelerine karşı olan yoğun ilgisizlik ve çöküntü ile karakterize olan depresyon bozukluğu çeşididir (Bodur ve Üneri, 2008).

Majör depresyon bozukluğunun belirtileri ise ilgi kaybı ile beraber depresif semptomları barındırır. Depresif semptomlardan en az dördünü barındırması ile oluşur. Majör depresyon bozukluğun oluşabilmesi için bireyin iş ve çevre yaşantısında belirgin bozulmaların oluşması gerekmektedir (Aslan, Sarı ve Kuruoğlu, 2012).

DSM IV'e göre Majör depresyon bir ya da birden fazla depresif durumdan oluşur. Süre olarak ise en az iki hafta sürer. Belirtileri ise ilgi kaybı ile beraber depresif semptomları barındırır. Depresif semptomlardan en az dördünü barındırması ile oluşur. Majör depresyon bozukluğun oluşabilmesi için danışanın iş ve çevre yaşantısında belirgin bozulmaların olması gerekmektedir (Karamustafalıoğlu ve Yumrukçal, 2011).

Majör depresyon bozukluk DSM-III de çok eksenli tanısız sistem ile bozuklukların psikolojik, biyolojik, çevresel faktörler tarafından ele alınmıştır. DSM-4 de çok eksenli tanısız değerlendirme sistemi kaldırılmıştır (Yılmaz, 2017). DSM-4 de duygu durum bozuklukları başlığı altında yer almıştır. Majör (yeğin) depresif bozukluk ve bipolar (iki uçlu) bozukluk DSM-5'te iki farklı kümede bulunmaktadır. Majör depresif bozukluk, depresif bozukluklar alanında yer almaktadır ve depresif bozukluklar kümesine başka tanılar da eklendiği gözlemlenmiştir. DSM-4' de depresyonun şiddetini hafif, orta ve şiddetli olarak üç gruba ayırmıştır ve depresyonun alt tipleri tanımlanmıştır (Karamustafalıoğlu ve Yumrukçal, 2011). DSM-IV te, tanı kriterleri içerisinde yer alan depresif duygudurum tanı ölçütü tanılamak için şart olmaktan çıkarılmış tanılama için şart olan ölçütler olarak depresif duyguduruma ek olarak ilgi kaybı ve etkinliklere karşı zevk alamama tanı ölçütleri eklenmiştir (Kesebir, 2004).

Depresyon bozukluğunun yaygınlığı %3-%6 arasında bir değere sahiptir. Prevalans (Yaygınlık) oranı ise %6'dır. Avrupa ve ABD'de %3 lük prevalans (yaygınlık) oranı ile en yaygın bozukluklar kategorisinde yer almaktadır. Depresyon bozukluğunun psikiyatri kliniklerine başvuranların prevalans (yaygınlık) oranları ise %22-%36 arasında değişmektedir. Depresyon bozukluğunun yaygınlık oranları ise kadınlarda %8 dir. Depresyon bozukluğunun yaygınlık oranları erkeklerde ise %4.8 dir. Depresyon bozukluğu kadınlarda görülme olasılığı daha fazladır. Depresyon bozukluğunun görüldüğü en sık yaş aralığı ise 18-44 yaşlarındaki bireylerdir. Depresyon bozukluğu genellikle düşük ekonomi gelirine sahip bireylerde görülme olasılığı daha fazladır (Bilgin, 2010).

Depresyon bozukluğunun belirli başlı tedavi yöntemleri vardır. Tedavi yaklaşımlarının bir tanesi ise farmakolojik tedavidir. Depresyon tedavisinde kullanılan farmakolojik tedaviler Monoamin Oksidaz, Trisiklik Antidepresanlar, Seçici Noradrenajik Gerilim İnhibitörleri, Noradrenalin ve Dopamin Gerilim İnhibitörleri, Serotonin ve Noradrenalin Gerilim İnhibitörleri şeklindedir (Örsel, 2004).

Depresyon bozukluğunun belirli başlı tedavi yöntemleri vardır. Tedavi yaklaşımlarının bir tanesi ise psikoterapidir. Psikoterapi, depresyonun hem akut tedavi döneminde hem de depresyonun nüks döneminde oluşumunu azaltmada önemli bir role sahiptir (Varma, Karadağ, Oğuzhanoğlu

ve Özdel, 2017). Depresyon bozukluklarında birçok tedavi yöntemleri bulunmaktadır. Depresyonun tedavi yöntemleri ise farmakolojik tedavi, elektrokonvülsif (EKT) tedavisi, ışık tedaviler ve psikoterapilerdir. Psikoterapiler, farmakolojik tedaviler ile birlikte yürütüldüğü takdir de önemli kazanımlar elde edilir. Depresyon bozukluklarının tedavisinde birçok psikoterapi yöntemi kullanılır. Depresyon bozukluğu üzerinde etkili olan psikoterapi çeşitleri ise kısa süreli terapi, davranış terapisi, grup terapisi, kişilerarası terapi, psikodinamik terapi, psikanaliz ve bilişsel davranışçı terapi şeklindedir (Mete, 2008).

BDT, düşüncelerimizin bu düşünceler neticesinde neler hissettiğimizin ve nasıl davrandığımızı belirleyen bir terapi ekolüdür (Özcan ve Çelik, 2017).

BDT, üç kuşaktan oluşmaktadır. Birinci kuşak sadece davranışları incelmektedir. İkinci kuşak davranış ve biliş üzerinedir. Üçüncü kuşak ise davranış, biliş, duygu, üst biliş, duygular ile ilgili öz değerlendirme olarak oluşmaktadır (Vatan, 2016).

BDT (Bilişsel Davranışçı Terapi) bireyin olumsuz anlamda etkilenen düşünce ve davranışlarını olumlu anlamda yapılandırmaya çalışan terapi ekolüne denir. Sonuç olarak BDT depresyon alanından en sık kullanılan terapi ekolüdür (İlgar ve İlgar,2019).

BDT, depresyon bozuklukları tedavisinde önemli bir yerdedir. BDT ekolüne göre depresyon bozukluklarında kullanılan teknikler şu şekildedir; olumsuz düşünceleri belirleme, temel inançları belirleme, ara inançları belirleme, başa çıkma stratejileri, yeniden yapılandırma, problem çözüme ve başa çıkma stratejileri, egzersizlerdir (Öngider, 2013).

Olgu sunumuna konu olan danışanın; iş bulamaması nedeni ile kendini çökkün hissetmesi, çevresel etkinliklere karşı ilgide yoğun azalmaların olması, zevk alamama, uyku problemlerinin yaşanması ve değersizlik düşünceleri ile karakterize olduğu için DSM-5 tanı kriterlerine göre ve uygulanan ölçekler neticesinde yeğın(majör) depresyon bozukluğunu karşıladığı düşünülmektedir. 25 yaşındaki erkek danışan ile BDT (Bilişsel Davranışçı Terapi) ekolü ile seansalar gerçekleştirilmiştir. Danışan ile toplamda 12 seans gerçekleştirilmiş olup her bir seansın süresi ile 50 dakika şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Danışanın özel bilgileri saklanacaktır. Paylaşılacak olan bilgiler ise makaleye katkı sağlanmak amacı ile olacaktır. Danışan ile ilgili detaylı bir özel bilgiler verilmeyecektir. Makalede yer alan bilgiler de danışanın rızası ve bilgisi dahilindedir.

OLGU

S.Ç 1996 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde Aksaray ilinde doğmuştur. Sosyo-ekonomik düzeyi orta seviyede olan bir ailenin iki çocuğundan biri olarak dünyaya gelmiştir.

S.Ç ailesi tarafından çok istenen bir çocuk olduğunu, anne ve babasının evlilik öncesinde birbirlerini tanımadıklarını görücü usulü ile evlendiklerini söylemiştir. Anne- babasının evliliklerinin ise normal bir düzeyde olduğunu aktarmıştır. Babası tır şoförü olduğu için çoğu zaman şehir dışında bulunduğunu söyledi. Çocukluk zamanından babası çalıştığı için aylarca eve gelmediğinden şikayet eden S.Ç bu durum sonrasında kendini çok yalnız hissetmiş ve çocukluğunun mutsuz geçtiğini aktarmıştır.

S.Ç okul hayatına 7 yaşında ilkokul ile başlamıştır. Bulduğu bu okul bir devlet ilkokuldur. Ortaokulu ise bulunduğu devlet okulunun ortaokulunda bitirmiştir. Lise 1 de meslek lisesine kaydolan S.Ç burada yaşadığı problemler nedeni ile buradan ayrılarak özel bir liseye kaydolduğunu söylemiştir. Okul hayatı boyunca akademik anlamda orta düzeyde bir öğrenci

olduğunu aktardı. Özel liseye adapte olma konusunda zorluk yaşamış ama daha sonrasında ise çok mutlu olduğunu aktardı.

Devlet lisesinden özel bir okulun lisesine geçmesinin sebebi ise arkadaş ortamının kötü olması olduğunu söylüyor. Devlet lisesinde 1 ay kalmasına rağmen birden fazla kavgaya karıştığını ve arkadaş olduğu kişilerin çoğunun madde kullandığını söyleyen S.Ç kendisinin kötü etkilendiğini babasına söyleyerek özel bir liseye geçtiğini söylüyor. Lise son sınıfta girdiği YGS ve LYS sınavları sonucunda Konya da Selçuk Üniversitesinde çağrı merkezi bölümünü kazanmıştır.

Konya'ya gittiğinde birçok arkadaşının da orada olduğu için bir adaptasyon problemi yaşamadığını aktarmıştır. Konya da birçok sorumluluğu yerine getirmek zorunda kalan S.Ç bazı noktalarda sıkıntı çektiğini söyledi. Bu sıkıntılarının başında maddi durum olduğunu söyledi hem çalışıp hem de okumaya çalışan S.Ç bu zamanlarda kendini çok yorgun ve umutsuz hissettiğini aktardı. Aynı zamanda sevgilisi tarafından aldatıldığını öğrenen S.Ç bu durumu zor bir şekilde atlattığını söylemiştir. Aldatıldığını öğrendiği zaman diliminde alkol alımına başladığını söyledi. S.Ç bu zamanda okulu bırakmayı düşündüğünü söylerken bu düşüncesinden arkadaşlarının vazgeçtiğini söyledi. S.Ç aynı zamanda beden eğitimi öğretmeni olabilmek için besyo sınavlarına çalıştı. Besyo sınavlarında başarılı olamayınca kendini yetersiz hissettiğini aktardı. Ardından polislik sınavlarına başvurdu. Polislik sınavlarında yeterli bir puan alan S.Ç mülakatta elendi ve kendini belirli bir süre eve kapattığını aktardı. S.Ç bu zaman diliminde okuduğu çağrı merkezi bölümünden mezun oldu.

S.Ç Üniversite 1. Sınıfın sonuna doğru yeni bir kız arkadaşı olduğunu söyledi. Bu kız arkadaşıyla devam eden bir ilişkileri olduğunu aktardı. Kız arkadaşı ile bazen sorunlar yaşadığını aktaran S.Ç bunların sebebinin ise iki taraftan da kaynaklı olduğunu söyledi. Bu tartışma problemlerini biraz daha açabilmesi istendiğinde ise şu yanıtı vermiştir 'Kız arkadaşımın nişan yapmak istiyorum ve daha sonrasında evlenebilmek istiyorum ama bunun önündeki tek engel işsiz olmam nereye başvurduysam bir türlü işe kabul olmadım' diyerek yanıt vermiştir. İş olmadığı için canı sıkıldığını ve bazen sinirlendiğini söyledi. Bu olaylar sonucunda ise kız arkadaşıyla tartıştığını aktarmıştır.

Sevgilisinin öğretmen olduğunu söyledi. Bu kızla 3 yıldır sevgilidir. Nişanlanmak istemektedir bunun için aileler tanışmamıştır. Çalışıp birikim yaparak nişan giderlerini azaltmak için şu an da beklediklerini aktarmıştır. Sevgili olduğu kişi ile arkadaş ortamında tanıştıklarını aktardı. 2 ay flört zamanı olduğunu daha sonrasında ile ilişkilerinin başladığını söyledi. 6 ay askere gittiğini bu süre zarfından sevgilisinin her gün onu aradığını bu sayede ilişkilerinin uzaktan da yürütebildiğini aktardı. Sevilisi ile aynı şehirde yaşadığı için mesafe konusunda da bir problemlerinin olmadığını istediği zaman görüşerek birlikte vakit geçirdiklerini söyledi. İlerleyen zamanlar da evlenebilirlerse Aksaray'da yaşamayı düşündüklerini ailelerinden uzaklaşmak istemediklerini aktardı. Haziran ayında ailelerin tanışması için anlaştıklarını söyledi. Bu durum onu bir taraftan heyecanlandırırken diğer taraftan da üzülmesine yol açtığını söyledi. Üzülmesinin sebebi ise şu anda çalışacak bir işi olmadığını tanışmaya gittiğinde etraftaki insanların yetersiz görecekları düşüncesi olduğunu ilettili. Ama bu durumun olmaması için elinden gelen her şeyi yapmaya hazır olduğunu da aktardı.

Danışan S.Ç 25 yaşında üniversite mezunu ve işi yoktur. S.Ç işi olmadığı için kendini iyi hissetmediğini bu iyi hissetmeme durumunu ise yetersizlik olarak adlandırmıştır. Günün çoğu zamanı evde olduğu için ailesi tarafından sürekli eleştirilerine maruz kaldığını açıklıyor. Annesinin ve babasının sen erkek evladsın evde oturma artık bir iş bul sözleri kendisinin olumsuz anlamda etkilendiğini aktarmıştır. Birçok iş başvuru geçmişi olduğunu bu başvuruların bazılarında kabul aldığını ancak işin çok ağır olmasında dolayı bu işleri tercih etmediğini söylemiştir. Kendisinin iyi bir mevki 'masa başı' bir işte çalışmak için çok çaba sarf ettiğini

isteğinin de bu yönde olduğunu böyle bir iş bulamadığı için ve ailesi ve kız arkadaşının sözlerinde sonra kendisinin mutsuz ve yetersiz olduğunu aktarmıştır. Kendisini daha önce bu durumda hiç olmadığını bu duruma ilk defa düştüğünü ne yapacağını bilemediğini ve kendisinin çok kötü hissettiğini aktarmıştır.

Danışan S.Ç son 7 aydır sürekli çökkün ve mutsuz olduğu için ve yaşadığı yetersizlik duyguları için gelmiştir. S.Ç üniversite bittikten sonra iş bulamadığı için iyi bir durumda olmadığını ifade etmiştir. İş bulamadığı için gün içerisinde sürekli çökkün ve mutsuz olduğunu aktarmıştır. Dışarı çıkmak istemediğini bu süre zarfında evde kalarak iş başvurularını telefon üzerinden hallettiğini aktarmıştır. Çocuk yaşlarından itibaren yaz aylarında çalışıp kendi harçlığını çıkarmıştır. Üniversiteden mezun olduğu ve yaş olarak büyüdüğü için uzun süreli iyi bir işte çalışmak istediği ama iş bulamadığı için hem sosyal sorunlar yaşadığını hem de ruhen çok yorulduğunu aktarmıştır. S.Ç iş bulmadığı için bu durumda olduğunu iş bulursa kendisinin çok daha iyi bir yerlere geleceğini ifade etmiştir.

GEÇMİŞ YAŞAM ÖYKÜSÜ

S.Ç' nin babası şehir dışında çalıştığı için annesi, kardeşi ve kendisi çoğu zaman babaannesinin yanlarında beraber kaldığı söyledi. Bu durumu ailedekiler istemese de babası bu şekilde istediği için bunu yapmak zorunda kaldıklarını ifade etti. Burada kaldıkları zaman diliminde kendilerini çok fazla rahat hissetmediklerini söylemiştir. Bunun sebepleri ise annesi çok fazla yorulması olduğunu aktarmıştır. Babaannesinin çok fazla istekleri olduğunu, bu istekleri karşılama görevinin ise annesine kaldığını söyledi. Babaannesinin istekleri ise 'bahçeyi sula, sebzeleri topla, evi temizle yemek yap, ilaçlarımı getir' gibi emir verici ve yorucu istekler olduğunu ifade etmiştir. Babaannelerin de kaldıkları zaman diliminde halaların çoğu zaman oraya geldiğini söylemiştir ve annemi çok üzdüler diye serzenişte bulunmuştur. Üzüntülü olmasının sebebinin ise halalarının annesine karşı olan kötü tutumları olduğunu söyledi. Halaları annesine 'bu böyle mi yapılır, senin yaptığın iş anca bu kadar olur, annem senin yüzünden hasta oluyor' gibi sözler söyleyerek annemin, kardeşimin ve benim huzurumuzu kaçırdı diyerek durumunu anlatmıştır. S.Ç annesini birkaç kez ağlayarak görmesi üzerine daha fazla dayanamayarak babaanesi ve halaları ile tartıştığını aktardı. Bu tartışma sonucunda ise babaannesinin kendisini haklı çıkarmaya çalıştıklarını söyledi. Babası ile bu durumu konuşmuş fakat babasının 'orda kalacaksınız' demesiyle uzunca bir süre istemeden de olsa orada kaldıklarını ifade etmiştir.

Bu süre zarfında ellerinden hiçbir şey gelmediği için kendini çok kötü hissettiğini ifade etmiştir. S.Ç geçmiş zaman diliminde babasında uzak bir hayat sergilediği için mutsuz hissettiğini söyledi. Babasının yokluğunda kendini yetersiz hissetmiş ve psikiyatrik bir geçmişinin olduğunu söyledi. Psikiyatrist tarafından depresyon tanısının olduğunu söyledi.

S.Ç'nin babası tır şoförü olduğu için çocukluk zamanında babasında çok ayrı zaman geçirdiğini aktardı. S.Ç bu zamanlarda evin penceresinde sürekli babasının gelmesini beklediği söyledi. Babası olmadığı zaman evde ki birçok yükün kendisinde olduğunu söyledi. Babasının 'ben yokken evin erkeği sensin' cümlesi ona çok büyük bir sorumluluk yüklediğini aktarmıştır. Babasının olmadığı zamanda evde sürekli bir eksiklik olduğunu sanki yaşitlarına göre daha büyük olduğunu hissettiğini söylemiştir. Bu durum ona çok ağır gelmiş bazen özlemiş sarılmak istemiş ama babası olmadığı için çok üzülmüş. Her okul çıkışında çoğu arkadaşlarını babaları aldığı için kendi kendine üzülmüş ama bu duygularını hep içine attığını söyledi. Babasının genellikle bayram günleri geldiğini söyledi. Bayramları bu yüzden çok sevdiğini aktardı. Babası geldiğinde ailecek tıra binip köye gitmeyi çok sevdiğini söyledi. Geçmiş yaşantısında baba sevgisi yönünden eksik kalmıştır.

S.Ç' nin babası 52 yaşında ortaokul mezunu, tır şoförüdür. Babasının çok sert bir kişiliğe sahip olduğunu söylemiştir. Babası işi dolayısıyla şehir dışında olduğu için çok fazla baba-oğul ilişkisinin gelişmediğini söyledi. Babaannesinin, babası üzerinde etkisinin çok büyük olduğunu söylemiştir bu yüzden ailedeki bazı sorunların bu yüzden çıktığını söylemiştir. Babası da aynı etkiyi kendisine yapmaya çalıştığını söylemiştir. Kendisinden sürekli devlet memuru olması için baskı yaptığını söyleyerek onu baskı altında almaya çalışmıştır. Bu durumdan çok rahatsız olduğunu söylemiş ve üzerinde büyük bir baskı olduğunu söylemiştir. Bu durum sonrasında babası ile tartışmaya girdiğini söylemiştir. Tartışmaya girdiği için babasında para almayı kabul etmeyen S.Ç bu süre zarfında kendi çalışarak kendi harçlığını çıkarmaya çalıştığı söylemiştir.

S.Ç' nin annesi 47 yaşında ortaokul mezunu ve ev hanımıdır. Annesinin kendisine karşı baskıcı karakterde olduğunu söylemiştir. Annesinin kendisine çok değer verdiğini söylemiştir. Evin tek erkek çocuğu olduğu için annesi onun üzerine çok fazla düşmekte olduğunu aktardı. Oğlu üzülmesin diye her şeyi yapmış. Babası şehir dışında olduğu için annesi evde çocuklarının bakımını üstlenmiş, evdeki temizliklerini yaparken boş zamanlarında da kayınvalidesine yardıma giden vefakar birisi olarak tanımladı. Annesin S.Ç' ye tek baskısı bir an önce iş bulup evlenmesini istemesidir. Bu durum sonrası S.Ç annesi ile çok fazla tartıştıklarını söyledi. Tartışmalarına rağmen annesinin her zaman affedici taraf olduğunu söyledi.

BULGULAR

Danışan ile toplamda 12 seans yapılmıştır. Yapılan seansların her birinin süresi 50 dakikadır. Danışanın probleminin daha iyi anlaşılabilmesi için ilk seansın süresi uzun tutulmuştur. Geniş bir şekilde anamnez bilgisi alınmıştır. Danışanın anlatımına göre öykünün teknik özetlenmesi hazırlanmıştır.

Tablo 1. Öykünün Teknik Özetlenmesi

Erken Yaşam Deneyimi	Baba sevgisi eksikliği
Temel İnanç	Sanırım ben yetersiz ve değersiz bir insanım
İşlevselliği Bozan Varsayım	Yeterli bir insan olabilmem için başkaları tarafından işe yarar olarak görünmem gerekiyor.
Kritik Yaşam Olayı	Üniversite bittikten son uzun süre iş bulamaması.
Olumsuz Otomatik Düşünceler	İş bulamadığım takdirde kimse bana saygı duymaz.
Belirtiler	Bilişsel: Umutsuzluk, karamsarlık. Somatik: Vücutta kaşıntılar ve bedensel ağrılar (Kol, eklem, bacak) ağrıları. Davranışsal: Yoğun derecede alınganlık ve sinirli olma hali. Motivasyonel: Motivasyonda düşme görülmüştür Duygusal. Mutsuzluk, neşesizlik duygu durumları hakimdir

Danışan ile yürütülen seanslar neticesinde ilk önce problem belirlenmiştir. Problem belirlenirken danışan ile terapötik ilişki geliştirilmiştir. Danışan ile beraber hangi terapi ekolü ile ilerleneceği konuşulmuştur. Danışan ile BDT ekolüne göre ilerleneceği belirlendikten sonra BDT nedir, terapinin nasıl ilerleyeceği ve egzersiz(ödev) bölümleri ile ilgili psikoeğitim verilmiştir. BDT ile ilgili psikoeğitim verilmesinden sonra danışanda görüldüğü düşünülen majör(yeğin) depresyon bozukluğu hakkında bilgi verilmiştir. Yeğin(majör) depresyon bozukluğu nedir, nasıl ortaya çıkar, baş etme yöntemleri neler olduğu hakkında bilgiler verilmiştir. Majör depresyon bozukluğu tanısı alan diğer danışanların ortak özelliklerinin neler olabileceği hakkın da bilgiler verilmiştir. Verilen bilgiler neticesinde danışanın majör depresyon bozukluğu durumunun farklı bir pencereden bakma olanağı sunulurak bakış açısının gelişmesi öngörülmüştür.

Danışan ile yapılan seanslarda ilk amaç depresyon ile başa çıkma becerilerini geliştirmek, olumsuz otomatik düşünceleri olumlu anlamda değiştirmektir. Yapılan seansların danışanın üzerinde olumlu bir katkı sağlaması için danışanın duygusal dengesini sağlamak amaçlanmıştır. Duygusal dengenin sağlanabilmesi için ilk önce bilişsel modelden başlanılarak yapılması ön görülmüştür.

Bilişsel teknikler kısmında otomatik düşünceleri belirledikten sonra dıştan içeri doğru ilerleme tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğin kullanım amacı ise otomatik düşünceleri doğru kabul ederek temel inancı buldurmaya yöneliktir. Danışanın otomatik düşüncesi 'İş bulamadığım takdirde kimse bana saygı duymaz.' Bu otomatik düşüncenin doğru olduğunu var saydığımız zaman siz kendinizi nasıl hissedersiniz sorusuna ise 'kendimi yetersiz ve değersiz hissedirim' sözü ise temel inançtır. Dıştan içeri doğru ilerleme tekniği ile danışanın hem olumsuz otomatik düşüncesini hem de temel inancını bulmuş oluyoruz.

Danışan ile yaptığımız bir diğer bilişsel teknik ise düşünceleri kaydetme tekniğidir. Danışana otomatik düşüncelerinin nerede, ne zaman, nasıl ortaya çıktığını belirlemek amacı ile otomatik düşüncelerini kaydetmesi istenmiştir. Bu durum egzersiz(ödev) olarak verilmiştir. Bu kaydettiği otomatik düşünceler ile farkındalık kazanması amaç edinilmiştir.

Tablo 2. Olumsuz Otomatik Düşünceleri Kaydetme Tekniği

Tarih	Nerede	Nasıl	Olumsuz Otomatik Düşünce
2. seans	Evde	İş ilanlarına baktığında ailesi tarafından daha iş bulmadın mı sözü ile ortaya çıkmıştır.	İş bulamadığım takdir de bu sözlere hep maruz kalacağım
3. seans	İşkur da iş başvurusunda	İşkur yetkilisine kendisine ait bir iş olup olmadığını sorduğu zaman yaşıyor kaç olmuş daha iş bulamadınız mı sözü sonrası oluşmuştur.	Yaşım çok ilerledi artık kendime uygun bir iş bulamayacağım
5. seans	Sevgilisi ile cafe de oturduğunda	Sevgilisi ile cafe de oturduğunda hesabı sevgilisi ödemiş. Bunu neden yaptığımı sorduğunda ise sende iş bulunca ödersin cevabını alması.	İş bulamadığım takdir de arka planda kalmaya devam edeceğim
6. seans	Arkadaş ortamında sohbet esnasında	Arkadaşları ile beraber sohbet ederken konunun evliliğe gelmesi ve hepimiz evlendik sen ne zaman iş bulup evleneceksin sözü sonrası oluşmuş.	İş bulamadığım zaman bu sözlere hep maruz kalacağım.
8. seans	Babası ile olan telefon konuşması	Babası kendisine ait bir iş bulmuştur. Kendisi tarafından iş ağır geleceği için kabul edilmeyince sende iş beğenmiyorsun sözü sonrası ortaya çıkmıştır.	Benim kendime ait karar verme hakkım bulunmuyor

Danışan ile yapılan terapi seanslarında işsiz olmanın ve hissedilen çökkün duygu durumu, umutsuzluk ve yetersizlik duygularının sadece iş bulamadığında olmayacağı ile ilgili yanlış inançlar üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Danışanın iş bulamadığı için yaşadığı problemler ile ilgili yaşam hikayesi üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Değersizlik ve yetersizlik olumsuz otomatik düşünceleri üzerine çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Danışan; umutsuzluk, çökkün, umutsuzluk ve yetersizlik şikayetleri ile başvurmuştur. Danışana Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeği uygulanmıştır. Yapılan ölçekler sonucunda Beck Umutsuzluk Ölçeğinin puanı 15 olduğu gözlemlenmiştir. Beck Umutsuzluk Ölçeğinde 15 puan şiddetli umutsuzluk düzeyine tekabül etmektedir. Beck Anksiyete Ölçeğinde ise 52 puan almış bu puan değeri ise şiddetli düzeyde depresyon belirtisi olduğu düşünülmektedir. Yapılan seanslar sonrası ve ölçeklerden alınan puanlar neticesinde danışan da majör(yeğin) depresyon bozukluğu olduğu düşünülmektedir. Ele alınan vaka da depresyon tedavisinde kullanılan önemli terapi ekollerinden birisi olan BDT (Bilişse Davranıcı Terapi) kullanılmıştır.

Danışan ile yapılan terapi seanslarında otomatik düşünce ve temel inançları buldurmaya yönelik çalışmalar olan olumsuz otomatik düşünceleri kaydetme tekniği kullanılmıştır. Davranışsal teknikler olarak ise aktivite planlanması, egzersiz(ödev), gevşeme teknikleri kullanılmıştır. Aktivite planlanması yapılması danışan da bulunan mutsuz, çökkün motivasyon kaybını aktivite çizelgesi hazırlayarak günlük yaşam aktivitelerini ve planlarını planlı bir şekilde yürütmesine yardımcı olur. Yapılan aktivite çizelgesi sayesinde hem olumsuz duygu durumunda kurtulmasını sağlama hem de iş bulma olanaklarını güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Terapiler de yapılan Egzersiz (ödev) bölümünde ise; Egzersiz (ödev) BDT' nin önemli bir parçasıdır. Yapılması istenen egzersiz (ödev) terapinin olumlu anlamda verim sağlanabilmesi için danışan tarafından yapılması istenen görevler niteliğindedir. Terapilerde danışana verilen egzersizler ise olumsuz otomatik düşüncelerini kaydetmesi istenmiştir. Yapılan bu egzersiz sayesinde danışanın olumsuz otomatik düşünceleri belirlenip, temel inançlarını belirleyerek danışana farkındalık kazandırılması amaçlanmıştır. Terapide yapılan bir diğer davranışsal teknik ise gevşeme teknikleridir. Gevşeme teknikleri terapi seansında öğretilerek danışanın günlük yaşamında yaşadığı stresli durumlar sonrasında kaslarda ve zihinde rahatlaması amaçlanmıştır. Danışan bu durumları 7. seansa kadar gerçekleştirmiştir.

Danışan 8. seanstan itibaren yapılan bilişsel ve davranışsal teknikleri anlamış ve büyük bir yol alınmıştır. Egzersiz (ödev) anladığı ve bunun için çaba sarf ettiği görülmüştür. 8. seanstan sonra danışan ile terapötik ilişkinin gelişmesi ile beraber davranışsal tekniklerden birisi olan atılmanlık eğitimi yapılmıştır. Atılmanlık eğitiminin amacı kendisine güveninin tam anlamı ile oturmadığı için bu güveni yükseltmek için olacaktır. Danışan ile oluşturulan hedef doğrultusunda iş aramak için gittiği kurumlardan kendisini ön plana çıkaracak bir davranış göstermesini hedeflemektedir. Danışan ile 8. seans da başladığımız atılmanlık eğitimi 10. seansa kadar sürdürülmüştür. 2 hafta boyunca atılmanlık eğitiminin olması sonucunda öz güveninin arttığı gözlemlenmiştir. Atılmanlık eğitimi boyunca egzersiz (ödev) olarak iş başvuru yerlerine giderek kendisini daha iyi bir şekilde ifade etmesi amaçlanmıştır. Danışanın kendisine ait öz güveni artırılması amaçlanmıştır. Atılmanlık eğitimi sonrası egzersizleri yerine getirildiği takdir de önemli bir adım atılacağı düşünülmüştür.

11. seansta danışan ile görüşme gerçekleştirildiğinden de danışanın öz güveninin yükseldiği görülmüştür. Egzersiz (ödev) olarak yaptığı iş başvurularına kendisi tarafından gidilmesi ve birkaç yerden olumlu tepki alması sonucu moral seviyesinin arttığı ve öz güvenin yerine geldiği gözlemlenmiştir. 11. seansta danışanın hissettiği yetersizlik, umutsuzluk, çökkün duygu durumunun çok fazla olmadığı görülmüştür. Danışanın işsiz olması ile oluşan olumsuz otomatik düşüncelerin yerini olumlu düşünceler almaya başladığı görülmüştür.

12. seansta ise danışan kedinden emin bir şekilde seansta katılmıştır. Danışan ile bu haftanın nasıl geçtiği konuşulmuştur. Danışan kendisine göre bir iş bulması ile kendi öz benliğine kavuştuğunu ifade etmiştir. İş bulduğu için yaşanan durumların yavaş yavaş geçeceği düşüncesinde olduğunu aktararak bundan sonra seanslara katılamayacağını ve seansların bitmesi talebinde bulunmuştur. Danışan ile 12. seansı sonlandırma seansı olarak gerçekleştirilmiştir. Danışan ile olumsuz otomatik düşünceler ile baş etme yöntemleri üzerine bir psikoeğitim verilmiştir. Danışanın ne zaman isterse yeniden seanslara gelebileceği ve 6 ay sonrasına kontrol seansı randevusu verilerek seans sonlandırılmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Depresyon bireylerin daha öncesinde yaptığı aktivitelere karşı isteksizlik ve zevk almama durumuna denir. Yaşanılan bu durumlar ile beraber üzgün ruh hali ve mutsuzluk ile karakterizedir. Depresyon türlerinden bir tanesi ise majör depresyon bozukluğudur (Çelik ve

Hocaoğlu,2016). Majör depresyon bozukluğu yaşam standartları üzerinde oldukça negatif etkisi bulunan bir bozukluk türüdür. Majör depresyon bozukluğunda süre ise en az iki haftadır. Majör depresyon bozukluğunun belirtileri ise ilgi kaybı ile beraber depresif semptomaları barındırır. Depresif semptomlardan en az dördünü barındırması ile oluşur. Majör depresyon bozukluğun oluşabilmesi için bireyin iş ve çevre yaşantısında belirgin bozulmaların olması gerekmektedir (Aslan, Sarı ve Kuruoğlu, 2012).

Yapılan seanslar neticesinde danışan da majör depresyon bozukluğu belirtileri görüldüğü düşünülmüştür. Bu bozukluğun tedavisinde ise BDT (Bilişsel Davranışçı Terapi) tekniği ile tedaviye başlanması ön görülmüştür.

Vakanın amacı, BDT (Bilişsel Davranışçı Terapi) ile depresyon bozuklarını tedavi etmeye yöneliktir. Literatür de yer alan çalışmalarda majör (yeğin) depresyon bozukluğunun psikoterapilerin önemli bir yer tuttuğunu kanıtlar niteliktedir. Terapinin gidişatı ise şu anda yaşanan probleme odaklıdır. Danışan geçmiş yaşantısı hakkın da konuşmak istemediğini güncel problem üzerinden devam etmek istediğini bildirmiştir. Terapist tarafından bu durum kabul edilmiştir ancak istenilen bu durum psikoterapi üzerinde bir sınırlılık olarak düşünülmüştür. Sınırlılık olarak düşünülmesinin sebebi ise danışanın geçmiş yaşantısında, şu an yaşadığı problemlerin var olup olmadığını ya da geçmiş yaşantısında onu etkileyen başka bir faktörün varlığını ortaya çıkaramama durumu olarak açıklanabilir.

Literatürde depresyon ile ilgili birçok araştırmalar vardır;

Depresyon tanısı almış danışanlara uygulanan terapiler ve farmakolojik tedaviler sonrasındaki amaç depresyon öncesi hayatına geri dönmesini sağlamaktır. Yapılması planlanan bu amaçlar neticesinde ölçekler ile beraber bu amaç gayesine katkı sağlaması olacaktır (Aydemir, 2011).

Depresyon durumundaki danışanın en önemli risk faktörlerinden bir tanesi ise öz kıyım düşünceleridir. Depresyon durumundaki kişinin psikotik özelliklerle karakterize olması sosyal ortamın az olması ve ailede öz kıyım vakasının bulunması sonucunda bu durumu tetikler (Pazvantoğlu, Okay, Dilbaz, Şengül ve Bayram, 2004).

Depresyon tanısı almış danışanlarda olumlu baş etme yolları ile ilgili psikoeğitim destek verilerek öğretilmelidir. Olumlu baş etme yolları hakkında belirli bir aşama kaydedilemiyorsa uygun terapi yöntemi uygulanmalıdır (Özarlan, Fıstıkçı, Keyvan, Uğurudağ ve Saygılı, 2013).

Depresyon tanısının en önemli risk faktörlerinden bir tanesi ise sosyo-ekonomik durum olduğu göze çarpmaktadır. Ekonomik nedenlerden dolayı; işsiz olmak, yoksulluk, başka şehirlere veya başka ülkelere göç etme durumu, aile ilişkileri, travma gibi nedenler depresyonu çok fazla tetikleyen sebepler arasında yer almaktadır (Kaya, 2007).

Depresyon tanısının en büyük faktörlerinden bir tanesi ise yaşam kalitesinin ve yaşam koşullarının insanlar üzerindeki etkileridir. Yaşam kalitesindeki düşüklük danışanların üzerinde bıraktığı yaşam doyumu ile doğru orantılıdır (Aydemir, Ergün, Soygür, Kesbir ve Tulunay, 2009).

Bu araştırmada depresyon tanısı almış bireyde amaç depresyon durumunun olmadığı yaşamına geri dönmesine yardımcı olmaktır. Bu araştırmadaki amacımız ise danışanın çalıştığı zaman dilimindeki mutluluğunu geri yakalamasına yardımcı olmaktır. Aydemir'in 2011 yılında yaptığı çalışmada ise amaç farmakolojik tedavi sonrasında bireyin depresyon öncesi hayatına geri dönmesini sağlamaktır.

Pazvantoğlu, Okay, Dilbaz, Şengül ve Bayram'ın 2013 yılında yaptığı araştırmada depresyon durumundaki insanların en önemli risk faktörlerinden bir tanesinin öz kıyım düşünceleri ve sosyal ortamın az olmasından kaynaklı olduğunu vurgulamıştır. Bu araştırmada ise risk

faktörleri, açısından öz kıyım düşünceleri bulunmazken sosyal ortamın azlığı büyük bir risk faktörü olarak karşımıza çıkar.

Özarlan, Fıstıkçı, Keyvan, Uğurudağ ve Saygılı'nın 2013 yılında yaptığı araştırmada depresyon tanısı almış danışanların baş etme yollarından bir tanesinin psikoeğitim olduğunu savunmuştur. Bu araştırmaya da ise danışana psikoeğitim verilerek baş etme yolları anlatılmıştır.

Kaya'nın 2007 yılında yaptığı araştırmada depresyonun en önemli risk faktörlerinde bir tanesinin sosyo-ekonomik durumun olduğunu söylemiştir. Bu çalışmada ise danışanın sosyo-ekonomik seviyesinin iyi olmaması baş faktörler arasında yer almaktadır. Bu durum çalışmadaki en önemli risk faktörlerindedir.

Aydemir, Ergün, Soygür, Kesebir ve Tulunay'ın 2009 yılında yaptığı çalışmada bireylerin yaşam kalitesi ve yaşam koşullarının depresyon üzerinde büyük bir etkisinin olduğudur. Bu çalışmada ise yaşam koşullarının iyi bir seviyede olmaması ile depresyonu tetiklemesi göze çarpmaktadır.

Bu olgu sunumunda bilişsel ve davranışsal belirtiler gösteren, majör (yeğün) depresyon tanısı almış bir danışan ele alınmıştır. Danışanın tanısı, tedavi yöntemleri, danışana yaklaşım stratejilerini barındıran ve bilişsel davranıcı terapi ekolü ile tedavisi hakkında bilgiler verilmiştir.

Depresyon tedavi edilmesi gereken ve sürekli kendini tekrarlayan bir bozukluk türüdür. Depresyonun tedavisi gerçekleşmediği zaman birey de yıkıcı sonuçlar oluşturabilir. Bireyde depresyonun tedavi edilmesi çok önemlidir. Tedavi yöntemine başvurulmadığı takdirde depresyon kişi de sürekli hale gelir. Birey depresyonu bir rahatsızlık olarak görmediği için bu durum birey de yıkıcı durumlara sebep olabilir. Bu yıkıcı durumların olmaması için terapistler ve psikiyatristler, danışan ile sürekli iletişim halinde olmaları ve seanslar bitse dahi kontrol ve genel bir durum için ileri tarihli bir görüşme gerçekleştirilmesi gerekiyor.

Sonuç olarak danışanların yaşadığı depresyon bozukluğu üst seviyede ise psikiyatrist eşliğinde farmakolojik tedavi ile BDT terapinin yürütülmesi olumlu bir etkisi olacaktır. BDT'nin etkili olmadığı zamanlarda ya da danışanın verim almadığını düşündüğümüz de veya danışanın talebi doğrultusunda başka bir terapi ekolü ile yürütülmesi terapinin seyrini değiştirecek ve önemli kazanımlar doğuracaktır. Depresyon durumundaki danışan ile terapötik ilişkinin sağlanması depresyon tedavisinin olumlu anlamda sonuçlanmasına büyük bir katkı sağlamaktadır. Danışan ile terapötik ilişkinin gelişimi ve uygulanan terapilerin niteliği depresyon tedavisinde önemli bir yol kat edilmesine katkıda bulunan önemli etmenler arasındadır.

KAYNAKÇA

Aslan, A., Sarı, B. ve Kuruoğlu, A. (2012). Depresif Duygu Durumdan Major Depresyona Klinik Spektrum. *Klinik Psikiyatri*, 15: 56-64.

Aydemir, Ö. (2011). Major Depresif Bozuklukta Tedavi Hedefleri ve Tedavinin İzlenmesi. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 21(1): 51-59.

Aydemir, Ö., Ergün, H., Soygür, H., Kesebir, S. ve Tulunay, C. (2009). Majör Depresif Bozuklukta Yaşam Kalitesi: Kesitsel Bir Çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(3): 205-212.

Bilgin, A. (2010). *Depresif Bozukluklar Alt Tiplerinin Sıklığı ve Kendi Aralarında Karşılaştırılması*, Uzmanlık Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Bodur, Ş.ve Üneri, Ö. (2008). Çocuk ve Ergenlerde Majör Depresif Bozuklu: Bir Gözden Geçirme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9: 105-110.

- Çelik, F., ve Hocaoğlu, Ç. (2016). Major Depresif Bozukluk Tanımı Etiyolojisi ve Epidemiyolojisi. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 6(1): 51-66.
- Dikici, D. İ., Aşçıbaşı, K. ve Aydemir, Ö. (2017). DSM-5 Depresyon Ölçeği Türkçe Formunun Geçerliliği ve Güvenilirliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18 (2):51-56.
- İlgar, M., ve İlgar, S. (2019). Bilişsel Davranış Değiştirme ve Motivasyonel Görüşme. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 15 (1): 47-73.
- Karamustafaloğlu, O. ve Yumrukçal, H. (2011). Depresyon ve Aksiyete Bozuklukları. *Şişli Eftal Hastanesi Tıp Bülteni Dergisi*, 2(45): 65-74.
- Kaya, B. (2007). Depresyon: Sosyo-ekonomik ve Kültürel Pencereden Bakış. *Klinik Psikiyatri*, 10 (6): 11-20.
- Kesebir, S. (2004). Depresyon ve Somatizasyon. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 1: 14-19.
- Mete, H. (2008). Kronik Hastalık ve Derpesyon. *Klinik Psikiyatri*, 11(3): 3-18.
- Öngider, N. (2013). Bilişsel Davranışçı Terapinin Boşanma Sonrasında Kadınların Depresyon, Anksiyete ve Yalnızlık Semptomlarında Etkinliği: Bir Pilot Çalışma, *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 2: 147-155.
- Örsel, S. (2004). Depresyonda Tedavi: Genel İlkeler ve Kullanılan Antidepresanlar İlaçlar. *Klinik Psikiyatri*, 4: 17-24.
- Özarlan, Z., Fıstıkçı, N., Keyvan, A., Uğurad, Z ve Saygılı, S. (2013). Depresyon Hastalarının Stres ile Başa Çıkma Stratejileri. *Marmara Tıp Dergisi*, 26: 130-135.
- Özcan, Ö., ve Çelik, G. (2017). Bilişsel Davranışçı Terapi. *Türkiye Klinikleri Dergisi*, 3(2): 115-120.
- Varma, G., Karadağ, F., Oğuzhanoglu, N. ve Özdel, O. (2017). Depresyon Tedavisinde Grup Psikoterapisti ve Piskodramanın Yeri. *Klinik Psikiyatri*, 20: 308-317.
- Yılmaz, T. (2019). *Psikoloji, Sosyoloji ve Coğrafya Bakış Açısından Sağlık İçinde*. 1-19. Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Pazvantoğlu, O., Okay, T., Dilbaz, N., Şengül, C. ve Bayram, G. (2004). Majör Depresyon Tanısı Alan Hastalarda Somatik Belirtilerin Yoğunluğunun İntihar Düşüncesi. Davranışı ve Niyetine Etkisi, *Klinik Psikiyatri*, 7: 153-160.
- Vatan, S. (2016). Bilişsel Davranışçı Terapide Üçüncü Kuşak Yaklaşımlar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(3): 190-203.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(8): 1018-1036.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1265](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1265)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Televizyon Programlarının Gastronomi ve Mutfak Sanatları Öğrencilerinin Eğitim, Kariyer ve Meslek Planlarına Olan Etkisi

Doç. Dr. Serdar EREN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Tavşanlı Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Kütahya, e-posta: serdar.eren@dpu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9733-2308>

Ümran VAREL, Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya, e-posta: umranvarel26@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6924-6178>

Öz

Televizyon yemek programları sayesinde günümüzde aşçılık mesleği popüler hale gelmiştir. Söz konusu popülerlik Gastronomi ve mutfak sanatları lisans eğitimi veren üniversitelerin bölüm sayılarında artışını tetiklemiştir. Bu durum Televizyon programlarının gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi almak isteyen öğrencilerin seçimine ve kariyer planlarına olan etkisine yönelik çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir. Bu çalışmanın amacı televizyon yemek programlarının Kütahya Dumlupınar üniversitesinde eğitim alan öğrencilerin eğitim, kariyer ve mesleki planlarına olan etkisini araştırmaktır. Bu amaca yönelik olarak gastronomi ve mutfak sanatları bölümünde okuyan öğrenciler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma kurgusu olgu bilim yaklaşımında içerik analizi kullanılarak oluşturulmuştur. Çalışmada öğrencilerin kariyer eğitim ve mesleki planlarında televizyon yemek programlarının bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin kariyer planlarını yaparken televizyon yemek programlarındaki şeflerin kariyerleri hakkında olumlu görüş bildirdikleri, şeflerin kariyer durumuna özindikleri ile ekranda yansıtılan ile gerçekte yaşanan mutfak durumlarının karşılaştırılması gibi unsurlar çalışmanın en önemli bulgularıdır. Bulgular alan yazında daha önce yapılan çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak tartışılmış, akademik ve sektöre dayalı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Televizyon Yemek Programları, Gastronomi kariyeri, Gastronomi Eğitimi.

Makale Gönderme Tarihi: 23.05.2023

Makale Kabul Tarihi: 04.08.2023

Önerilen Atf:

Eren, S. ve Varel, Ü. (2023). Televizyon Programlarının Gastronomi ve Mutfak Sanatları Öğrencilerinin Eğitim, Kariyer ve Meslek Planlarına Olan Etkisi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(8): 1018-1036.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(8): 1018-1036. DOI:10.26677/TR1010.2023.1265
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**The Effect of Television Programs on Education, Career and Professional Plans of
Gastronomy and Culinary Arts Students**

Associate Prof. Dr. Serdar EREN, Kütahya Dumlupınar University, Tavşanlı Faculty of Applied Sciences, Kütahya, e-mail: serdar.eren@dpu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9733-2308>

Ümran VAREL, MSc. Student, Kütahya Dumlupınar University, Institute of Graduate Programs, Kütahya, e-mail: umranvarel26@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6924-6178>

Abstract

Nowadays, culinary arts profession has gained popularity as a consequence of television cooking programs. This popularity has generated an expansion in the number of departments of universities providing undergraduate study in the field. This situation requires studies on the effect of television programs on the selection and career plans of students who want to study gastronomy and culinary arts. This study aims to investigate the television cooking programs effect on the education, career and professional careers of the students studying at Kütahya Dumlupınar University. For this purpose, Interviews were conducted with gastronomy and culinary arts students. Researchers created the research setup by using content analysis in the phenomenology approach. Findings of the study reveal that television cooking programs did not affect the students' career education and vocational plans. The most remarkable outcome of the study is that the students expressed positive opinions about the careers of the chefs in television cooking programs while making their career plans. At the end of the study, researchers discussed the findings in comparison with the conclusions of other studies in the literature. At the end the researchers made academic and sector-based recommendations.

Keywords: Television Cooking Programs, Gastronomy Career, Gastronomy Education.

Received: 23.05.2023

Accepted: 04.08.2023

Suggested Citation:

Eren, S. and Varel, Ü. (2023). The Effect of Television Programs on Education, Career and Professional Plans of Gastronomy and Culinary Arts Students, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(8): 1018-1036.

GİRİŞ

Son yıllarda görsel medya yayınlarının bireylerin özel hayatındaki etkisi artmaya başlamıştır. Bu etkide son kırk yılda eğitim ve öğretim faaliyetlerine büyük destek olan televizyon programlarının payı oldukça fazladır. Televizyon programları geniş yelpazesi ile farklı konuları içermekte, bireylerin özgün konularda bilgi sahibi olmalarını sağlamaktadır. Özgün magazin programlarının bireylerin hayat stilleri ve gündelik yaşam tarzlarıyla ilişkilendirildiği yemek programları günümüzde televizyonlarda büyük rağbet görmektedir. Bu durum yemek ile ilgili tüm aktiviteleri, yarışmalar ile destekleyen yemek programlarının aşçılık mesleğine etkilerinin tartışılmaya başlandığı akademik çalışmaların artmaya başladığını ifade etmektedir. Bu çalışmanın amacı gastronomi alanında eğitim gören üniversite öğrencilerin eğitim ve kariyer planı tercihlerinde televizyon yemek programlarının etkisini araştırmaktır. Araştırmanın ikincil amaçları ise televizyon programlarında yansıtılan mutfak durumlarının gerçek mutfak yaşantıları ile karşılaştırılmasının yapılması ve gelecek senelerde gastronomi ve mutfak sanatları bölümünde eğitim alacak öğrencilerin doğru tercihler yapmalarını sağlayacak önerilerin sunulmasıdır.

Alan yazında yapılan çalışmalarda, Kariyer planları (Pehlivan, 2008; Sağdıç ve Demirkaya, 2009; Serin, Soran ve Kılıç, 2014; Çavuş, 2015; Üzümcü Alyakut ve Günsel, 2015; Pelit Demirdağ, 2016; Olcay ve Düzgün, 2016; Oğan, Oğan ve Kamacı, 2016; Aydemir ve Buyruk, 2018; Işık, Pektaş ve Atılğan, 2018; Özdemir ve Önçel, 2019; Keskin ve Tekin, 2020) Turizm ve Gastronomi öğrencilerinin İstihdam niteliği, stajlar, sektöre yönelik tutumları gibi unsurların kariyer niyetlerine etkisi (Olcay ve Düzgün, 2015; Gürdoğan ve Atabey, 2015; Çeşmeci, Çalışkan ve Özsoy, 2020) üzerinde en çok durulan konulardır. Bununla birlikte televizyon yemek programlarının gastronomi eğitimine yansımaları (Görkem ve Ertopcu, 2019), Yemek programlarının incelenmesi (Aydoğdu, 2022), Televizyon yemek şovlarının gücü ve ikna stratejileri (Chan, 2019), sürdürülebilirlik (Bölükbaş, Sarıkaya, Yazıcıoğlu, 2021), israf (Elhoushy, 2022), televizyon programlarının yemek seçimlerine etkisi (Alblas vd., 2021) gibi detaylı çalışmalar da bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda üniversite öğrencilerinin yemek programlarının meslek seçimlerine etkisini ölçmeye yönelik çalışmaların az olması, konunun araştırılmasını önemli hale getirmektedir. Bu çalışma aynı konu ile ilgilenen akademisyenlere, profesyonel aşçılara, gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerine fayda sağlayacağı düşüncesiyle yapılmıştır.

GASTRONOMİ ve MUTFAK SANATLARINDA EĞİTİM

Türkiye’de geleneksel olarak usta çırak ilişkisiyle öğretilen mutfak eğitimi (Çakır, 2010; Öztürk ve Görkem 2011; Arman, 2011; Oral ve Bozok, 2021) Ankara Otelcilik Okulu (1962) öğretime başlamasından itibaren yaygın eğitim ve orta öğretim lise kurumlarında verilmeye başlanmıştır (Kurnaz, Akyurt Kurnaz ve Kılıç, 2014). 1985 yılında Mergen Aşçılık Meslek Lisesi eğitim alanına girmiştir (Acar, Güldemir ve Aksöz, 2020). 1997 yılından itibaren Abant İzzet Baysal Üniversitesinde aşçılık bölümünün açılması ile ön lisans düzeyine çıkartılmış ve turizm otelcilik meslek yüksekokullarına dönüştürülmüştür. Bir vakıf üniversitesinin güzel sanatlar fakültesi altında Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünün açılmasıyla birlikte 2007 yılında lisans eğitiminde ilk mezununu vermiştir. Lisans programları incelendiğinde devlet üniversitelerinde ilk mutfak eğitimi Nevşehir ve Ankara illerinde eğitim öğretim hayatına başlamıştır. Türkiye’de meslek yüksekokulları bünyesinde bulunan aşçılık bölümlerinin yanısıra farklı fakülteelerde bulunan gastronomi ve mutfak sanatları bölümü lisans, yüksek lisans ve doktora programlarıyla eğitime devam etmektedir. Günümüzde gastronomi programlarının sayısı öğrenci taleplerinin ve sektör ihtiyacının oluşması sebebi ile hızla artmaktadır. Ülkemizde 2010 yılında gastronomi

eğitimi sadece birkaç adet bölüm ile faaliyet gösterirken 2018-2019 Yılları arası Gastronomi ve Mutfak Sanatları ile Yiyecek İçecek İşletmeciliği bölümleri Vakıf ve Devlet Üniversiteleri çatısı altında toplamda 69 Adet olduğu belirlenmiştir. 2019-2022 Yıllarında ise bu sayı 187'ye yükselmiştir. Öğrenci talepleri ve sektörün kalifiye eleman ihtiyacı sebebi ile açılan üniversitelerin sayısında son 10 yılda iki katından daha fazla artış gözlenmiştir.

MESLEK TERCİHİ ve KARIYER PLANLAMASI

Kariyer bir bireyin çalışma hayatı boyunca geçmiş yaşantılarının tamamı olarak bilinmektedir. Kariyer kavramına bir kimlik ekleyen unsurun ise motivasyon, ilgi alanları ve yetenekleri de içinde barındıran deneyimler bütünü olduğu savunulmaktadır (Clarke ve Ravenswood, 2019). Turizm öğrencileri ile ilgili kariyer araştırmaları incelendiğinde öğrencilerin sektör hakkında bilgi sahibi olmadan sektöre giriş yaptıkları bilinmektedir (Pelit vd., 2016). Bu durum öğrencilerin kariyer beklentileri ve gelecek kariyer kararları ile ilgili yanlış bir başlangıç ifade etmektedir. Bireylerin belirli değer yargıları ve planlamalara göre yaşadıkları varsayıldığında planlamaların bu değerlere uygun olması kişi hakkında olumlu planlamalar yapılabilmesinin önünü açacaktır (Akoğlu vd., 2017). Meslek seçimleri kişilerin yaşam tarzlarını, vakit geçirecekleri kişilerin seçimini de kapsamaktadır (Eun, 2019). Bu bağlamda çalışma ortamı kişilerinin hayat çizgilerini belirlemektedir. Çevresel faktörlerin ve yaşantıların iyi olması seçilen meslek kolunun istenen standartlara uygun olması açısından çok önemlidir. Meslek seçimlerini ve kariyer planlamasını önemli ölçüde etkileyen faktörlerin başında, aile üyeleri ve arkadaşlar gibi sosyal çevre etkileri gelmektedir (Yelken, 2008). Bütün bu ölçütlerin kişiyi olumsuz etkilemesi kariyer planlamasının kişinin hayat standartlarını istemediği bir seviyede sürdürmesine sebebiyet vermektedir (Zheng ve Kleiner, 2001). Turizm sektöründe iyi eğitilmiş iş gücü eksikliği olduğu ve bu durumun hizmet kalitesinin düşmesine yol açacağı düşünülmektedir (Heung, 2003). Öğrencilerin seçimleri öğrencilerin hayatını etkilediği gibi üniversitenin ortamını ve akademik başarıları da etkileyecektir. Kariyer planlama sürecinde öğrenci beklentileri motivasyonu büyük ölçüde etkileyeceğinden kariyer uyumu ve kariyer tatmini olumlu ilişki içerisinde olmalıdır (Haibo vd., 2018). Bu bağlamda kişilerin şu an ki deneyimlerine bağlı olarak meslek seçimi yapılmalı, gelecekteki başarı beklentisiyle kişinin çaba işe uygunluk için alınan eğitimlerin maliyeti, zaman ve ilgili fırsatlar da dahil olmak üzere iş değeri ile karşılaştırılmalıdır (Kim vd., 2016).

TELEVİZYON YEMEK PROGRAMLARI

Yemek programları hitap ettikleri izleyici kitlesine göre iki gruba ayrılabilir. İlk grup bilgi verici yemek programları iken ikinci grup yarışma ve yeni yemek reçeteleri geliştirmeye yönelik programlar olarak sınıflandırılmaktadır. Türkiye’de yemek ile ilgili ilk program 23 Nisan 1993 yılında yayına alınan “A La Luna” olmuştur (Şimşek ve Güner, 2021). Bu televizyon programı toplumun yeni ürünlere olan ön yargısını kırmaya ve daha önceleri kullanılmayan mutfak terimlerini tanıtmaya yönelik bir amaçla sunulmuştur. Bu tip programlar profesyonel aşçılara yardım ettiği gibi kadınların yeni reçetelere ulaşmalarında önemli bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir.

İkinci grup programlar günümüz formatı ile yemek programları yeni yemek reçeteleri geliştirmeye odaklanmış dünya mutfakları reçetelerini pişirip uygulamaya başlamış bu uygulamaları da yarışma haline dönüştürerek ekranlara yansıtmaya başlamıştır. Yemek uzmanları ve şeflerinin televizyonlarda sunuldukları bir program türü olarak devam etmektedir. Bu programlarda reçetelerin verilmesinin yanı sıra reçetelerin nasıl hazırlandığı ve sunulduğu

örnek bir modüler mutfak üzerinde uygulamalı olarak gösterilmektedir. Gastronominin hızla gelişmesi görsel medya aracılığı ile sunulan yemek programlarına ilgiyi artırmıştır. Ülkemizde sunulmakta olan yemek programları konseptleri ve amaçları ilk yayın yılları Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo1. Türkiye’de Televizyon Yemek Programlarına Bazı Örnekler

Program Adı	Konsepti ve Amaçları	İlk Yayın Yılı
1. Ver Fırna	Haftanın konusuna uygun tabak çıkartma.	2015
2. Şeflerin Düellosu	Yarışmacıların Kendi Seçtikleri Lezzetleri Pişirmesi.	2012
3. Yemekteyiz	Yarışmacıların evlerinde kendi belirlediği menülerini pişirmeleri.	2008
4. Master Chef	Yarışmacıların bir yemeği veya menüyü hazırlaması.	2018
5. Lezzet Akademisi	Genç şef adaylarının yarıştırılması.	2018
6. Gelinim Mutfakta	Gelin yarışmacıların en iyi yemeği yapmak için yarışmaları	2018

Kaynak: Görkem ve Ertopcu, (2019: 1504).

Televizyon yemek programları izleyiciler için kaliteli vakit geçirmenin yanın da programın konusu olan takım yarışmalarını merakla takip etmelerini sağlamaktadır. Yarışma da aynı mönüyü aynı sürede kusursuz bir biçimde jüri üyelerine sunmaya çalışmaktadırlar. Buna göre mutfaka ilgisi olmayan kişilerin kendilerine eğitim fırsatı bulmaları ve temel mutfak eğitimi öğelerini görmeleri mümkün olmaktadır. Bu durum mutfak ile profesyonel anlamda ilgilenen seyircilerin yeni deneyimler kazanmalarına olanak sunmaktadır. Yeni deneyimler yemeği pişirilecek yörenin bölgesine giderek şehrin yöresel ürünlerinin tanımı televizyonlar aracılığı ile izleyicilere yansıtılmaktadır. Yarışmacılar tarafından hazırlanan yöresel yemek tabakları servis süresinin tamamlanması ardından değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Alanlarında uzman jüri üyeleri, haftanın konseptini değerlendirmek üzere programa çağırılmaktadırlar. Televizyon yemek programlarında mutfak tecrübelerini paylaşan alanında uzman şeflerin izleyiciler için mutfak figürü oldukları gibi izleyicilerin algılarında da efektif bir etkiye sahiptirler (Boyle ve Kelly, 2010). Bu durumun izleyici kitlesi olan aşçılık mesleğine başlamak isteyen orta öğretim öğrencilerinin üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Televizyon yemek programlarının eğlence programları olmasının yanı sıra mutfak şefleri tarafından yeni yemek reçetelerinin pişirilip sunulması aşçılık mesleğine olan ilginin artmasını tetiklemektedir. Alışlagelmiş yemek programlarının aksine mutfaka ve şeflik mesleğine özendirici formatın oluşu izleyicilerde duygusal bağ oluşturmaktadır. Bu nedenle televizyon programlarının bağlılığa yönelik tüketim yoluyla tatmin sağlayarak belirli mutfak ürünlerini kullanmaya ve satın almaya hazır tüketici kültürü oluşturulmasını tetiklemekte olduğu vurgulanmıştır (Ketchum, 2005). Programlarda sunuculuk yapan şeflerin erkeksi tavırları (Leer, 2016) mesleki tatmin vaadine yönelik bir hayal yaratarak bireylerin gelecekteki kariyer seçimlerini aşçılık mesleği üzerine yönlendirmelerine neden olduğu söylenebilir. Bu programlar, gençler için mesleki bilgi kaynağı olarak mesleki eğitim ve öğretim kapsamındaki kariyer yapma konusunda ilham verebilir. Özellikle, mesleki eğitim ve öğretimin imajına yönelik çekiciliğin geliştirilebileceği bir araç olabilirler (Pietro, 2016).

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı gastronomi alanında eğitim gören üniversite öğrencilerin eğitim ve kariyer planı tercihlerinde televizyon yemek programlarının etkisini araştırmaktır. Bu amaca bağlı olarak çalışmanın cevap aradığı temel sorusu “Gastronomi ve mutfak sanatları alanını okumanızda

televizyon programlarının etkileri nelerdir?" şeklinde belirlenmiştir. Nitel araştırmalar öznel çalışmalar olduklarından dolayı güvenilirliğin net bir biçimde ifade edilmesi amacıyla kullanılan tekniğin, örneklem grubunun, araştırmacıların görevlerinin, veri toplama süreçlerinin ve şekillerinin, veri çözümleme süreçleri ile etkili ve tutarlı bir biçimde aktarılması gerekmektedir. Söz konusu gerekliliğe uymak niyetiyle yöntem bölümünde tüm aşamalar ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır.

Araştırmanın Tasarımı

Bu araştırmada Fenomenoloji (olgu bilim) yaklaşımında içerik analizi kullanılmıştır. Olgu bilim (Fenomenoloji) felsefi tutum ve araştırma yaklaşımıdır (Neubauer, 2019; Gençer, 2020). Bununla birlikte bireylerin kendilerini uzmanlık alanlarında özgürce ifade etmelerine fırsat tanımaktadır (Szarycz, 2009). Bireylerin televizyon yemek programları ile ilgili deneyimlerini turizm ve gastronomi alanında kariyer seçimlerine olan etkilerini belirlemek amacıyla yapılan bu araştırmada kişilerin kendilerini daha iyi ifade edebilmeye derinlemesine bilgi alınabilmesini sağladığından dolayı Fenomenoloji yaklaşımı kullanılmıştır (Liu Lastres, Huang ve Bao, 2023). Çalışmada nitelikli görüşme tercih edilmiştir. Quinney ve arkadaşları (2016) nitelikli görüşmeyi kişilerin deneyimlerini en iyi şekilde açıklama fırsatı sunarak mesleki bilgi hakkında derinlemesine bilgi toplamayı sağladığı için olgu bilim araştırmalarında kullanılan etkili bir teknik olarak ifade etmişlerdir. Olgu bilim araştırmalarında nitelikli görüşme tekniğinin kullanılması bir soru ile araştırmanın tek bir yönünü ele almaktansa birçok soru sorarak araştırmanın farklı yönlerinin ortaya koymamasını mümkün kılmaktadır (Bevan, 2014; Roberts, 2020). Araştırmacılar konu hakkında literatürden elde ettikleri bilgilerden ortaya çıkan soruları belirledikleri örneklem grubuna yönelterek faydalı çıkarımlar ve öneriler geliştirmek amacıyla olgu bilimi yaklaşımını ortaya koymuşlardır.

Örneklem Grubu

Bu araştırmada örneklem grubu çalışmanın araştırmacılarının da dahil olduğu gastronomi ve mutfak sanatları bölümünde okuyan öğrenciler olarak belirlenmiştir. İyi bir örneklem seçilmiş olan evreni tam anlamıyla temsil eden örneklem olarak açıklanmıştır (Yener ve Abdulkadir, 2007). Bu çalışmada örnekleme tekniği olarak küme örnekleme tekniği seçilmiştir. Küme örnekleme tekniği, seçilmiş grupların bütün elemanlarının aynı özelliklere sahip olduğu tekniktir. Örneklemin homojenliği söz konusu olduğundan dolayı kümeleme tekniğini seçmek en kullanışlı yöntem olacaktır (Sinaga ve Yang, 2020). Kümeleme tekniğinde belirlenen araştırma gruplarının kendine ait farklı özellikleri bulunmaktadır. Araştırma yapılacak konunun bütünleştirici özelliğinden dolayı öğrenci grupları ortak paydada buluşturulmuş, homojenize bir ana küme altında toplanan dört alt küme oluşturulmuştur. Araştırmanın devamında alt kümeler farklı özelliklerine göre sınıflara ayrıştırılmıştır. Buna göre araştırmanın ana kümesi Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünde okuyan lisans öğrencileridir. Ana küme seçildikten sonra Alt kümeler 1.2.3.ve 4.sınıflarda okuyan öğrenciler arasında seçilerek belirlenmiştir. Bu bağlamda örneklem sayısı her sınıftan 3 öğrenci ile başlanmış kümeler bazında verilerin derinliğinin sağlanması mümkün oluncaya dek sürdürülmüştür (Van Manen, 2016). Araştırmada derinlik kavramı yeni bir bilgiye ulaşamayınca kadar veri toplamaya devam etme anlamına gelmektedir (Morse, 1995). Olgu bilim araştırmalarında derinlik en önemli güvenilirlik ölçütlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Tracy, 2019). Çalışma kapsamında on sekiz öğrenci ile yapılan görüşmeler sonucunda veri derinliği sağlandığına karar verilmiştir.

Araştırmacıların Çalışmadaki Rolü

Nitel araştırmacıların örnekleme kararlarını sistematik temellendirme prensibi ile gerçekçi bir biçimde yapmaları, konu ile araştırmacıların bağı, deneyim durumlarını ortaya koymak açısından oldukça önemlidir (Yağar ve Dökme, 2018). Birinci yazar uzun yıllar üniversitede ders vermiş ve öğrenci algı ve motivasyonlarını deneyimleyerek bu konuda çeşitli çalışmalar yapmıştır. Ders verdiği dönemlerde üniversite bünyesine yeni kayıt yaptıran öğrencilerin kariyer planlarını dinleme ve değerlendirme fırsatı bulmuştur. Çalışmanın ikinci yazarı yiyecek içecek işletmeciliği alanına lisans eğitimini tamamlamış, televizyon programlarının lisans öğrenciliği dönemi ile sektörde çalışma zamanlarında takip etmiş ayrıca kariyer konusunda okumalar yaparak kendini geliştirmiş genç bir araştırmacıdır. Bilgiler doğrultusunda iki araştırmacının da bu araştırmayı yapmaya yetkin oldukları söylenebilir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Kütahya Dumlupınar Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerine açık uçlu sorular görüşme (mülakat) tekniği uygulanmış, elde edilen veriler analize hazır hale getirilmiştir. Araştırma sürecinde görüşme tekniğinin kullanılmasının temel sebebi verilerin derinlemesine analizi yapılan araştırmalarda en kullanışlı yöntem olarak tercih edilmesidir (Saarijärvi ve Bratt, 2021). Görüşme tekniği ile çalışılan araştırmalarda görüşme uzunluğunun daha yararlı bir gösterge olduğu bilinmektedir (Ladonna ve Artino, 2021). Bu nedenle görüşme esnasında soruları tam anlamayan öğrencilerden ek sorular yardımıyla daha fazla veri sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında sektörel deneyimi fazla olan öğrencilerle yapılan görüşmelerin araştırmanın güvenilirliğinde önemli bir ölçüt olan derinliğin sağlanmasında daha etkili olacağı gerekçesiyle görüşme tekniği tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen sorularda öncelikle “Bize kendinizden bahseder misiniz?” sorusuyla başlanarak katılımcıların demografik verilerine ulaşmak hedeflenmiştir. Çalışmanın odak noktasındaki soru ise “Gastronomi ve mutfak sanatları alanını okumanızda televizyon programlarının etkilerinden bahseder misiniz?” olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda en doğru sonuçlara ulaşmak amacıyla homojen gruplara yöneltilen mülakat soruları en iyi cevaplara ulaşmak için farklı sınıf düzeylerine aynı sorular yöneltilmiştir. Sorular hazırlanırken alan yazın taramasının yanında öğrencilerin üniversiteye ilk başladıklarında akademisyenlere yönelttikleri sorular temel alınarak hazırlanmıştır. Görüşmeler her katılımcıya bilgilendirme metni okunarak ve verilerin işlenmesi ile ilgili onayları alınarak başlanmıştır. Araştırma kapsamında sekiz adet soru oluşturulmuştur. Çalışmaya katılan toplam on sekiz katılımcının görüşmeleri ortalama yirmi dakika sürmüştür. Ses kayıt cihazı ile kayda alınan görüşmeler bitirildikten hemen sonra yazılı metin haline dönüştürülerek analiz edilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada gastronomi alanında eğitim gören üniversite öğrencilerin eğitim ve kariyer planı tercihlerinde televizyon yemek programlarının etkisini ölçmek amaçlandığı için homojen gruplara sorulan sorulara içerik analizi uygulanmıştır. Araştırmacılar derinlemesine mülakat ile araştırılan etkinin anlaşılması kümeleme ile sınıflara ayrılmış, her katılımcının fikri derinlemesine mülakat yöntemi ile toplanarak ayrı ayrı kategorize edilmiş ve içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi ile veriler anlaşılır bir hal almaktadır. Verilerin anlaşılabilirliği ise odak noktası, doygunluk ve derinlik gibi çalışmanın güvenilirliğini arttıran konuları ifade etmektedir (Creswell ve Poth, 2016). Fenomenoloji çalışmalarında doygunluğun temel bir ölçüt olarak güvenilirliği tam olarak yansıtmadığı bunun yerine verilerin mümkün olan en çok kod ile

sağlanmasına bağlı olan derinliğin kullanılması tavsiye edilmektedir (Tracy, 2019). Çalışmada mülakatlar yeni bir veri çıkmadığı duruma gelinceye kadar sürdürülmüştür (Cilesiz, 2011; Smith, 2017). Araştırmanın analizi Maxqda-20 programı kullanılarak yürütülmüştür. Kodlamalar iki farklı akademisyen tarafından yapılarak aradaki uzlaşmalar sağlanmış tekrar eden kodlar üçgenleme tekniği kullanılarak belirlenmiştir (Renz, Carrington ve Badger, 2018; Oleinik, 2011). Kodların kategori ve temalara dönüştürülmesi işlemi araştırmacılar tarafından en güvenilir modeli oluşturmak amacıyla karşılıklı tartışarak elde edilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Yapılan araştırmanın katılımcıları 20-26 yaş aralığında olan 18 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların tamamı kümeleme tekniği gereği Kütahya Dumlupınar Üniversitesinde öğrenim gören ve her sınıftan seçilmiş öğrencilerden oluşmaktadır. Bu bölümde demografik bulgular ve katılımcılardan elde edilen bulgular olmak üzere iki bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde yer alan çalışma bulguları alan yazında bulunan önceki çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılarak tartışılmıştır.

Demografik Bulgular

Nitel araştırmalarda demografik bulguların tablolara dönüştürülmesi araştırmanın iç geçerlilik ölçütleri olan anlaşılabilirlik ve açıklık ilkelerini sağlamaktadır. Bu bölümde görüşme yöntemi ile elde edilen bulgular tablo haline getirilerek araştırma düzenine anlaşılabilirlik ve açıklık ilkeleri bakımından katkı sağlaması amaçlanmıştır. Tablo 2’de öğrencilerin sorulara verdiği cevaplar neticesinde elde edilen demografik bulgular gösterilmiştir.

Tablo 2. Çalışmanın Demografik Bulguları

Katılımcı	Sınıfı	Yaş	Lise eğitimi	Staj süresi	Staj yeri
K1	1	20	Aşçılık Lisesi	8 ay	Otel Banket mutfağı
K2	3	22	Aşçılık lisesi	12 ay	Alancha Rest, Maça Kızı Otel
K3	1	22	Adalet M. Lise	2 ay	Maça Kızı Otel
K4	1	23	Aşçılık lisesi	2 ay	Swissotel bodrum
K5	3	22	Anadolu lisesi	2 ay	Ent restoran
K6	3	22	Özel lise	6 ay	Logoon house
K7	3	20	Anadolu lisesi	3 ay	Swisotel İstanbul
K8	2	21	Anadolu lisesi	2 ay	Antalya Titanik otel
K9	2	21	Anadolu lisesi	3 ay	Maça kızı
K10	2	20	Anadolu lisesi	2 ay	Vadi-İstanbul, Michelle Restoran
K11	3	21	Anadolu Lisesi	3 ay	Maça Kızı Otel
K12	3	21	Anadolu lisesi	3 ay	Maça Kızı Otel
K13	4	26	Anadolu lisesi	4 yıl	Bodrum Meridyen Otel, Nişantaşı Must Rest.
K14	4	22	Anadolu Lisesi	1 yıl	İzmir Marriott Otel, Swissotel İstanbul
K15	4	23	Anadolu lisesi	1 yıl	Maça Kızı Otel, Michelle İstanbul
K16	4	22	Özel lise	1 yıl	Michelle İstanbul, Scarlett Rest. İstanbul
K17	4	25	Anadolu lisesi	1 yıl	Azure Rest. İstanbul
K18	4	23	Anadolu lisesi	5 ay	Maça Kızı Otel

Araştırmanın demografik bulgularında, kümeleme örnekleme yöntemi ile desteklenen sınıf tipleri dört küme altında toplanmıştır. Buna göre birinci sınıf 3 öğrenci (%17), ikinci sınıf 3 öğrenci (%17), üçüncü sınıf 6 öğrenci (%33), dördüncü sınıf 6 öğrenci (%33) olarak kümelendirilmiştir. Öğrencilerin lise eğitimleri incelendiğinde Anadolu Lisesi (12 öğrenci- %66) mezunlarının ağırlıkta olduğu, bu durumu açılış meslek liselerinin (3 öğrenci- %17), Özel liselerin (2 öğrenci- %11) ve adalet meslek lisesi (1 öğrenci- %5) mezunlarının izlendiği ortaya çıkmıştır. Bu durum gastronomi ve mutfak sanatları bölümlerini tercih eden öğrencilerin lise döneminde oldukça iyi okullarda eğitim gördüğü şeklinde açıklanabilir. Öğrencilerin iş deneyimlerinin 2 ay ve 12 ay arasında değiştiği tablodan elde edilen başka bir demografik bulgudur. Öğrencilerinin iş deneyimini elde ettikleri yerler incelendiğinde 10 adet uluslararası restoran (% 42), 14 adet uluslararası otel (%58) olduğu görülmektedir. Katılımcıların iş deneyimlerinin süresi ve iş deneyimlerini elde ettikleri işletmelerin operasyon yapısı incelendiğinde mesleğe yönelik yorum ve düşüncelerinin uluslararası standartlar bağlamında gelişmekte olduğunu düşünmek mümkün olabilir.

Katılımcılardan Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın kodlama işlemi yapıldıktan sonra kodların birleştirilmesi ve gruplandırılması aşamalarıyla önce kategoriler belirlenmiş, sonrasında bu kategoriler araştırmanın temaları altında tekrar gruplanarak temalara ulaşılmıştır. Araştırmanın bu bölümünde bulguların Temalar ve Kategoriler halinde açıklaması yapılmıştır. Tüm açıklamalara örnekler verilmiş, her temanın altında araştırmanın bulgularının alan yazındaki diğer çalışmalarla olan farklılıklarını ve ortak yanlarını belirlemeye yönelik olarak tartışmalara yer verilmiştir.

Program İzleme Sebepleri

Çalışmanın birinci teması "Program İzleme Sebepleri" olarak adlandırılmıştır. Bu temanın altında yer alan üç kategori ise "Kariyer Etkisi" "Eğitim Etkisi" ile "Zevk ve Rekreasyon" olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın program izleme sebebi teması altında yer alan ilk kategorisi "Kariyer Etkisi" olarak adlandırılmıştır. Kariyer planlarının bireylerin tüm yaşam süreçlerini etkileyen durumlar olduğu bilinmektedir. Çalışmanın bu bulgusu altında kariyer planlama sürecindeki katılımcıların televizyon programları aracılığı ile kariyer planlarına yön vermeyi tercih etmedikleri ortaya çıkmıştır. Katılımcılardan kariyer planlaması yapan bireylerin büyük bir kısmı Televizyon programlarının kariyerlerine etkisi olmadığını belirtmişlerdir. Ancak az sayıdaki bir katılımcı grubu televizyon programlarının kariyere etkisi olduğunu savunmaktadır katılımcılar bu duruma ilişkin düşüncelerini şu şekilde açıklamışlardır:

K5: Herhangi iyi bir etkisi yok aslında ama kötü etkileri var birazcık bence insanların düşünce yapılarını tabi ki etkiliyor bu bizimle aynı meslekte olmayan insanları bilmeyen insanların düşüncelerini değiştiriyor bu açıdan insanların düşünce yapısı bakış açılarını kötü etkilediğini düşünüyorum.

K6: Kişisel olarak alanda yetkinlik kazandıktan sonra bir televizyon programına çıkıp orda ünlü olup yürümeyi düşünüyorum bu şekilde bir kariyer hedefim var şimdilik.

K4: Benim böyle bir televizyon programına katılmak ya da kendimin televizyon programı olmasını istemem ben başarılı herkesin tanımadığı da olsa kaliteli bir kitlenin tanıdığı sevdiği bir şef olsam benim için yeterli olduğunu düşünüyorum.

K13: İnsanlarda belki bir gün bizde önce televizyona çıkarız hani şu an zaten güzel paralar dönüyor düşüncesinde olan insanların da çok gördü hani kanıya vardılar bu tarz etkenlerin de olduğunu düşünüyorum.

K9: Programların etkisi benim için yok ben yapmayı yemeyi seviyordum bunu nasıl alternatif yollara çevirebilirim diye bu bölümü okumak istedim.

K2: Gelecek adına şu an bir etkisi var gelecek süreç ne getirecek kimse bilemez burada tamamen tutumunuz ne istiyorsunuz ona bağlı bir yerde işletme açmak istiyorsan oradan bir para getirisi olsun istiyorsan ufak bir yarışma programına katılsan bile orda herhangi bir You Tube kanalı açsan bile bir para geliri elde edicen bir halde işletme açman daha kolay olacak belli bi kitlen olacak bu düşünceler ile etkisi olabilir ama şu anda öyle bir düşünce yok.

Çalışma televizyon programlarının bireylerin kariyer planlarına direkt etkisi olmadığı ancak katılımcıların belirli bir meslek yetkinliğine ulaştıktan sonra kendi işletmelerinin pazarlamasını yapmak adına bu programlarda yer almak istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Erkan ve arkadaşları (2017) bu çalışmanın bulgularını destekler nitelikte televizyon programlarının gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerinin kariyer planlarına direkt olarak etki etmediği sonucuna ulaşmışlardır. Televizyon programının kariyer planlarına etkisi olduğunu düşünen katılımcılar ise fikir ve düşünceyi etkilediğinden gelecekte kariyer basamakları içerisinde az da olsa bir desteği olacağını ifade etmektedirler. Alan yazında yapılan çalışmaların büyük bir bölümünde televizyon programlarının izleyicilerin kariyer planlarında etkisi olduğu savunulurken (Pietro, 2016; Gehrau vd., 2016; Whibbs ve Holmes, 2019), bu çalışmada ulaşılan etki düzeyinin düşüklüğü katılımcıların lise ve üniversite arasındaki düşünce deneyim düzeylerinin farklılığından kaynaklandığı söylenebilir (Bujor ve Cozma, 2022).

Çalışmanın program izleme sebebi teması altında yer alan ikinci kategorisi “Eğitim Etkisi” olarak isimlendirilmiştir. Televizyon yemek programlarında eğitici mutfak sınıflarının olduğu bilinmektedir. Eğitici mutfak sınıflarının mutfak terimleri, uluslararası pişirme yöntemleri tabaklama servisi ve sunum konularıyla ilgili bilgi vermek amacıyla düzenlendiği tespit edilmiştir. Lisans düzeyindeki gastronomi ve mutfak sanatları eğitiminin ekranlara yansıyan mutfak sınıfları ile benzerlik ve farklılık yönünden değerlendirilmesi ile ilgili fikirleri şu şekilde aktarılmıştır:

K12: Mutfak eğitimi üzerine ben açıkçası bir etkisi olduğunu düşünmüyorum çünkü sektörde çalışarak öğrendiklerimizle kendimizi yetiştirdiğimiz zaman bir yerlere gelebiliriz diye düşünüyorum hani çünkü bizim okulda öğrendiğimiz şeylerle televizyon programlarında yapılan şeyler aslında çok farklı.

K11: Anladım yani dediğim gibi çok fazla yemek programı yok eğitim alabileceğim ya da görebileceğim bir şey yok Masterchef te. Master Class seanslarını seviyorum oradan insanların profesyonel mutfak adına bir şeyler öğrenebileceğini düşünüyorum onun dışında programlarında zaten elde tutulan bir program olduğunu düşünmüyorum tabii dediğim gibi konuklar katıldığı zaman onlardan belki birkaç farklı bilgiler edinebilir ama ben bunların tam anlamıyla profesyonel mutfağı yansıtmadığını düşünüyorum programların bu şekilde yani şöyle biz okulda mesela bir fikir bize sunulduğu zaman işte bu hafta bunu yapacağımızı yapacağız dediğin zaman işte birkaç programa bakıyoruz.

K5: Açıkçası çok farklı olarak görüyorum ikisini ben çok fazla etkisi yok yine aynı şekilde mutfakta gördüğüm çalışmaların çok daha ileri düzeyde olduğunu düşünüyorum.

Alan yazında yapılan çalışmalarda televizyonun ve sosyal medyanın bireylerin eğitim planlarına şekil vermek hususunda etkili olduğu ifade edilmektedir (Baydar vd., 2008). Ancak televizyon programlarında pişirilen yemeğin tadına bakılamaması, teknik veya sunum gibi konularda anlamadığı noktalarda soru sorulamaması, bire bir uygulama fırsatını bulunmaması ve öğrenme eksikliklerinin ortaya çıkarılmaması gibi nedenlerden dolayı bu çalışmada televizyon

programları ile eğitim arasında farklılıkları belirten bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmanın söz konusu bulgusu televizyon yemek programlarının gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerinin eğitim planlarına etkili olmadığı (De Solier, 2005) gibi alan yazın bulgularıyla örtüşmektedir. Ayrıca televizyon programları ile eğitim arasındaki farklılığın katılımcıların gerek üniversite deneyimi gerekse yaptıkları stajlar dolayısıyla elde ettikleri iş deneyimleri neticesinde ortaya çıktığı söylenebilir (Aydemir ve Buyruk, 2018; Abbas vd., 2019).

Çalışmanın program izleme sebebi teması altında yer alan ikinci kategorisi “Zevk-Rekreatif amaçlı” olarak isimlendirilmiştir. Televizyon programları izleyicileri programları belirli amaçlar için takip etmektedirler. Bu amaçlar izlenen programın türüne ve yayımlanma zamanına göre değişiklik göstermektedir. Televizyon yemek programlarının zevk ve boş zamanlarını değerlendirmek adına takip ettiğini genel anlamda katılımcılar şu şekilde ifade etmişlerdir:

K1: Lise sona geldiğimde Pandemi dönemiyle beraber günümüzün güncel programlarından biri olan Masterchef'e ilgim arttı orada zaten aklıma koyduğum bölüm hakkında hazırlanırken aslında gerçekleri gördüğümü düşünerek nasılmış işte mutfakta neler yapıyormuş, merak ettiğim için izledim.

K 10: Masterchef'i pandemi döneminde izledim şu an takip ettiğim bir program yok. Fox Tv de Rafet Şefin programı vardı tatlı kaşığıymydı neydi tam hatırlamıyorum ismini ama o programı hatırlıyorum. Youtube üzerinden Arda Türkmen'i takip ediyorum.

K 18: Bizim okula başladıktan kısa bir süre sonra pandemi girdiği zaman televizyonda olduğu için onu izlemek zorunda kalıyor açıkçası çok şov olduğunu düşünüyorum zaten ama doğru yanları da vardı.

Çalışmanın bulgularında katılımcıların televizyonun ve sosyal medyanın bireylerin zevkli ve eğlenceli ve boş zamanlarını doldurmak, pandemi dönemini eğlenceli geçirmek için takip ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazında yapılan çalışmalar bu çalışmanın bulgusunu destekler nitelikte Pandemi döneminde bireylerin normal alışkanlık dışında boş zamanı değerlendirmeye yönelik amaçlara yöneldiğini (Sunal ve Kalkan, 2020), ayrıca televizyon programlarının bireylerin yeme- içme alışkanlıklarına etkisi bulunduğu (Harris, Bargh, ve Brownell, 2009) ve kurgulanan bazı tabakların yenilikçiliğe yönelik fikirleri geliştirdiğinden dolayı (Güriperk, İnce ve Eren, 2021) dolayı, çalışmanın bulgularında ortaya çıkan pandemi döneminde yemek programlarının izlenmesini arttırdığı ifade edilebilir (Gençalp, 2020).

Gerçeklik Algısı

Çalışmanın ikinci teması “Gerçeklik Algısı” olarak adlandırılmıştır. Bu temanın altında yer alan iki kategori ise “Programın Yapısına Yönelik” ve “İş Yaşamına Yönelik” olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın program izleme sebebi teması altında yer alan birinci kategorisi “Programın Yapısına Yönelik” olarak isimlendirilmiştir. Televizyon programlarının konseptleri incelendiğinde ekrandaki izleyicilerin beğeneceği türlerde içerikler üretildiği belirlenmiştir. İçeriklerin merak uyandıracak türden ve izleme devamlılığını sağlayacak konular olduğu tespit edilmiştir. Gerçeklik algısı televizyon programlarında iletilmesi yani gerçek olanın yansıtılması zor olan durumlar olarak ifade edilebilir. Programların izleyici kitlesinin takip edeceği şekilde düzenlenmesi televizyon programlarının reyting almak üzerine tasarlandığı ile ilgili görüş bildiren katılımcılar genel anlamda realite şov adı altında gerçek olmayan mutfak durumları hakkında fikirlerini aşağıda belirtmişlerdir:

K2: Tamamen ilişkilerin çok farklı olduklarını düşünüyorum tamamen kurgulanmış bir program olduğunu düşünüyorum tamamen gerçekçi bulmuyorum herkes bir tabağı aynı şekilde bir hata yapmadan çıkartabiliyor ben çalıştığım yerden biliyorum en iyi şef bile yeri geldiği zaman hata yapabiliyor bence

araştırmalarımaya göre yorumlara bakmıştım daha önce kurgulandığını ve o canlı yayının daha sonradan çekildiğini duymuştum yani.

K4: Son yıllarda çıkan Masterchef tarzı şeyleri ilk zamanlar çok izliyordum son yıllarda yemek programından çok Realty Show programına döndüğü için izlemiyorum ama biz Cheflerin normal dizi izlemesinden bu tip programları izlemesi bir yararı olduğunu düşünüyorum.

K7: Zamanla Show olmaya başladı. Kişilerin acılarından reyting kasmaya başladıklarını düşündüğüm için gerek duymadım.

Alan yazında yapılan çalışmalarda televizyonun ve sosyal medyanın yapısına yönelik incelemelerinde programların üretim eğlence ve gösteri teması "Show-Business" altında olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Tutar ve Durukan, 2020). Görkem ve Ertopcu (2019) kargaşa ve kavga durumlarının ekrana yansıdığını bildirmiştir. Aldemir, Işkın ve Şengel (2020) çalışmalarında televizyon yemek programlarının gerçek mutfak durumlarını yansıtmadığı, katılımcıların gerçek mutfakta çalışma şartlarının daha zor ve çalışma saatlerinin daha uzun olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Bununla birlikte; Oren (2013) gerçekte bir restoran işinde profesyonellik, yüksek performans, yüksek standartlar, stres ve risk hakim iken televizyonda yer alan yarışma programlarının yemek, zevk, tat, kimlik, üretim ve tüketim konularının kültürel boyutlarına göre kurgulandığı psikolojik bir magazin ürünü olduğunu ifade etmektedir. Alan yazında yer alan bu konular çalışmanın bulgularıyla anlamlı bir benzerlik göstermektedir. Çalışmaya katılan bireylerin televizyonda yer alan yemek programlarında gerçek mutfak deneyimlerini göremedikleri için gerçekliklerini sorguladıkları ifade edilebilir.

Çalışmanın program izleme sebebi teması altında yer alan ikinci kategorisi "İş Yaşamına Yönelik" olarak isimlendirilmiştir. İş ve çalışma hayatının televizyon yemek programlarına yansıyan örnekleri bulunmaktadır. Programı sunan mutfak şeflerinin kariyerleri izleyicilerin ilgilerini çekmekte ve programların izlemesine aracılık etmektedir. Katılımcılar ünlü şeflerin kariyer durumları ile ilgili görüşlerini genel anlamda şu şekilde belirtmişlerdir:

K7: Şöyle ki televizyon sektörüne çıkmadan önce bütün şeflerin zaten kariyer durumları aslında iyi olduğu için zaten televizyon sektörüne özel davet alıp oraya çıkıyorlar. Sonrasında kendi işletmelerini kurduklarında kendi imajları ile o işletmeye müşteri çekiyorlar zaten televizyon üzerinde iyi bir imaj veriyorsa kariyerlerinin olumlu yönde etkilendiğini düşünüyorum.

K10: Televizyon şefleri iyi şef olmasa televizyona bile çıkmazlar herhangi bir ünlü şefi alıp da gel şu yarışmacıya şunu öğret diye bir teklifte bulunmazlar bence genellikle Mehmet şef Danilo şef Somer şef çok tanınıyor. Kariyerlerinde güzel bir şey başarmasalar televizyona çıkmazlar televizyon da eğitim falan vermezler.

K1: Bu programlar sunucu ve yarışmacı şeflerin tanınmasında çok etkili oluyor bence bunun dışında kazanç anlamında da maddi gelirlerinin iyi olduğunu düşünüyorum. Bence kariyerlerini bu yönde geliştiriyorlarsa gayet güzel ilerliyorlar.

Alan yazın incelendiğinde mutfak şeflerinin mutfak kariyerlerinin iyi durumda olmasına rağmen şeflerin tanınması ve ün kazanmalarında televizyon yemek programlarının büyük rol oynadığı belirlenmiştir (Serçeoğlu, Boztoprak ve Tırak, 2016; Çoruk, 2022). Bununla birlikte şeflerin eğitici ve öğretici faaliyetlere fayda sağladığı fikrini ortaya atan Demir ve Kızılırmak'a göre (2019) televizyonda yer alan programların yapısı ile bu programlarda rol alan şeflerin izleyicilerin beğenisini kazandığını belirtmiştir. Alan yazındaki çalışmaların bu çalışmanın sonuçlarını destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Katılımcılar televizyon programları aracılığı ile restoranları yüksek gelir elde eden şeflerin kariyer durumlarını kendi gelecek planları içerisinde değerlendirebileceklerini bildirmişlerdir.

Şöhrete Özenmek

Çalışmanın üçüncü teması “Şöhrete Özenmek” olarak adlandırılmıştır. Bu temanın altında yer alan iki kategori ise “Şeflere Özenmek” ve “Programlara yönelik özenmek” olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın program şöhrete özenmek teması altında yer alan ikinci kategorisi “Şeflere Özenmek” olarak isimlendirilmiştir. Zanaatın konu olduğu tüm iş kollarına yeni başlayan bireylerin meslekte uzun yıllar geçirmiş ve tanınmış olan usta durumundaki bireyleri örnek aldıkları bilinmektedir. Usta durumundaki bireylerin medyada şöhret sahibi olması durumunda ise mesleğe yeni başlayan ya da başlamak isteyen bireylerin şan ve şöhrete özlem duydukları ve bu özlemin meslek motivasyonuna etkisi olduğu bilinmektedir. Çalışmaya katılan bireyler bu özleme ilişkin fikirlerini şu şekilde paylaşmışlardır:

K17: Televizyonda Arda Türkmen başarılı buluyorum reçetelerini gerçekten en azından yaptığımızda denediğinizde ciddi başarıları işleri de var.

K9: Beğendiğim şefler hakkında birkaç bir şey demem gerekirse Arda Türkmen ve Refika Birgül var. Kariyerinde iyi noktalara gelmişler ikisi de farklı yerlerde bulunmuş. İkisinin de sonradan sektöre girmişler yaptıkları işle ilgili okulu okumadıklarını biliyorum.

K2: Aslında baktığımızda Fransa gibi mutfak koordinatörlüğü yapmış daha çok Türkiye genelinde birçok yarışmalara katılmış mesela bu Masterchef olmasaydı belki Mehmet yalçın kaya şefi tanımayacaktım belki merak etmeyecektim.

K1: Küçük yaşta beri bizim zamanımızda tabi Oktay usta vardı onu izlerdim çocukluk yıllarımda onun dışında da ardanın mutfağına arada bakardım.

K18: Şeflerde de çok bir bilgim yok emin değilim bu konularda ancak bildiğim kadarıyla Somer şef vardı onu da adı duyulmuş bir şef değil biliyorum kendisine ama buraya geldikten sonra uçtu biz programlar ile tanudık.

Çalışmaya katılan bireylerin televizyondaki şeflere özenmesi alan yazında bazı faktörler ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulgularıyla en yakın ilişkide olan faktörün rol model unsuru olduğu söylenebilir. Şöhreti marka haline getirmeyi başarmış, girişimci şeflerin mesleğe yeni başlayanlar tarafında rol modeli olarak görüldüğü bilinmektedir (Zopiatis ve Melanthiou, 2019). Ünlü şeflerin ilham kaynağı olarak görüldüğü (Giousmpasoglou, Brown ve Cooper, 2020), bireylerin kendi yaşamında mutfak pratiklerinde gıda güvenliği ile ilgili bilgilerini değiştirdiği (Hu, vd. 2023) ve tüketici yemek alışkanlıkları ile davranışlarında estetik bilgi bağlamında etki yarattığı ifade edilmiştir (Powell ve Prasad, 2010; Stringfellow vd., 2013).

Çalışmanın şöhrete özenmek teması altında yer alan ikinci kategorisi “Programlara Özenmek” olarak adlandırılmıştır. Katılımcıların bir kısmı programlara ve yarışmalara katılmak istediklerini aktarmışlardır. Bu isteğin temelinde özellikle yarışmaların katılan bireyleri şöhrete ulaşmalarında yardımcı olacağı düşüncesidir. Programlarda yarışmalara katılan bireylerin daha sonra kendi işletmelerini açtıklarını ve programlarda yakaladıkları tanınırlık sayesinde bazılarının işletmecilik hayatlarında başarılı oldukları ifade edilmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

K14: Bazı insanlar bu yarışmaya katılmak isterler, istiyorlar. Sebebi yarışmaya katıldıktan sonra kendi yerini açmak istersem diyor. Bir yarışmaya katılırım çünkü yarışmada belirli bir dereceye yargıdan sonra beni ünlü edecek. Senin reklamını yapıyor bu yarışma.

K7: Ben ileriki yaşantımda televizyon sektöründen gastronomiyi devam ettirmek istiyorum benim annem Karşılı Kars bölgesine gidip unutulmaya yüz tutmuş yöresel lezzetlerini Türkiye çapında duyurmak istiyorum.

K1: Ama bizzat kariyer planımda Masterchef'e katılmak var. Nasıl etkili olur onu bilmiyorum tabii ki. Yarışmaya doğrudan katılım sağlarsanız kesinlikle çok yüksek bir sıçrama yapacağımıza eminim yani. Ne kadar başarılı başarısız olduğunuzun çok da bir önemi yok yani bence.

Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde yarışma programlarına katılım ile kazanılan ün sayesinde bireylerin programlara katılım isteklerinde artış gözlenmiştir (Ayaşlı, 2006). Bu tarz programlara katılmanın asıl amacı ise ünlü olma isteği ile açıklanmaktadır (Sarı ve Kandemir, 2006). Çalışmalarda ulaşılan sonuçlar ile bu çalışmanın bulguları anlamlı bir benzerlik göstermektedir. Katılımcılar kariyer planlarını yarışma programlarına katılıp bu sayede ünlü şefler olarak kalabalık kitlelerin ziyaret edeceği restoranlar sahibi olmak istedikleri yönünde görüş bildirmişlerdir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmanın sonucunda katılımcıların kariyer planları ve meslek seçimleri televizyon yemek programlarının etkisinin çok az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada fikirlerini belirten öğrencilerin büyük bir kısmı televizyon yemek programlarını pandemi döneminde takip ettiklerini, programı boş zamanlarını değerlendirmek ve zevk amacıyla izlediklerine değinmişler, ancak küçük yaşlardan itibaren mutfak ile ilgili diğer medya yayınlarını takip ettiklerini ifade etmişlerdir. Televizyon yemek programlarının gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerinin kariyer planları ve meslek seçimlerine etkisine çıkan sonuçlarda televizyon programlarını kişisel pazarlama ile şöhrete ulaşmada birer araç olarak görüldüğü bulunmuştur. Öğrenciler kariyer planlarında televizyon yemek programlarının etkisi olmadığını belirtirken şeflerin kariyer durumlarının iyi noktalarda olduğunu, yüksek gelir elde ettiklerini ve kaliteli mekânlara sahip olduklarını belirtmişler ve şefleri birer mesleki rol model olarak gördüklerini aktarmışlardır. Televizyon programlarında verilen eğitimin lisans düzeyindeki gastronomi ve mutfak sanatları eğitim programından farklı olduğunu, lisans düzeyinde verilen eğitimin daha verimli bulduklarını beyan eden katılımcılar pişirme teknikleri, sosların kullanımı, tabaklama, bazı teknik terimlerin programlarda gösterildiğini fakat eğitim amacı ile programları izlemeyi doğru bulmadıklarını ortaya koymuşlardır.

Kariyer ve Eğitim Planlarına Yönelik Öneriler:

-Liselerde yer alan rehberlik hizmetlerinin üniversite tercih döneminde olan öğrencilere sektör deneyimi olan kişilerle görüşme fırsatı sunması önerilebilir.

-Lisans düzeyinde gastronomi ve mutfak sanatları eğitimini almadan önce bu mesleği seçmek isteyenlerin mutfaka dair yetenek, istek ve beklenti planlarının kişilik karakter uyumuna göre değerlendirmeleri ve sektörel deneyim yaşadıkları sonra kariyer hedeflerini belirlemeleri öneri olarak sunulabilir.

Akademik Öneriler:

-Gelecekte lisans düzeyinde gastronomi ve mutfak sanatları öğrencileri ile yapılacak çalışmalarda örneklem grubunun sektörel deneyimi en az iki yıl olan mezunlardan oluşturulması önerilmektedir.

-Bu konuda çalışmak isteyen akademisyenlerin televizyonlarda program yapan ünlü şeflerle çalışması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Abbas, J., Aman, J., Nurunnabi, M. and Bano, S. (2019). The Impact of Social Media On Learning Behavior for Sustainable Education: Evidence of Students from Selected Universities in Pakistan. *Sustainability*, 2019, 11, 1-23.
- Akoğlu, A., Cansızoğlu, S., Orhan, N. ve Yaman, Z. Ö. (2017). Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitimi Alan Öğrencilerin Sektörde Çalışmaya Yönelik Bakış Açıları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2),146-159.
- Alblas, M. C., Mollen, S., Fransen, M. L. and Van Den Putte, B. (2021). See The Cake and Have it Too? Investigating The Effect of Watching a TV Cooking Show on Unhealthy Food Choices. *Physiology and Behavior*, 236, 1-8.
- Aldemir, T., Işkın, M., ve Şengel, Ü. (2020). TV Yemek Programlarının Popüler Kültür Algısı ve Gençlerin Eğitim-Meslek Seçimlerine Etkileri. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(12), 971-986.
- Arman, A. (2011). *Türk Mutfak Kültürü Tanıtım Sorunu: Mengen Mutfağı Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2021-04-30T10:53:57Z.
- Ayaşlı, Z. (2006). *Televizyonun Popüler Kültürü Oluşturma ve Yayma Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2019-06-21T11:55:57Z.
- Aydemir, D. A., ve Buyruk, L. (2018). Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Beklentileri: Lisans Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma (*Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*). 2019-02-01T11:57:59Z.
- Aydoğdu, E. Yemek Kültürünün Yeniden Üretimi: Yemekteyiz Programı Üzerine Bir İnceleme. *Ahi Evran Akademi*, 3(2), 38-53.
- Baydar, N., Kağıtçıbaşı, Ç., Küntay, A. C. and Gökşen, F. (2008). Effects of an Educational Television Program on Preschoolers: Variability in Benefits. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29(5), 349-360.
- Bevan, M. T. (2014). A Method of Phenomenological Interviewing. *Qualitative Health Research, Sage Journal*, 24(1), 136-144.
- Bölükbaş, R., Sarıkaya, G. S., and Yazıcıoğlu, İ. (2021). Analysis of Food Waste and Sustainability Behavior in Turkish Television Cooking Shows. *International Journal of Gastronomya and Food Science*, 24(3), 1-11.
- Boyle R. and Kelly, L. (2010). The Celebrity Entrepreneur on Television: Profile, Politics and Power, *Celebrity Studies*, 1(3):334-350.
- Bujor, C. and Cozma, D. G. (2022). C3. The Correlation Between the Number of Police Series with the Desirability of Participation in an Optional of Introduction in Forensics of Some Students from Arad. 13th Scientific Session of Undergraduate, Masters and Ph.D. Students, Iasi, Romania, 157.
- Çakır, M. (2010). *Otel işletmelerinin mutfak bölümünde istihdam edilen personelin eğitim sürecinin değerlendirilmesi: İstanbul'daki 5 yıldızlı zincir otellere yönelik bir alan çalışması*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çavuş, Ş. (2015). Turizm Lisans Eğitimi Alan Öğrencilerin Kariyer Planları ve Turizm Sektörüne Yönelik Tutumu. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(5), 101-117.
- Çeşmeci, N., Çalışkan, N. ve Özsoy, A. (2020). Turizm rehberliği öğrencilerinin bireysel kariyer hedefleri ve mesleğe yönelik tutumları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8 (2), 852-869.

- Chan, S. (2019). *The Power of Tv Cooking Shows: Entertainment-Education and Other Persuasion Strategies Used in Flemish Tv Cooking Shows*. Master's Thesis Universiteit Antwerpen, 2019-S0173137.
- Cilesiz, S. (2011). A Phenomenological Approach to Experiences with Technology: Current State, Promise, and Future Directions for Research, *Educational Technology Research and Development*, 59, 487-510.
- Clarke, M. and Ravenswood, K. (2019). Constructing A Career Identity in The Aged Care Sector: Overcoming The "Taint" of Dirty Work, *Personnel Review*, 48(1), 76-97.
- Çoruk, E. (2022). Yemeğin Milleti, Milletin Yemeği: Gündelik Milliyetçiliği Masterchef Türkiye'de Aramak, *Moment Dergi*, 9(2), 347-369.
- Creswell, J. W., and Poth, C. N. (2016). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Sage Publications. United States of America: University of Michigan Press.
- De Solier, I. (2005). TV Dinners: Culinary Television, Education and Distinction, *Continuum*, 19(4), 465-481.
- Demir, Y., ve Kızıllırmak, İ. (2019). İzleyicilerin Televizyon Yemek Programları ve Ünlü Şeflerle İlgili İnanç ve Tutumlarını Değerlendirmeye Yönelik Bir Araştırma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(3), 1852-1866.
- Dilek, Acar., Güldemir, O. ve Aksöz, E. O. (2020). Gastronomiye Çok Disiplinli Bakış: Lisansüstü Tezlerine Yönelik Bir Değerlendirme, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 535-558.
- Elhoushy, S. (2022). To Taste Not to Waste: Can Exposure to TV Cooking Shows Cultivate Food Waste Reduction? *Journal of Consumer Behaviour*, 21(4), 713-727.
- Erkan, Denk., ve Koşan, A. (2017). Otel Mutfak Çalışanları Mesleki Eğitim Seviyeleri ve Kariyer Hedeflerinin Ölçülmesi: Kış Koridoru Analizi, *Yorum Yönetim Yöntem Uluslararası Yönetim Ekonomi ve Felsefe Dergisi*, 5(1), 55-83.
- Eun, B. (2019). Adopting a Stance: Bandura and Vygotsky on Professional Development, *Research in Education*, 105(1), 74-88.
- Gehrau, V., Brüggemann, T., and Handrup, J. (2016). Media and Occupational Aspirations: The Effect of Television on Career Aspirations of Adolescents, *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 60(3), 465-483.
- Gençalp, D. K. (2020). Covid-19 Salgını Döneminde İlk ve Acil Yardım Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıkları ve Fiziksel Aktivite Durumlarının Değerlendirilmesi, *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 1(1), 1-15.
- Gençer, K. (2020). Qualitative Approaches for Tourism Research. Türkmen, F. Selected Academic Studies from Turkish Tourism Sector (ss. 225-239). Berlin, Peter Lang GmbH.
- Giousmpasoglou, C., Brown, L., and Cooper, J. (2020). The Role of the Celebrity Chef, *International Journal of Hospitality Management*, 85(2), 1-22.
- Görkem, O. (2011). *Ulusal Aşçılık Meslek Standardı Çerçevesinde Mutfak Eğitimi Yeterliği: Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liselerinde Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011- 279750.
- Görkem, O. and Ertopçu, İ. (2019). Reflections of Tv Cooking Programmes on Gastronomy Education, *Journal of Turkish Tourism Research*, 3(4): 1501-1513.

- Gürdoğan, A., ve Atabey, S. (2015). Öğrencilerin Meslek Stajından Memnuniyet Düzeylerinin Kariyer Hedeflerine Etkisi, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 91-113.
- Güripek, E., İnce, C. ve Eren, S. (2021). Bireysel Yenilikçilik Sınıflandırması ve Öz Yeterlilik İlişkisi: Mutfak Çalışanlarında Bir Araştırma, *OPUS International Journal of Society Researches*, 17 (33), 278-302.
- Haibo, Y., Xiaoyu, G., Xiaoming, Z. and Zhijin, H. (2018). Career Adaptability with or without Career Identity: How Career Adaptability Leads to Organizational Success and Individual Career Success? *Journal of Career Assessment*, 26(4), 717-731.
- Harbalıoğlu, M. ve İpek, Ünal. (2014). Aşçılık Programı Öğrencilerinin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi: Ön Lisans Düzeyinde Bir Uygulama. *Turizm Akademik Dergisi*, 1(1), 55-65.
- Harris, J. L., Bargh, J. A. and Brownell, K. D. (2009). Priming Effects of Television Food Advertising on Eating Behavior, *Health Psychology*, 28(4), 404-413.
- Heung, V. C. (2003). Barriers To Implementing E-Commerce in The Travel Industry: A Practical Perspective, *International Journal of Hospitality Management*, 22(1), 111-118.
- Hu, L., Zheng, Y., Woods, T. A., Kusunose, Y. and Buck, S. (2023). The Market for Private Food Safety Certifications: Conceptual Framework, Review, and Future Research Directions, *Applied Economic Perspectives and Policy*, 45(1), 197-220.
- Işık, N., Pektaş, Ç. ve Atılgan, E. (2018). Turizm Ön Lisans Eğitiminde Kariyer Planlaması: Gaziantep Örneği, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 10-20.
- Keskin, E. and Tekin, Ö. A. (2020). To Make a Career in Kitchen Department: Is Really That a Desirable Career Plan for Tourism Students? *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(73), 333-347.
- Ketchum, C. (2005). The Essence of Cooking Shows: How the Food Network Constructs Consumer Fantasies, *Journal of Communication Inquiry*, 29(3), 217-234.
- Kim, S. S., Jung, J. and Wang, K. C. (2016). Hospitality and Tourism Management Students' Study and Career Preferences: Comparison of Three Asian Regional Groups, *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 19, 66-84.
- Kurnaz, A., Kurnaz, H. A. ve Kılıç, B. (2014). Ön Lisans Düzeyinde Eğitim Alan Aşçılık Programı Öğrencilerinin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 41-61.
- Ladonna, K. A., Artino Jr, A. R. and Balmer, D. F. (2021). Beyond The Guise of Saturation: Rigor and Qualitative Interview Data, *Journal of Graduate Medical Education*, 13(5), 607-611.
- Leer, J. (2016). What's Cooking, Man? Masculinity in European Cooking Shows After the Naked Chef. *Feminist Review*, 114(1), 72-90.
- Liu-Lastres, B., Huang, W. J. and Bao, H. (2023). Exploring Hospitality Workers' Career Choices in The Wake of COVID-19: Insights from a Phenomenological Inquiry, *International Journal of Hospitality Management*, 103485.
- Morse, J. M. (1995). The Significance of Saturation. *Qualitative Health Research*, 5(2), 147-149.
- Moseley, R. (2008). Marguerite Patten, Television Cookery and Postwar British Femininity. In *Feminism, Domesticity and Popular Culture* (Pp. 27-42). New York: Routledge.
- Neubauer, B.E., Witkop, C.T. and Varpio, L. (2019). How Phenomenology Can Help Us Learn from The Experiences of Others, *Perspect Med Educ*. 8, 90-97.

- Oğan, E., Oğan, Y. ve Kamacı, A. (2016). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İş Hayatına Hazır Bulunuşluklarının Belirlenmesi, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (4), 118-143
- Olçay, A. ve Düzgün, M. (2015). Turizm Sektörünün İstihdam Niteliğinin Öğrencilerin Kariyer Planları Üzerindeki Etkisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 12(3), 49-72.
- Olçay, A. ve Düzgün, M. (2016). Turizm Eğitimi Gören Öğrencilerin Meslek Seçimlerinin Kariyer Çapaları ile Uygunluğunun Değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1127-1148.
- Oleinik, A. (2011). Mixing Quantitative and Qualitative Content Analysis: Triangulation at Work. *Quality and Quantity*, 45(4), 859-873.
- Oral, A. N. ve Bozok, D. (2021). Sistem Yaklaşımı Dahilinde Gastronomide Okul-Sektör İlişkisi. 19. *Geleneksel Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 132.
- Oren, T. (2013). On the Line: Format, Cooking and Competition as Television Value, *Critical Studies in Television*, 8(2), 20-35.
- Özdemir, N. ve Önçel, S. (2019). Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Lisans Öğrencilerinin Sektöre Yönelik Algılarının Kariyer Yapma Niyetlerine Etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(2), 1159-1176.
- Öztürk, Y. ve Görkem, O. (2011). Mutfak Dalı Öğrencilerinin Mesleki Yeterliklerinin Değerlendirilmesi: Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 69-89.
- Pehlivan, R. (2008). *Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Almakta Olan Öğrencilerin Sektör ile İlgili Tutumlarının Mezuniyet Sonrası Kariyer Seçimine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2016-01-21T09:01:32Z.
- Pelit, E., Demirdağ, Ş. A., Gökçe, Y. ve Kılıç, İ. (2016). Turizm Öğrencilerinin Sektöre Yönelik Tutumlarının Kariyer Yapma İsteklerine Etkisi: Staj Yapan Öğrenciler Örneği. 3. *International Congress of Social Sciences, China to Adriatic*. (ss. 265- 284).
- Pietro, G. D. (2016). The Impact of Television Programmes on Teenage Career Aspirations: The 'MasterChef Effect'. Bon: Institute for the Study of Labor (IZA). IZA Discussion Papers, N. 9804.
- Powell, H. and Prasad, S. (2010). "As Seen on TV." The Celebrity Expert: How Taste is Shaped by Lifestyle Media. *Cultural Politics*, 6(1), 111-124.
- Quinney L., Dwyer T. and Chapman Y. (2016). Who, Where, And How of Interviewing Peers: Implications for A Phenomenological Study, *SAGE Open*, 6(3), 1-10.
- Renz, S. M., Carrington, J. M. and Badger, T. A. (2018). Two Strategies for Qualitative Content Analysis: An Intramethod Approach to Triangulation. *Qualitative Health Research*, 28(5), 824-831.
- Roberts, R. E. (2020). Qualitative Interview Questions: Guidance for Novice Researchers. *Qualitative Report*, 25(9), 3185-3203.
- Saarijärvi, M. and Bratt, E. L. (2021). When Face-to-Face Interviews Are Not Possible: Tips and Tricks for Video, Telephone, Online Chat, and Email Interviews in Qualitative Research. *European Journal of Casdiovascular Nursing*, 20(4),293-294.
- Sağdıç, M. ve Demirkaya, H. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Gelişim Plânlarına İlişkin Yaklaşımları, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(26), 233-247.

- Serçeoğlu, N., Boztoprak, F. ve Tırak, L. (2016). Gastronomi Turizmi ile Şehir Markalaşması İlişkisi: Atatürk Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(2), 94-114.
- Serin, E., Soran, S. ve Kılıç, A. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Değerlerinin Eğitim Süreleri Açısından İncelenmesi ve Bir Uygulama, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 209-220.
- Şimşek, A. ve Güner, D. (2021). Masterchef Türkiye TV Yemek Programının Yemek Alışkanlıklarına ve Mutfağa İlgisi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(3), 1679-1697.
- Sinaga, K. P. and Yang, M. S. (2020). Unsupervised K-Means Clustering Algorithm. *IEEE Access*, 8, 80716-80727.
- Smith, J. A. (2017). Interpretative phenomenological analysis: Getting at lived experience, *The Journal of Positive Psychology*, 12(3), 303-304.
- Stringfellow, L., Maclaren, A., Maclean, M. and O’Gorman, K. (2013). Conceptualizing Taste: Food, Culture and Celebrities, *Tourism Management*, 37, 77-85.
- Sunal, G. ve Kalkan, B. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Film İzleme Alışkanlıklarının Covid-19 Pandemisi Sürecinde Değişiminin Belirlenmesi, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (52), 187-200.
- Szarycz, G. S. (2009). Some Issues in Tourism Research Phenomenology: A Commentary, *Current Issues in Tourism*, 12(1), 47-58.
- Tracy, S. J. (2019). *Qualitative Research Methods: Collecting Evidence, Crafting Analysis, Communicating Impact*. West Sussex, UK. John Wiley and Sons.
- Tutar, C. ve Durukan, D. (2020). Gastronomi Kültürünün İnşası ve Dönüşümünde Televizyon: Masterchef Türkiye ve The Taste Türkiye Programları Örneği, *Istanbul University Journal of Sociology*, 40(1), 339-364.
- Üzümcü, T. P., Alyakut, Ö. ve Günsel, A. (2015). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin, Mesleğin Geleceğine İlişkin Bakış Açıkları, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(33), 179-199.
- Whibbs, R. and Holmes, M. (2019). Food Network’s Food-Career Frenzy? An Examination of Students’ Motivations to Attend Culinary School, *Canadian Food Studies/La Revue Canadienne Des Études Sur L’alimentation*, 6(2), 101-116.
- Yağar, F. ve Dökme, S. (2018). Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik ve Güvenirlik, *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 1-9.
- Yelken, K. (2008). *Orta Öğretim Son Sınıf Öğrencilerinin Üniversite Tercihlerini ve Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008- 29157952.
- Yener, Ö. ve Abdulkadir, G. (2007). Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 394-422.
- Zheng, Y. and Kleiner, B. H. (2001). Developments Concerning Career Development and Transition, *Management Research News*, 24(3/4), 33-39.
- Zopiatis, A. and Melanthiou, Y. (2019). The Celebrity Chef Phenomenon: A (Reflective) Commentary, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31(2), 538-556.

KAVRAMSAL MAKALE

Kitlesel Etki Düzeyine Sahip Travmalar Açısından Korona Virüs Salgınının Değerlendirilmesi

Dilara BATI, Bağımsız Araştırmacı, e-posta: thelarawest@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1239-1737>

Doç. Dr. Füsün GÖKKAYA, Bağımsız Araştırmacı, e-posta: fusungokkaya@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9392-0724>

Öz

Travma kavramı, bireylerin bedensel ve ruhsal varlıklarını türlü biçimlerde sarsıntıya uğratan, yaralayan her türlü yaşanmış olayı adlandırabilmek için kullanılmaktadır. Kitlesel etki düzeyine sahip travmatik olaylar ve bir bireyin yaşadığı travmatik olay farklı olabilmektedir. Kitlesel etkiye sahip travmatik olaylar, bir ya da bir çok ülkeyi etkisi altına alabilmektedir. Bunun sonucunda, kitlesel etkiye sahip travmatik olayların sonuçları nesilden nesile aktarılan bir ruhsal sorun olarak ortaya çıkabilmektedir. Travmatik olaylar sadece bir birey için değil büyük toplumlar içinde sorun teşkil etmektedir. Örneğin, olağanüstü durumlar, silahlı çatışmalar, salgın hastalıklar ve terörizm toplumların halk sağlığı alt yapısını, sosyal dokusunu ve travma sonrası en çok ihtiyaç duyulan sistemleri bozabilmektedir. Kitlesel etki düzeyine sahip travmatik olaylar sonucunda bireylerde, travma sonrası stress bozukluğu, dissosiyatif bozukluklar, anksiyete bozuklukları, alkol ve madde kullanım bozukluğu ya da bağımlılığı ve pek çok ruhsal bozukluğun meydana gelebildiği gözlemlenmektedir. Bu çalışmanın amacı; Korona virüs pandemisinin travmatik özelliklerini kitlesel etki düzeyine sahip travmalar bağlamında değerlendirmek; pandeminin ortaya çıkardığı ruhsal sonuçlara yönelik bilimsel çalışmaları tarayarak bu sonuçları sunmak ve kitlesel etki düzeyine sahip geçmiş travmatik olayların sonuçları ile karşılaştırmaktır. Böylece kitlesel etkiye sahip travmaların olumsuz sonuçlarının etkisini azaltarak bireysel ve toplumsal ruh sağlığını koruyabilmek adına önlemler alınması açısından önerilerde bulunulabilmek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, Kitlesel Etki Düzeyinde Travma, Psikolojik Sonuçlar, Geleneksel Gözden Geçirme.

Makale Gönderme Tarihi: 02.04.2023

Makale Kabul Tarihi: 05.08.2023

Önerilen Atıf:

Batı, D. ve Gökaya, F. (2023). Kitlesel Etki Düzeyine Sahip Travmalar Açısından Korona Virüs Salgınının Değerlendirilmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(8): 1037-1052.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(8): 1037-1052. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1266](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1266)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Evaluation of the Coronavirus Epidemic in Terms of Mass Effect Level Trauma

Dilara BATI, Independent Researcher, e-mail: thelarawest@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1239-1737>

Associate Prof. Dr. Füsün GÖKKAYA, Independent Researcher, e-mail:
fusungokkaya@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9392-0724>

Abstract

The concept of trauma, it is used to name all kinds of lived events that shake and injure the physical and spiritual beings of individuals in various ways. Traumatic events with a mass effect level and the traumatic event experienced by an individual can be different. Traumatic events with mass effects, can affect one or more countries. To sum up, the consequences of traumatic events with massive impact may emerge as a mental problem between generations. Traumatic events pose a problem not only for an individual but also for large societies. For example, extraordinary situations, armed conflicts, epidemics and terrorism can disrupt the public health infrastructure, social fabric and systems that are most needed after trauma. And also, who experienced traumatic events with mass effect can have post-traumatic stress disorder, dissociative disorders, anxiety disorders, alcohol and substance use disorder or addiction, etc. The aim of this study is to evaluate the traumatic features of the Coronavirus pandemic within the context of traumas with mass impact, to present the psychological consequences brought about by the pandemic through scanning scientific studies, and to compare these results with the outcomes of past traumatic events with mass impact. Thus, the goal is to provide recommendations for taking measures to mitigate the negative consequences of traumas with mass impact in order to preserve individual and societal mental health.

Keywords: Coronavirus, Mass Impact Trauma, Psychological Consequences, Traditional Review.

Received: 02.04.2023

Accepted: 05.08.2023

Suggested Citation:

Bati, D. and Gökkaya, F. (2023). Evaluation of the Coronavirus Epidemic in Terms of Mass Effect Level Trauma, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(8): 1037-1052.

GİRİŞ

Bireylerin bedensel ve ruhsal varlıklarını türlü biçimlerde sarsıntıya uğratan, yaralayan her türlü olay, travma olarak adlandırılmaktadır (Jones, 2007). Travmaya neden olan olayların hiç şüphesiz insanlık tarihi kadar eski bir olgu olduğu; bu türden olayların bireyleri, ölümlü oldukları gerçeği ile yüzleştirdiği ve yaşamın kontrol edilebilirliğini sorgulamalarına neden olduğu bilinmektedir (Çervatoğlu ve Geyran, 2000; Foa, 2006). Travmatik olaylar, bireylerin denetleme ve anlamlandırma duyularını, başa çıkma mekanizmalarını ve diğer canlılarla herhangi bir bağ kurmalarını olumsuz yönde etkilemekte ve bireylerin en uç seviyede çaresizlik ve dehşet yaşamalarına yol açmaktadır (Cardena vd., 2003). Psikolojik travma kavramı Birinci Dünya Savaşı ile ortaya atılmıştır. Tüm dünyayı etkisi altına alan ve çok sayıda insanın ölümü, yaralanması veya kaybolması ile sonuçlanan bu savaş, uluslararası nitelikte travmatik bir olay olarak dünya tarihinde yer edinirken, travmatik olayların, psikolojik etkilerinin daha anlaşılabilir olmasına sebep olmuştur (Norman, 1989). İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile travmaya olan tıbbi ilgi yeniden artmıştır. Savaşta zorlayıcı durumlar yaşayan bireylerin, ruhsal çöküntü geçirebileceği ve etkisi altında kalınan çatışmanın şiddeti ile ruhsal bir bozukluk geliştirebilecekleri ilk kez kabul edilmiştir. Amerikalı psikiyatristler, akut ruhsal çöküntüye yönelik bireyi koruyacak, hızlı iyileşmeyi sağlayacak etmenlerin neler olabileceğini belirlemeyi amaç edinmişlerdir (O'Brien, 1990). İlk histeri çalışmalarında olduğu gibi, 'Muhabere Nevrozu' için de konuşma tedavisi temel yöntem olarak ele alınmış ve travmatik yaşantıya eşlik eden, üzüntü ve öfke duygularının azaltılabilmesi için 'Duygusal Boşalma' yöntemi uygulanmıştır (Ellis, 1980). Yapılan çalışmalar, savaşa maruz kalma ile travma sonrası oluşan ruhsal bozuklukların doğrudan ilişkili olduğunu göstermiş ve çalışmalar sonucunda 'Travma Sonrası Stres Bozukluğu' ana hatları ile belirlenmiştir (Gerson, 1992). Ansızın, genellikle birkaç dakika veya bir ya da birkaç saat gibi uzun süren olaylar, 1. tip ya da akut travmatik olaylar olarak adlandırılmaktadır (Terr, 1991). Tesadüfi veya doğal felaketler ile kasıtlı olarak bir insan tarafından gerçekleştirilmeyen durumlar bu gruba dahildir. Sürekli ve devamı gelen travmatik olaylar 2. tip travmatik olaylar olarak adlandırılmakta ve salgın hastalıklar, savaş, soykırım gibi olaylar bu gruba dahil edilmektedir.

Yaşanan her travmatik olayın, her bireyde aynı etki ve sonucu doğurmadığı bilinmektedir. Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Akut Stres Bozukluğu ve Uyum Bozukluğu gibi, travma sonrası ortaya çıkan birden fazla psikolojik bozukluk olabilmektedir (İzci ve Ünveren, 2017). Travma sonrasında bireylerde intihar, alkol-madde kötüye kullanımı veya bağımlılığı görülebilmekte (Breslau ve Davis, 1992); anksiyete bozuklukları, travma sonrası stres bozukluğu, dissosiyatif bozukluk meydana gelebilmektedir (Thompson, 2016). Travmatik olaylar esnasında ve sonrasında ortaya çıkan, çaresizlik, korku, öfke, utanç, suçluluk duygusu, öz saygıda düşüş, kimlik sorunları, depresif duygulanım travmanın duygusal etkileri arasında yer alırken, algı bozuklukları ve zorlayıcı zihinsel aktiviteler de travmanın sebep olduğu bilişsel tepkiler arasında yer almaktadır (Saul, 2014). Aynı zamanda özellikle savaş gibi travmatik olayların bilişsel kayıplara neden olduğu çeşitli çalışmalarla ortaya konulmuştur (Volkan ve Hadjimarkou, 2019).

Travmatik olayların bir başkasının başına gelmesine şahitlik etme ya da kendi sevdiklerinin başına geldiğini öğrenme de en az o olayı deneyimlemek kadar travmatik etki yaratmaktadır (Smith vd., 1999; Tedstone ve Torrier, 2003). Yaşanan olayların travmaya dönüşmesinde bu olayın şiddeti, uygun olmayan çevre koşulları ve meydana geldiği ortamın belirleyici olduğu görülmektedir (Öztürk, 2017). Travmatik etkiler bireyseldir, ancak bu etki kimi zaman kitlesel bir çerçevede yaşanmaktadır. Bunlar toplumsal travmalardır. Toplumsal travmalar geniş kitleler üzerinde derin etkiler bırakan olaylardır. Son yıllarda meydana gelen, dehşet uyandıran ve aynı zamanda kayıplara neden olan travmatik olayların bireysel etkilerinin yanı sıra, toplumsal rolünün de var olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2017).

Dünya Sağlık Örgütü'nün (World Health Organization [WHO]) erişkinler üzerinde yürütmüş olduğu Dünya Ruh Sağlığı konulu araştırmalarında (WHO, 2021), erişkin bireylerin yaşamlarının herhangi bir anında kitlesel etki düzeyine sahip olan herhangi bir travmatik duruma maruz kalma oranının %9, kazalar ve yaralanmaların %36 ve ayrıca diğer tüm travmaların %41 olduğunu bildirilmiştir. Bütün travmalar ele alındığında, Dünya Ruh Sağlığı araştırmalarına katılan bireylerin %70'inin en az herhangi bir travmaya maruz kaldığı bir geçmişi olduğu bildirilmiştir (Audergon, 2004). Kitlesel travmaların, zengin ülkelere kıyasla, fakir ülkelerde on kat daha yüksek olduğu saptanmıştır (WHO, 2002; Harbom vd., 2008). Örneğin, 2007 yılında meydana gelen silahlı çatışma olaylarının %88'i yoksul ülkelerde olmuştur (UNHCR, 2011). Günümüzde küreselleşmenin etkisi ile, dijital teknoloji ağlarının ve kitle iletişim araçlarının gelişim göstermesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte, savaş ve terörizmin etki sahası, geçmişe nazaran büyük ölçüde yayılmıştır (Morris, 2001). Dünya üzerindeki ülkelerin iç yaşantılarında meydana gelen yöresel çatışmalar, siber uzamda uluslararası bir problem haline gelerek, savaşların meydana çıkmasına ve ayrıca birçok terör faillerinin bu problemde faydalanarak, faaliyetlerini gerçekleştirmesine zemin hazırlamaktadır (Hudson, 2018). Kitlesel travmalardan olumsuz etkilenenler, yalnızca bu şiddetli olaylara tanıklık edenler ya da direkt olarak olayı deneyimleyen bireylerle sınırlı değildir. Olay sırasında acıya maruz kalan insanların aleni bir şekilde gösterilmesi ve toplumun içinde bulunduğu çaresiz durumların dramatize edilerek başka toplumlara lanse edilmesi gibi, toplumların ruh sağlığını derinden etkileyen medya paylaşımlarına maruz kalan insanlar da kitlesel travmaları dolaylı da olsa deneyimleyebilmektedir (Pfefferbaum, 2003). Bu süreçte 'Travmatik Yaşantıların Domino Etkisi' denilmektedir (Derin ve Öztürk, 2020). Terör, savaş ve göç gibi, geniş kitleleri etkisi altında bırakan travmatik olaylar, kitlesel veya toplumsal travmaları meydana getirmekte ve aynı zamanda hem toplumsal hem de bireysel açıdan emniyet algısını zedelemekte ve kopukluğa uğratmaktadır (Derin ve Öztürk, 2019). Kitlesel travmalara maruz kalan bireylerin, travmaya ilişkin yanıtları birbiri ile benzerlik gösterebilmekte ve olaya ilişkin bağımlı değişkenlerden etkilenebilmekte, bireylerin yaşama biçimi ve alışkanlıklarına dair köklü bazı değişimler meydana getirmekte ve yaşamlarında dramatik bir şekilde değişim yaratmaktadır (Susser vd., 2006). Kısacası travmatik olay sonlansa dahi bireyler ve toplumlar üzerindeki maddi-manevi, ekonomik-psikolojik etkisi uzun yıllar devam etmektedir. Özellikle ortaya çıkan psikolojik sorunların süregiden sonuçlarının önlenmesi için kitlesel düzeydeki travmanın, olası psikolojik etkilerinin bilinmesi önemlidir.

Bu gözden geçirme çalışmasında öncelikle kitlesel etki düzeyine sahip bazı travmatik olaylar ile psikolojik etki ve sonuçlarını inceleyen araştırmalar ele alınacaktır. Daha sonra koronavirüs salgınının, sözü edilen kitlesel etki düzeyine sahip travmatik olaylara benzer psikolojik sonuçları çeşitli bilimsel çalışmalar ışığında özetlenecektir. Sonuç olarak kitlesel etki düzeyine sahip travmatik olaylarla ortaya çıkan olumsuz psikolojik sonuçlarla koronavirüs salgınıyla ortaya çıkan psikolojik sorunlar karşılaştırılacaktır. Bu bağlamda amaç, koronavirüs salgınının yarattığı olumsuz psikolojik sonuçlara dikkat çekmek ve salgın bittikten sonra toplumlarda devam edecek psikolojik sorunların etkisinin devam ettiğine vurgu yaparak bu olumsuz sonuçların ortadan kaldırılması için yapılması gerekenler saptanmaya çalışılacaktır. Böylece kanun koyucular ve klinisyenler, psikiyatristler, okul psikologları gibi, akıl sağlığı alanında çalışan uzmanların konu hakkında dikkatlerinin çekileceği umut edilmektedir. Çalışmanın koruyucu ve önleyici akıl sağlığı hizmetleri açısından toplumların refahı için alınabilecek önlemlere ışık tutması umut edilmektedir. Bu çalışma geleneksel bir derleme çalışmasıdır. Bu tür derleme çalışmaları belirli bir konuda yayınlanmış birden fazla çalışmayı inceleyerek bu çalışmaların bulgu ve sonuçlarını sentezler. Alanında uzaman kişilerce yapılan bu çalışmalar özel bir yöntem izlenmeden yürütülür ve farklı kaynaklardan yararlanılır (Karaçam, 2013). Bu çalışma yapılırken Koronavirüs ile ilgili çalışmalar Google Scholar, Science Direct gibi veri tabanlarından 2020-2023

yıllarını kapsayan çalışmalar incelenmiş ve konuyla ilişkili bulunan makalelerden yararlanılmıştır. Ayrıca çeşitli kitaplara başvurulmuştur. Öncelikli olarak Koronavirüs, kitlesel etki düzeyinde travma, psikolojik sonuçlar, Coronavirus, mass impact trauma, psychological consequences anahtar kelimeleri kullanılmış, daha sonra bu kelimeler detaylandırılarak taramaya devam edilmiştir (Örneğin, İspanyol gribi).

Bundan sonraki bölümlerde kitlesel etki düzeyine sahip travmatik olaylardan olan terör olayları, göçler, ve salgın hastalıkların en belirginlerinde bahsedilecek ardından bunların psikolojik sonuçları hakkında bilgiler ve araştırmalar sunulacaktır. Kitlesel bir etkiye sahip olan Koronavirüs Pandemisinin de ciddi bir travmatik olay olduğu ve tüm dünyayı etkisi altına aldığı bilinen bir gerçektir. Her ne kadar Dünya Sağlık Örgütü pandeminin bittiğini ilan etmiş olsa da (World Health Organization, 2023) salgının etkileri devam etmektedir. Bunun sebeplerinden biri aşuların bilinmeyen yan etkileri ve bireylerin aşuların olumsuz etkilerinden endişe duymalarıdır (Chen vd., 2021). Ayrıca sosyal izolasyon ve uzaktan eğitim gibi önlemlerinde olumsuz sonuçlarının ilerleyen yıllarda ortaya çıkacağı ifade edilmektedir (Ahmet ve Atıcı, 2020). Bu nedenle son olarak koronavirüsün olumsuz psikolojik sonuçlarına değinilerek bu sonuçlarla baş edebilmek için çeşitli öneriler verilecektir.

Terör Olayları ve Göçlerin Travmatik Sonuçları

Geçmişten günümüze travmatik olay denildiğinde ilk akla gelen terör saldırıları olmuştur. Terör, güç kullanarak meydana getirdiği korku ortamını ve bu ortamı meydana getiren şiddet eylemlerinin isim bulmuş halidir (Akça, 2014). Geniş kitlelere yayılan ve insanlar üzerinde korku etkisi ile bilinen terör olgusunun en ses getireni 11 Eylül (2001) saldırılarıdır. Bu saldırı bir dizi terör olayı ile kitlesel etki yaratmaya neden olmuştur (Akçay ve Çelenay, 2012). 15 Kasım 2003 tarihinde İstanbul'da bulunan iki sinogaga yönelik gerçekleştirilen intihar saldırıları ve buna ek olarak gerçekleştirilen 20 Kasım 2003 tarihli Taksim'deki İngiliz Konsolosluğu ve Levent'teki HSBC Bankasına düzenlenen terör saldırıları Türkiye'de önemli ölçüde baş göstermiştir (Kılıçcioğlu, 2006). Akabinde Dünya'nın dört bir yanında terör faaliyetleri devam ederken Madrid'de (2004) tren garına terör saldırısı meydana gelmiş ve Avrupa'nın en trajik terör saldırısı olarak hafızalarda uzun süre yerini korumuştur. Daha olay hafızalardan silinmemişken Londra (2005) saldırısı ile dünya yeniden bir terör saldırısına daha şahitlik etmiş ve uzun yıllar etkisinde kalmıştır (Ovalı, 2006). Bu saldırılar sonrasında, travma mağduru bireylerde, daha önceki durumlarına göre kaygı, depresyon ve stres belirtileri (Rubin vd., 2005; Misra vd., 2005; Derrick vd., 2004); anksiyete, madde kullanımı, depresyon ve TSSB (Clohessy ve Ehlers, 1999; Karam vd., 1996), gelişiminin tetiklendiği saptanmış, (Farfel vd., 2008) 21. yüzyılın en büyük tehdidi olarak, terör saldırıları küresel bir boyut kazanmıştır (Güloğlu ve Karırmak, 2013).

Terör olaylarına ek olarak, toplumları derinden sarsan, kümülatif bir süreci kapsayan bir başka travmatik olayda göçtür (Selimbeyoğlu, 2022). Göç, hem bireysel, hem toplumsal, ruhsal ve kültürel boyutlara ve sonuçlara sahip olan yer değiştirme hareketlerinin genel adıdır (Derin, 2020). Göçün, bireylerin içinde buldukları konuma göre farklı türleri vardır ve dinamik bir yapıya sahiptir. İnsanların yaşadıkları bölgede uğradıkları saldırı, işkence, zulüm ve baskıdan kaçınabilmek göçün nedenleri arasındadır. Bazen göçler sadece bu nedenlere bağlı kalmayıp, doğal afetler, kıtlık, zorlu yaşam koşulları ve savaşlar nedeniyle de ortaya çıkmaktadır (Barnes, 2001; Gün, 2006). Zorunlu göçe bağlı sığınma hareketleri, dünya tarihinde sürekli olarak görülmektedir (Buz, 2004).

Zorunlu göçe bağlı sığınma hareketinin bir örneğinde Suriye'den Türkiye'ye yapılan göç olmuştur. Suriye Savaşı ardından (2011), 4.809.787 milyon Suriyelinin ülkesinden Türkiye'ye göç ettiği, Türk halkının o yıllarda Suriyeli göçmenleri yardıma muhtaç, evinden barkından kopmuş

bir millet olarak benimsediği görülmüştür (Karataş, 2020). Avrupa'ya göç etmeye çalışan, göçe bağlı travmatik yaşantıları deneyimleyen, en zayıf grubun çocuk ve ergenler olduğu, yeni yaşam alanlarında, sosyo-kültürel ve psikolojik bağlamda birçok sorunla karşı karşıya geldikleri (Karataş, 2019), duygusal, fiziksel ve hatta cinsel travmatik olaylar başta olmak üzere ciddi travmalar yaşadıkları (Hebebrand vd., 2016), buna ek olarak psiko-somatik semptomlar, uyku problemleri, kabuslar, gelecek kaygısı, güvensizlik duygusu, benlik çatışması, davranım bozuklukları, kekemelik, kaygı bozuklukları, depresyon, enüresiz, somatik bozukluklar ve TSSB görüldüğü saptanmıştır (Cadoret, 2005; Bozdağ, 2015; UNHCR, 2017). Terör, çatışma, savaş gibi ruhsal sağlığı olumsuz yönde etkileyen olaylar nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan bireylerde, hem göçün travmatik bir doğası olması hem de kendi ülkelerinden ayrılmalarına sebep olan olumsuz olaylardan dolayı başta TSSB olmak üzere dissosiyatif bozuklukları da içine alan birçok psikopatoloji meydana geldiği saptanmıştır (Aichberger, 2015). İç savaşlar nedeniyle en çok göç eden uluslardan biri Afganlardır ve 2001 sonrasında da Afganistan halkının yoğun bir göç dalgası yaşanmıştır (Geyik, 2018). Uzun yıllar kıtlık, açlık, iç savaşlar ve doğal afetler nedeniyle zor zamanlar yaşayan Somali halkı sömürgecilik yıllarından bağımsızlığa geçtikten sonrada pek çok zorluk yaşamıştır. Bu siyasi, ekonomik ve kültürel yıkımlar Somalilerin zor yollarla göçüne neden olmuştur (Bingöl, 2013). Afgan ve Somali halkının da göç ettiği ülkelerde benzer psikolojik sorunlar yaşadıkları saptanmıştır (Kahraman ve Ali, 2021; Karataş ve Obayd, 2021). Bu sonuçlar hem de göç olaylarından sonra bu durumlara maruz kalan bireylerin benzer psikolojik sorunlar yaşadıklarını göstermektedir. (Candansayar, 2002; Akdeniz ve Öz, 2009; Babaoğlu, 2013). Savaş ve göçler diğer ülke halkalarının tanıklıkları nedeniyle onları da derinden etkileyerek kitlesel bir etki ortaya çıkarmaktadır. Benzer şekilde salgın hastalıklarda bu etkileri ortaya çıkarır. Bundan sonraki bölümde salgın hastalıklar ve psikolojik etkilerine değinilecektir.

Salgın Hastalıklar ve Travmatik Sonuçları

İnsanlığın maruz kaldığı travmalardan birisi de salgın hastalıklardır (Ekiz vd., 2020). Salgın hastalıklar uzun yıllardır süregelen, imparatorlukları çökerten, orduları yıkıma uğratan ve geniş kitlelerin psikolojilerinde derin tahribata yol açan travmatik olgulardır (McNeill, 1985). Bazı bölgelerdeki sağlıksız yaşam koşulları, kıtlıklar ve doğal felaketler dolayısıyla salgın hastalıklar türemiş ve milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur (Kılıç, 2004). Tarihsel süreçte kara veba, kolera, İspanyol gribi, Hong Kong gribi domuz gribi, AIDS/HIV ve son olarak Koronavirüs pandemi olarak ilan edilmiştir (Tekin, 2021). 14. yüzyılda 40 milyondan fazla insanın ölümüne yol açan 'Kara Ölüm' olarak da tabir edilen veba salgını, o dönemlerdeki yetersiz tıp kaynaklarından dolayı Avrupalılar tarafından 'Tanrının Cezası' olarak adlandırılmıştır (Roberts, 2010: 202). Veba salgınından sonra 19. yüzyılda küresel bir tehdit haline gelen yeni bir salgın olan ve kaynağı Hindistan bölgesi olan kolera salgını baş göstermiştir (Ayar, 2007). Kolera salgınının yayılması, o dönemde Hintlilerce kutsal sayılan her yıl düzenledikleri kutlamalar neticesinde gerçekleşmiştir. Hintlerin toplu bir şekilde Ganj nehrinde günahlarından arınmak amacıyla yıkanmaları sebebiyle salgın hızla yayılmıştır. Ayrıca 1817 yılına kadar Hindistan'da yerel bir salgın olarak devam eden kolera, İngilizlerin burada hem ticari hem askeri olarak bulunmaları ile tüm dünyaya yayılmış, kısa sürede Japonya ve Çin'e kadar ulaşmıştır (McNeill, 1985). Osmanlı topraklarına ilk olarak kolera salgını 1822 yılında uğramış ve Basra Körfezinden Akdeniz sahillerine kadar yayılım göstermiş, o zamanlar başkent olan İstanbul'da ilk defa bu salgınla 1831 yılında tanışmış ve kısa sürede binlerce insanın ölümüne yol açmıştır (Ayar, 2007). Kırım Savaşı sebebi ile Trabzon şehri kolera salgını ile bir kez daha karşı karşıya gelmiş, en çok etkilenen kesimde fakir kasabalar olmuştur (Spiegel, 1997). Tüm Dünya'yı derinden sarsan bir başka salgın hastalık İspanyol gribi olarak anılan grip salgınıdır. Amerika'nın Kansas City şehrinde 1918

yılında ortaya çıkan hastalık 50 milyon civarında ölüme neden olmuş tüm Avrupa'ya ve Osmanlı Devletine de ulaşmıştır (Cheng, ve Leung, 2007; Byerly ve Carol, 2010; Yolun, 2012). İlk kez 1968 yılında Hong Kong'da birden fazla virüsün biraraya gelerek farklı bir virüse dönüşmesi sonucu ile ortaya çıkan Hong Kong gribi çok sayıda ölüme neden olmuş ülkeleri ekonomik ve psikolojik olarak etkilemiştir. SARS 2000'li yıllarda başlamış ve 37 ülkeye yayılmıştır. Domuz gribi 2009 yılında başlamış çok sayıda ölüme neden olarak diğer salgınların benzer sonuçlarını yaratmıştır (Tekin, 2021). HIV/AIDS ilk kez ilk kez Kongo Demokratik Cumhuriyetinde ortaya çıkmış günümüze kadar milyonlarca kişiyi etkilemiş küresel bir salgın haline gelmiştir. 1976'da Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde tanımlanan HIV/AIDS, 1981'den beri 36 milyondan fazla insanı yok etmiştir (20). 2017 yılı içinde yaklaşık 1.8 milyon kişinin HIV enfeksiyonuna yakalandığı, toplam 36.9 milyon HIV ile enfekte kişi bulunduğu ve 940 bin kişinin AIDS ile ilişkili hastalıklar nedeni ile öldüğü belirtilmektedir (Parıldar, 2020).

Salgın hastalıkların, bireylerde tipik travma semptomları ortaya çıkardığı, şok, inkâr ve şaşkınlık gibi belirtilerin gözlemlendiği saptanmıştır (Bullman vd., 1987). Salgın hastalıklar tıbbi bir fenomen olmanın yanı sıra, yalnızca bireyleri değil, toplumları da kitlesel düzeyde etkisi altına alan sosyal bir olgudur ve salgına bağlı risk faktörlerinin şu anı etkilediği gibi, geleceği de etkileyip, umut ve güven gibi duygularını da zedeleyebileceği görülmektedir (Thunstrom vd., 2020). Bahsi geçen salgın hastalıklar damgalanmaya, hastalanma korkusuna neden olmakta, hastalıktan korunmak için yapılan izolasyon uygulamaları kaygı, depresyon, öfke ve kontrol kaybı duygusuna neden olmaktadır (Lewis vd., 1999; Davies ve Rees, 2000). Koronavirüs pandemisi de benzer sonuçları ile kitlesel etki düzeyine sahip travmatik olaylar arasındaki yerini almıştır. Bundan sonraki bölümde Koronavirüs salgını ve psikolojik etkilerinden bahsedilecektir.

Koronavirüs Salgını ve Psikolojik Etkileri

Kovid-19 virüsü, beta-korana virüs ailesi içinde yer alan bir virüs türüdür ve ilk olarak 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde tanımlanmıştır. Hızla yayılan bu virüs tüm dünyayı etkisi altına alarak, evrensel bir salgın olarak ilan edilmiştir (WHO, 2020). Koronavirüs bireylerde yalnızca fiziksel hasarlara yol açmakla kalmayıp, ruhsal sağlığı da önemli ölçüde etkileyerek akut ve uzun süreli etkiler meydana getirmiştir. Ayrıca koronavirüsün bilişsel de bir dizi sıkıntıya yol açabileceği beklenmektedir. Korona virüs salgını, toplumsal düzeni derinden etkilemek ile beraber, korku ve belirsizliklerin hâkim olduğu evrensel bir kriz haline gelmiştir. Virüsün gözle görülememesi, çıkış nedeninin tam anlamı ile bilinmemesi ve herkesi etkileyebilme yönünün olmasıyla küresel bir travma olarak dünya tarihindeki yerini almıştır.

Taylor (2019) 'Pandeminin Psikolojisi' adlı kitabında kitlesel ölçekteki salgın hastalıkların, beş ana psikososyal sonuç meydana getirdiğine dikkat çekmiştir. Öncelikle, salgının bulaşıcı ve ölüm riski taşımasının bireylerde panik duygusunu tetikleyerek, alışverişi yönlendirdiğini ve zorlu günler için stok yaptıklarını ifade etmiştir. Daha sonra, virüsün ortaya çıktığı bölgede ki insanlara karşı, diğer bireylerin dışlayıcı ve damgalayıcı tutumlar sergilediğini ve bunlarında insanlarda stres yarattığını belirtmiştir. Üçüncü olarak, bireylerin hastalığa yakalanma korkusu ile sağlık sistemlerini gereksiz meşgul ettiklerini vurgulamıştır. Ayrıca, salgından etkilenmemek ve bulaş riskini azaltmak için uygulanan sosyal izolasyon, mesafe kuralı ve evden çıkamama gibi durumlarında, bireylerde tahammül seviyesini azaltarak depresyona girmelerine neden olduğunu belirtmiştir. Son olarak, salgınla ilgili gerçek olmayan asılsız iddiaların ve komploteorilerinin de bireylerde, gereksiz yere korku ve paniğe yol açtığına dikkat çekmiştir (Taylor, 2019). Salgından sonra artık dünyanın eskisi gibi olmayacağı, pek çok şeyin değiştiği yenisünya düzeninin geleceği konusundaki söylemlerin artması ile ekonomik, sosyal ve psikolojik süreçlerinde zedelendiği düşünülmektedir (Özatay ve Sak, 2020).

Hastalığın önlenmesi için ülkeler çeşitli önlemler almışlardır. Bunların bazıları sosyal izolasyon, online eğitim, evden çalışma iken bazıları da hijyen kurallarına uyum için yoğun önlemlerin alınmasıdır (Şarlak, 2021). Bu evrensel salgına dair başlıca önlem olan sosyal izolasyonun, bireylerde yaşama biçimi ve alışkanlıklarına dair köklü bazı değişimler meydana getirdiği ve yaşamlarında dramatik bir şekilde değişim yarattığı belirlenmiştir; bu değişimlerin en önemlisi, bütün hayatın 'online sistem' üzerinden idame ettirilmesi olmuştur. Zorunlu izolasyon, sosyal ilişkilerde azalma yaratmış, bireylerde yalnızlık duygusunu tetiklemiş ve aynı zamanda henüz enfekte olmayan bireylerde dahi ruhsal bozukluk semptomlarının görülmesine neden olmuştur (Rubin vd., 2020; Wang vd., 2020). Sosyal izolasyon sebebi ile yaşanmayan sosyal ilişkilerin eksikliğinin, bireylerde psikolojik iyi oluşu olumsuz etkilediği belirtilmektedir (Holt ve Lunstad, 2007). Yürütülen çalışmaların ortak sonuçları incelendiğinde, eve kapanmanın bireylerde depresyon, yalnızlık, ekonomik kaygı ve sağlık endişesi yarattığı saptanmıştır (Reger vd., 2020; Thunström vd., 2020). Salgın sürecinde sosyal izolasyonun her ne kadar bulaş riskini minimize ettiği gözlenirse de ciddi psikolojik ve toplumsal sorunlara yol açtığı ve eş zamanlı olarak, aile içi şiddet ve alkol kullanımını da artırdığı gözlenmiştir (Ergüven vd., 2020; Zheng, 2020).

İzolasyon dışında hastalığın yayılması ve etkisi ile ilgili haber alma ihtiyacı, işini kaybetme riski, hastalığın ölümle sonuçlanması, hastalık öncesinde ruhsal probleme sahip olma, farklı yaş ve cinsiyet gruplarında ya da azınlık grubunda olma gibi durumlar hastalığın psikolojik etkilerini arttırmıştır. Bu faktörlere göre Koronavirüsün ruhsal etkilerine anlamaya yönelik yapılan çalışmaların bazıları aşağıya yer almaktadır.

Kovid-19 pandemisinin bireylerde merak duyma ve haber alma isteğini artırdığı düşünülmektedir. Ayrıca sürekli haber izlemenin bireylerde stres düzeylerini artırdığına vurgu yapılsa da salgın hakkında doğru bilgiye ulaşamamasında medyanın büyük bir rolü olduğu düşünülmektedir (Karadağ, 2020). Virüsün geniş kitleler üzerinde yayılması ve yaşamı derinden etkilemesi sonucu alınan karantina önlemleri kararlarının, bireylerde önemli derecede suçluluk, öfke, korku, anksiyete ve depresyon yarattığı belirtilmektedir (Brooks vd., 2020). Özellikle 20 yaş altı ve 65 yaş üstü bireylerin risk grubu olarak gösterilmesi ve sokağa çıkma yasağı uygulamasının bu yaş gruplarında akut psikolojik ve duygusal problemler yaşama riskini artırdığı gözlenmiştir (Daoust, 2020).

Bireyler Kovid-19 sürecinde, işlerini veya sevdikleri somut bir şeyleri kaybetmeseler dahi, kendileri için önemli olan hayali nesnelere (sosyallik, özgürlük gibi) kaybetmişlerdir. Bu kayıp imgesel nesnelere ile birlikte bireyler toplumsal rollerini, benliklerini, bazı duygularını ve kimliklerini de kaybederek, onlar için yas tutma sürecine girmişlerdir (Cesur, 2017). Diğer bir deyişle, kişiler toplumsal travmalar ile birçok kayıp yaşamakta ve ortaklaşa bir matem süreci içine girmektedir. Yapılan çalışmalar, Kovid-19 süresince ergenlerin daha yüksek depresyon semptomu gösterdiğine dikkat çekmektedir (Kong vd., 2020; Wang vd., 2020). Bu durumun nedeni, ergenlerin sağlıklı bir şekilde yas tutamadıkları ve kayıp nesnelere ne olduğunun farkında olmadıklarıdır (Islam vd., 2020). Öte yandan, salgın sürecinde Çin'de yürütülen bir araştırma da boşanmış ve dul bireylerin, azınlık konumunda olanların, 18 yaş altı ve 50 yaş üstü bireylerin salgın sürecinde daha fazla psikotik semptomlar, fobik anksiyete, obsesif kompulsif belirtiler ve kişilerarası duyarlılık gösterdikleri saptanmıştır (Tian vd., 2020). Ayrıca, risk grubunda olan ve ölüm korkusu yaşayan yaşlı insanların daha ciddi psikolojik semptom geliştirdikleri gözlenmiştir (Chen vd., 2020). Benzer çalışmalarda salgından olumsuz anlamda daha çok etkilenecek bireylerin yaşlılar, kadınlar, gençler, göçmenler ve öğrenciler olduğu saptanmıştır (Qiu vd., 2020). Ayrıca, evsiz insanların ve hapisteki bireylerin de ailesinin ya da yakın akrabalarının salgına yakalanmalarının, bireylerde kaygıyı tetiklediği ve artırdığı belirtilmiştir (Cao vd., 2020). Daha yeni tarihli bir çalışmada kadınların erkeklerden daha fazla

Koronavirüs fobisi yaşayıp daha fazla strese ve kaygıya sahip olduğu bulunmuştur. Bu çalışmadagençlerin yaşlılardan daha fazla koronavirüs fobisi, stres ve kaygı yaşadığı görülürken aktivite yapanların yapmayanlardan stres, kaygı ve koronavirüs fobisinin daha düşük olduğu bulunmuştur (Altuntaş vd., 2022).

Salgın öncesinde depresyon, bipolar bozukluk veya diğer ruhsal bozukluklar gibi zihinsel sağlık sorunları yaşayan bireyler için karantina önlemlerinin, halihazırdaki travmayı tetikleyeceği savunulmaktadır (Manuel ve Macagapal, 2020). İngiltere’de yapılan bir çalışmada bireyler, pandemi başladığından bu yana yüksek kaygı ve korku yaşadıklarını bildirmiştir (Apcaso, 2020). Bunu da pandemi süresince tıbbi hizmet ve müdahalenin yetersiz olmasına bağlayan katılımcıların %34’ü Kovid-19 nedeni ile ruh sağlığı ilaçlarına, %47’si psikososyal desteğe erişimde gecikme yaşadıklarını bildirmiştir. Bu çalışmanın bulguları katılımcıların, %9’unun psikolojik yardıma ihtiyaç duyduklarını göstermiştir (Apcaso, 2020). Bireylerin pandemi döneminde neden ruh sağlığı sorunları ile karşı karşıya kaldıklarını inceleyen Robinson (2020), Kovid-19’un ortaya çıkardığı belirsizliğin bireylerde büyük kaygılara neden olduğunu bildirmiştir. Koronavirüsün kolay bulaşması ölümlerin artması ve tedavi hakkında bilgi eksikliği bireylerin koronavirüs fobisi geliştirmesine neden olmuştur (Ahors vd., 2020; Lee vd., 2020; Zorlu vd., 2020). Bunların dışında Kıbrıs gibi geçmiş yaşantılarında çeşitli travmalar yaşamış bazı ülkelerin hızlı önlemler alarak hastalığın ülkede yayılımını büyük ölçüde kontrol altına aldığını ve psikolojik, fiziksel ve ekonomik olumsuz sonuçların yaşanmasında başarılı olduklarını söylemek mümkündür (Volkan ve Volkan, 2020).

Anlaşılabileceği üzere Kovid-19 dünyadaki bütün travmatik olaylar kadar etkili ve sarsıcı etkilere sahiptir (Cullen vd., 2020). Sonuç olarak, küresel bir sorun haline alan salgın hastalıkların yalnızca günümüzde değil, yüzyıllar öncesinde de kitlesel bir kriz olduğunu söylemek mümkündür. Salgın hastalıkların hızla yayılım göstermesi bireylerde panik yaratarak, birçok psikolojik soruna yol açabilmektedir. Salgın hastalıkların ortaya çıkardığı psikolojik sorunlar, kitlesel etki düzeyine sahip diğer travmatik olaylara benzerlik gösterse pek çok açıdan da farklı olduğu düşünülmektedir. Bu etkiler sadece kısa dönemde değil uzaun vadede de etkilerini sürdürecektir. Bu nedenle bireylerin ve toplumların Koronavirüsün olumsuz psikolojik etkilerinin kısa ve uzun vadede en aza inebilmesi için alınması gereken önlemler olduğu düşünülmektedir. Tartışma bölümünde bu önlemlerden bahsedilecektir.

TARTIŞMA

Geçmişten günümüze salgın hastalıklarla baş etmede devletler birçok müdahale yöntemi geliştirmiştir. Ancak, geçmişte de olduğu gibi günümüzde de var olan Kovid-19 salgınına devletler çözüm yoluna çok geç ulaşmış ve hali hazırda birçok insan hayatını kaybetmiştir. Küresel bir kriz haline gelen Kovid-19 salgınının bireysel psikolojik sonuçlarının yanı sıra, tüm dünyada toplumları derinden sarsan birçok travmatik sonuçlara yol açtığı görülmektedir. Salgın nedeniyle meydana gelen travmatik deneyimlerin olumsuz sonuçlarından en fazla zarar görenlerin kadınlar, yaşlılar, çocuk ve ergenler ile sağlık çalışanları gibi yüksek risk altında bulunan bireyler olduğu söylenebilir (Cebbar, 2021). Dünya genelinde Koronavirüsle mücadelede tedavi, temel olarak hijyen önlemleri ile enfeksiyon kontrolü ve aşı tedavisi ile yürütülmeye çalışılmıştır (Dong vd., 2020; Wang vd., 2020). Psikososyal boyut henüz tam olarak dikkate alınmamıştır (Hatun vd., 2020). Kimlerin koronavirüs salgınından daha az etkilenecek çıktığına bakıldığında hayatın anlamı, travma sonrası büyüme gibi kavramlar ortaya çıkmaktadır. Salgın boyunca hayatını anlamlı bulan, hobileri olan, evinde vakit geçirmeyi keyfe dönüştüren ve evde kalmayı bir fırsata çeviren, sosyal desteğe sahip kişilerin hastalıkla

başetmede daha yetkin olduğu saptanmıştır (Asmundson ve Taylor 2020, Garfin vd., 2020, Suryawanshi ve More 2020).

Travma sonrası büyüme, yaşanan travmatik deneyimler sonucunda, bireylerin travma sonrasında olumlu bir bakış açısı kazanması olarak tanımlanabilir (Tedeschi ve Calhoun, 2004). Araştırmacılar, travma sonrası büyümenin 'psikolojik sağlamlılık' kavramı ile aynı olmadığını, travma sonrası büyümenin, psikopatolojiden korunmak değil de, yaşanan travmadan aslında nasıl olumlu bir anlam çıkarıldığını savunmaktadır (Tedeschi ve Calhoun, 2004). Yapılan bir araştırma da, Koronavirüs pandemisinin etkileri incelenmiş ve özellikle 'travma sonrası büyüme' ve 'psikolojik sağlamlılık' parametreleri değerlendirilmiştir. Araştırmada katılımcıların pandemi öncesi ve sonrası arasındaki travmatik belirti düzeyleri karşılaştırılmıştır. Bazı kişilerde, psikolojik dayanıklılığa bağlı olarak belirtilerde kötüleşme olmadığı, hatta kısmi olarak iyileşme olduğu, bazı bireylerde ise travma sonrası büyümenin görüldüğü tespit edilmiştir (Bilge ve Bilge, 2021). Bu iki parametre arasındaki ilişkiler incelendiğinde ise, psikolojik sağlamlılığın, travma sonrası büyümeye bir engel olduğu gözlenmiş, buna bağlı olarakta, travmatik olayın etkisini azalttığı, bireyin kısmi olarak travmatize olduğu ya da hiç travmatize olmadığı saptanmıştır (Bilge ve Bilge, 2021).

Travmatik olaylar sonrasında çeşitli ülkelerde yapılan psikososyal çalışmaların ve aileye yönelik eğitim ve tedavi programlarının etkililiği kanıtlanmış olup ülkemizde uygulanabilecek sistematik bir psikoeğitsel çalışmaya ulaşılamamıştır (Emel vd., 2021). Türkiye'de Pandemi boyunca hastalığın psikolojik etkilerini azaltabilmek için bazı kamu kurum ve kuruluşları çeşitli faaliyetler yürütmüş olsa da kimilerinin çalışmaları oldukça yeterli bulunmuşken bazılarının yetersiz bulunmuştur. Bu süreçte en başarılı bulunan kurum Sağlık Bakanlığı ve sağlık çalışanları iken ikinci sırada MEB gelmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, YÖK ve çeşitli STK'ların çalışmaları yetersiz bulunmuştur (Kaplan vd., 2020). Koronavirüsün olumsuz psikolojik etkilerinin önlenmesi, özellikle çeşitli risk gruplarında (çocuk, yaşlı, engelli, psikiyatrik tanısı olan bireyler gibi) elzemdir. Bunu yapabilmek için multidisipliner bir yaklaşımla çevirim içi hizmet platformlarını da kullanarak psikoeğitim faaliyetleri ve terapi çalışmaları uygulanarak müdahale stratejileri geliştirilmesi önerilmektedir (Tian vd., 2020). Özellikle sıklıkla yaşanan ruhsal sağlık sorunlarına yönelik (kaygı, panik fobi gibi) hazırlanacak tedavi planlarının uygun olacağı düşünülmektedir (Lima vd., 2020; Asmundson ve Taylor, 2020).

Özetle Koronavirüs salgını, benzer travmatik olaylar (savaş, göç gibi) gibi kitlesel etki düzeyine sahip bir olaya dönüşmüştür. Hastalığın ekonomik, sağlık, eğitim gibi olumsuz etkilerinin yanında psikolojik birçok olumsuz çıktısı bulunmaktadır. Kısa vadeli etkilerinin yanında uzun vadeli etkiler Koronavirüs Pandemi olmasa da devam edecektir. Bu nedenle hastalıkla mücadelede etkili olan bireysel faktörleri (psikolojik sağlamlık, hayatın anlamı gibi) desteklemenin yanında çeşitli psikososyal destek programları ve terapi stratejileri geliştirilmesinin gerekliliği göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

Ahmet, T. U. N. Ç. ve Atici, F. Z. (2020). Dünyada ve Türkiye'de pandemilerle mücadele: risk ve kriz yönetimi bağlamında bir değerlendirme. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 329-362.

- Ahorsu, D. K., Lin, C. Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D. and Pakpour, A. H. (2020). The fear of COVID-19 scale: development and initial validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 20(3), 1537–1545.
- Aichberger, M. C. (2015). The Epidemiology of Post-traumatic Stress Disorder: A Focus on Refugee and Immigrant Populations. *Trauma and Migration* içinde (ss. 33-37). Springer, Cham.
- Akça, M. (2014). Terörizmin Kendine Özgü (SUI GENERIS) Niteliği: Kavramı Tanımlamada Metodoloji Sorunu, *İstanbul Barosu Dergisi*, 88(1), 15-63.
- Akçay, E. ve Çelenay, Ö. (2012). Terör ve Medya İlişkinin 2003 Yılında İstanbul'da Meydana Gelen Saldırlar Örneğiyle İncelenmesi, *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 2(1), 183-197.
- Ali, Z. B., ve Kahraman, S. Ö. (2021). Bir Zorunlu Göçten Diğere Suriye'den Türkiye'ye Göç Eden Somaliler (2011-2013): Balıkesir Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 55-73.
- Altuntaş, S. B., Başaran, Z., and Çakmak, G. (2022). Rekreatif etkinliklere katılan ve katılmayan bireylerin koronavirüs 19 fobisi, algılanan stres ve sürekli kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Bozok Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 51-61.
- Apcaso. (2020). Impact on Mental Health and Quality of Life in Time of COVID-19 for Young Key Populations and People Living with HIV in Asia and the Pacific. [Online] https://reliefweb.int/report/world/hiv-impact-mental-health-quality-life-time-covid-19?gclid=Cj0KCQjwiZqhBhCJARIsACHHEH8AN4P_mDv5l8oFeBwSu5GvrSgALoLfXSzIXSwEFuEXz7_HsPk0s2MaAtopEALw_wcB [Erişim Tarihi: 15.01.2023].
- Aslan, R. (2020). Kovid-19 Fizyoloji ve Psikolojiyi Nasıl Etkiliyor? *Ayrıntı Dergisi*, 8(88):47-53.
- Asmundson, G. J. G., and Taylor, S. (2020) Coronaphobia: Fear and the 2019-n CoV outbreak. *Journal of Anxiety Disorder*, 70:102196. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102196>
- Audergon, A. (2004). Collective trauma: The nightmare of history. *Psychotherapy and politics international*, 2(1):16-31.
- Bakal Ali, Z. ve Özözen Kahraman, S. (2021). Bir Zorunlu Göçten Diğere Suriye'den Türkiye'ye Göç Eden Somaliler (2011-2013): Balıkesir Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(Özel Sayı): 55-73 .
- Barnes, D. M. (2001). Mental health screening in a refugee population: A program report. *Journal of Immigrant Health*, 3(3):141-149.
- Bilge, Y., ve Bilge, Y. (2021). Travma Sonrası Büyüme Açısından Bir Risk Faktörü Olarak Psikolojik Sağlık: Koronavirüs Salgını Örneği. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(2), 312-325.
- Bingöl, O. (2013). Somali'de barış ve kalkınma sürecinde Türkiye'nin rolü. *Gazi Akademik Bakış*, (13), 81-106.
- Bozdağ, F. (2015). *İç Göç Yaşamış ve Yaşamamış Ergenlerin Benlik Kurguları, Uyum Sorunları ve Başa Çıkma Tarzları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Breslau, N. and Davis, G. C. (1992). Posttraumatic Stress Disorder in An Urban Population of Young Adults: Risk Factors for Chronicity, *American Journal of Psychiatry*, 149(5):671–675.
- Buz, S. (2004). *Zorunlu Çıkış Zorlu Kabul: Mültecilik*. Ankara: Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği Yayınları.

- Byerly, C. R. (2010). The U.S. Military and The Influenza Pandemic of 1918-1919, *Public Health Reports*, 125(Suppl 3): 82–91.
- Candansayar, S. (2002). Terörizm ve Psikiyatri, (Editör) Güzel, C.: Silinen Yüzler Karşısında Terör içinde (ss. 374-414) Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J. and Zheng, J. (2020). The Psychological Impact of The Covid-19 Epidemic on College Students in China, *Psychiatry Research*, 287, 112934.
- Cardeña, E. and Carlson, E. B. (2011). Acute Stress Disorder Revisited, *Annual Review of Clinical Psychology*, 7(1):245–267.
- Cebbar, E. (2021). Psikologlarda psikolojik dayanıklılığın; ikincil travmatik stres, somatizasyon ve tükenmişlik ile ilişkisinin incelenmesi (Master's thesis, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
- Cervatoğlu-Geyran, P. (2000). Psikolojik Travma ve Sonuçları: Tarihsel Arka Plan ve Güncel Kavramlar Üzerine Gözden Geçirme. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 8(1):9-12.
- Cheng, K. W. E. and Leung, P. (2007). What happened in China during the 1918 influenza pandemic? *International Journal of Infectious Diseases*, 11(4):360–364.
- Clohessy, S. and Ehlers, A. (1999). PTSD Symptoms, Response to Intrusive Memories and Coping in Ambulance Service Workers, *British Journal of Clinical Psychology*, 38(3):251-265.
- Cullen, W., Gulati, G. and Kelly, B. D. (2020). Mental Health in the Covid-19 Pandemic. *QJM: An International Journal of Medicine*, 113(5):311-312.
- Daoust, J. F. (2020). Elderly People and Responses to COVID-19 in 27 Countries. *PLoS One*, 15(7): e0235590.
- Davies, H. R., and Rees, J. (2000). Psychological effects of source isolation nursing (1): Mood disturbance. *Nursing Standard*, 14(28), 35-38.
- Derin, G. ve Öztürk, E. (2019). Adli Bilimler Açısından Uluslararası Güvenlik ve Terör: Psikotraumatojik Bir Yaklaşım. II. *Türk Adli Bilimler Kongresi ve X. Adli Tıp Çalıştayı Kongre Bildiri Kitabı*, 130-148.
- Dong, L., Hu, S., and Gao, J. (2020). Discovering drugs to treat coronavirus disease 2019 (COVID19). *Drug Discoveries & Therapeutics*, 14(1), 58–60.
- Ellis, J. (1980). *The Sharp End: The Fighting Man in World War II*. Scribner. (No Title).
- Emel, G., Turhan, Z. ve Tanhan, A. (2021). Koronavirus salgın sürecinde ve afet dönemlerinde psikolojik destek hizmeti: aile-odaklı psikolojik müdahale programı. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 203-222.
- Farfel, M., DiGrande, L., Brackbill, R., Prann, A., Cone, J., Friedman, S. and Thorpe, L. (2008). An Overview of 9/11 Experiences and Respiratory and Mental Health Conditions Among World Trade Center Health Registry Enrollees, *Journal of Urban Health*, 85(6):880-909.
- Garfin, D. R., Silver, R. C., and Holman, E. A. (2020) The novel coronavirus (COVID-2019) outbreak: Amplification of public health consequences by media exposure. *Health Psychology*, 39:355-357.
- Gersons, B. P. and Carlier, I. V. (1992). Post-traumatic Stress Disorder: The History of A Recent Concept, *The British Journal of Psychiatry*, 161(6):742-748.
- Geyik, S. (2018). Göç ve Afganlar: "istikrarlı mülteciler". *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 128-159..

- Güloğlu, B. ve Kararımak, Ö. (2013). Güneydoğu Gazilerinde Travma Sonrası Stres Bozukluğu Gelişimi, *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14(3):237-244.
- Gün, Z. (2006). Psikolojide, Göç Çalışmalarındaki Metodolojik Problemler ve Çözüm Önerileri, *Türk Psikoloji Bülteni*, 12(38):27-41.
- Harbom, L., Melander, E. and Wallensteen, P. (2008). Dyadic Dimensions of Armed Conflict, 1946—2007, *Journal of Peace Research*, 45(5):697-710.
- Hatun, O., Dicle, A. N. ve Demirci, İ. (2020). Koronavirüs salgınının psikolojik yansımaları ve salgınla başa çıkma. *Turkish Studies*, 15(4), 531-554.
- Hebebrand, J., Anagnostopoulos, D., Eliez, S., Linse, H., Pejovic-Milovancevic, M. and Klasen, H. (2016). A First Assessment of The Needs of Young Refugees Arriving in Europe: What Mental Health Professionals Need to Know, *European Child & Adolescent Psychiatry*, 25(1):1-6.
- Hudson, R. A. (2018). *Who Becomes a Terrorist and Why?: The Psychology and Sociology of Terrorism*. Simon and Schuster. NY.
- Islam, M. A., Barna, S. D., Raihan, H., Khan, M. N. A. and Hossain, M. T. (2020). Depression and Anxiety Among University Students During the COVID-19 Pandemic in Bangladesh: A Web-Based Cross-Sectional Survey, *PloS One*, 15(8):e0238162.
- İzci, F. ve Ünveren, G. (2017). Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi ve Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme, *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 6(1):31-38.
- Janoff-Bulman, R. and Timko, C. (1987). Coping with Traumatic Life Events. *Coping with negative life events* içinde (ss. 135-159). Boston: Springer.
- Jones, E. and Wessely, S. (2007). A Paradigm Shift in the Conceptualization of Psychological Trauma in The 20th Century, *Journal of Anxiety Disorders*, 21(2):164-175.
- Kaplan, H., Sevinç, K. ve İşbilen, N. (2020). Doğal afetleri anlamlandırma ve başa çıkma: Covid-19 salgını üzerine bir araştırma. *Turkish Studies*, 15(4), 579-598.
- Karaçam, Z. (2013). Sistemik derleme metodolojisi: Sistemik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.
- Karatas, İ. (2020). Türkiye'nin Vatandaşlık Politikalarının Öteki Algısındaki Rolünü Suriyeli Mülteciler Üzerinden Düşünmek, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50):17-42.
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-17.
- Kılıçcioğlu, F. E. (2006). 15 Kasım 2003 Sinagoglar-20 Kasım 2003 HSBC ve İngiliz Konsoloslugu Saldırılarının Terör Bağlamında İrdelenmesi, Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü içinde (ss. 129-144), Orhan Gökçe ve Uğur Demiray (ed.), Konya: Çizgi Kitabevi.
- Lee, S. A., Mathis, A. A., Jobe, M. C., and Pappalardo, E. A. (2020). Clinically significant fear and anxiety of COVID-19: A psychometric examination of the Coronavirus Anxiety Scale. *Psychiatry Research*, 290, 113112. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113112>
- Lewis, A. M., Gammon, J., and Hosein, I. (1999). The pros and cons of isolation and containment. *Journal of Hospital Infection*, 43(1), 19-23.
- Lima, C. K. T., Carvalho, P. M. M., Lima, I. A. A. S, Nunes, J.V. A. O., Saraiva, J. S., de Souza, R. I., da Silva, C. G. L., and Neto, M. L. R. (2020). The emotional impact of Coronavirus 2019-nCoV

(new Coronavirus disease). *Psychiatry Research*, 287:112915.
<https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112915>

Macapagal, P. M. (2020). COVID-19: Psychological impact. *African J Biol and Med Res*, 3:182-87.

Norman, M. (1989). *These Good Men: Friendships Forged from War*. Crown.

O'Brien, T. O. (1990). How to Tell a True War Story, The Things They Carried, Boston, 80-95. *American Psychiatric Association*. (1952). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM-I*. Washington, DC.

Obayd, A. J. ve Karatas, A. (2021). Afganistan'da Göç Hareketliliğinin Neden ve Sonuçları, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(50):75-91.

Ovalı, A. Ş. (2006). Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(10):3-52.

Öztürk, E. (2017). *Traum ve Dissosiyasyon: Dissosiyatif Kimlik Bozukluğunun Psikoterapisi ve Aile Dinamikleri*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30, 19-26.

Pfefferbaum, B (2003). Victims of terror and the media. Silke A. Terrorists, Victims and Society içinde (ss. 175-187). England: John Wiley and Sons.

Reger, M. A., Stanley, I. H. and Joiner, T. E. (2020). Suicide Mortality and Coronavirus Disease 2019—A Perfect Storm? *JAMA Psychiatry*, 77(11):1093-1094.

Rubin, G. J., Potts, H. W. W. and Michie, S. (2010). The Impact of Communications About Swine Flu (Influenza A H1N1v) on Public Responses to the Outbreak: Results From 36 National Telephone Surveys in the UK, *Health Technology Assessment*, 14(34):183-266.

Selimbeyoğlu, E. (2022). Göç Sürecine Travma Perspektifinden Bir Bakış. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 1-11.

Smith, M. Y., Redd, W. H., Peyser, C. and Vogl, D. (1999). Post-traumatic Stress Disorder in Cancer: A Review. *Psycho-Oncology: Journal of the Psychological, Social and Behavioral Dimensions of Cancer*, 8(6):521-537.

Suryawanshi, R., and More, V. (2020) A study of effect of corona virus Covid-19 and lock down on human psychology of Pune City region. *Studies in Indian Place Names*, 40:984-994.

Susser, E., Schwartz, S., Morabia, A. and Bromet, E. J. (2006). *Psychiatric Epidemiology: Searching For The Causes of Mental Disorders*. New York: Oxford University Press.

Şarlak, D. (Ed.). (2021). *Covid-19 Pandemi Psikolojisi*. İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Tarhan N. (2020). *Koronafobi, Hayatı Kısıtlıyor*. [Online] <https://npistanbul.com/koronavirus/prof-dr-nevzat-tarhan-koronafobi-hayati-kisitliyor> [Erişim Tarihi: 10.12.2022].

Taylor S. (2019) *The Psychology of Pandemics: Preparing for the Next Global Outbreak of Infectious Disease*. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing.

Tedeschi, R. G., and Calhoun, L. G. (2004). A clinical approach to posttraumatic growth. *Positive Psychology in Practice*, 405-419.

Tedstone, J. E. and Tarrrier, N. (2003). Posttraumatic Stress Disorder Following Medical Illness and Treatment. *Clinical Psychology Review*, 23(3):409-448.

Tekin, A. (2021). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Ekonomik Sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40, 330-355.

Terr, L. C. (1991). Acute responses to external events and posttraumatic stress disorders. In M. Lewis (Ed.), *Child and adolescent psychiatry: A comprehensive textbook* (pp. 755–763). Williams & Wilkins Co.

Thompson, N. (2016). *Güç ve Güçlendirme*. (Çeviren editörü, Cankurtaran, Ö.) Ankara: Nika Yayınevi.

Thunström, L., Newbold, S., Finnoff, D., Ashworth, M. and Shogren, J. (2020). The Benefits and Costs of Using Social Distancing to Flatten the Curve for COVID-19, *Journal of Benefit-Cost Analysis*, 11(2):179-195.

Tian, F., Li, H., Tian, S., Yang, J., Shao, J. and Tian, C. (2020). Psychological Symptoms of Ordinary Chinese Citizens Based on Scl-90 During the Level I Emergency Response to Covid-19. *Psychiatry Research*, 288,:112992. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112992>.

UNHCR (The Un Refugee Agency), (2017). Teaching about Refugees [Online] <http://www.unhcr.org/pages/4ab346796.html> > [Erişim Tarihi: 10.02.2023].

Volkan, E., and Hadjimarkou, M. M. (2019). Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/tra0000527>.

Volkan, E., and Volkan, E. (2020). Under the COVID-19 lockdown: Rapid review about the unique case of North Cyprus. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice and Policy*, 12(5), 539.

Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S. and Ho, R. C. (2020). Immediate Psychological Responses and Associated Factors During the Initial Stage of the 2019 Coronavirus Disease (Covid-19) Epidemic Among the General Population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5):1729.

Wang, D., Hu, B., Hu, C., Zhu, F., Liu, X., Zhang, J., Wang, B., Xiang, H., Cheng, Z., Xiong, Y., Zhao, Y., Li, Y., Wang, X. and Peng, Z. (2020). Clinical characteristics of 138 hospitalized patients with 2019 novel coronavirus–infected pneumonia in Wuhan, China. *JAMA*, 323(11), 1061–1069.

World Health Organization. (2002). *Injury: A Leading Cause of The Global Burden of Disease: 2000*. World Health Organization.

World Health Organization. (2023). Statement on the fifteenth meeting of the IHR (2005) Emergency Committee on the COVID-19 pandemic. Retrieved from [https://www.who.int/news/item/05-05-2023-statement-on-the-fifteenth-meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency-committee-regarding-the-coronavirus-disease-\(covid-19\)-pandemic](https://www.who.int/news/item/05-05-2023-statement-on-the-fifteenth-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-coronavirus-disease-(covid-19)-pandemic)

Zheng, S., Fan, J., Yu, F., Feng, B., Lou, B., Zou, Q., Xie, G., Lin, S., Wang, R., Yang, X., Chen, W., Wang, Q., Zhang, D. F., Liu, Y., Gong, R., Ma, Z., Lu, S., Xiao, Y., Gu, Y., and Liang, T. (2020). Viral Load Dynamics and Disease Severity in Patients Infected With Sars-Cov-2 In Zhejiang Province, China, January-March 2020: Retrospective Cohort Study. *BMJ*:m1443.

Zorlu, M., Kiskac, N., and Kiskac, M. (2021). Phobia of COVID-19 on people who aged 18 and older. *Revista da Associação Médica Brasileira*, 67, 1461-1465.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(8): 1053-1065.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1267](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1267)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Karıştırılan İki Önemli Mesele: Osmanlı'da Devşirme Sistemi ve Pençik Kanunu

Çiğdem ŞENGÜL SEÇGİN, Doktora Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, e-posta: csengul95@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4989-8838>

Özkan TÜRKÇELİK, Milli Eğitim Bakanlığı, Denizli Bozkurt Anadolu İmam Hatip Lisesi, Denizli, e-posta: ozkan_turkcelik@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9557-5015>

Mehmet SOYUPAK, Milli Eğitim Bakanlığı, Gözler Ortaokulu, Denizli, e-posta: soyupak20@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5741-6742>

Öz

Osmanlı Devleti'nden önceki Türk-İslam devletlerinde esir kökenli şahısların sarayda ve devletin çeşitli vazifelerinde kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde de bu gelenek devam ettirilmiştir. Devşirme adı verilen bu uygulama Osmanlı Devleti'nin özellikle askeri bürokrasisine eleman yetiştirilmesinde bir numaralı başvuru yöntemi olmuştur. Diğer uygulama olan Pençik de Osmanlı Devleti içerisinde varlık göstermiştir. İfade edilen şekliyle farklılıklar var olsa da bu iki sistem devlet içerisinde aynı amaca hizmet etmiştir. Bilhassa yakın zaman tarih okumalarında iki uygulamanın aynı şeymiş gibi düşünüldüğü okuyucuya yansıtılmıştır. İki sistem birbiri ile aynı gibi görünse de gerek kaynağını oluşturan insanların nasıl ve ne şekilde sisteme katıldığı, gerek devlet kadrolarında ağırlıklı olarak hangi vazifelerde kullanıldıkları, gerekse amaçlanan hedefleri ve Türk nüfuzuna nasıl etki ettikleri ve devşirme adının yabancı kaynaklarda nasıl ifade edildiği gibi birtakım farklılıklar mevcuttur. Bu şekilde çalışmada iki kavramın aynı şey olmadığı, literatür taraması yöntemi kullanılarak, daha çok araştırma-inceleme eserler incelenerek, problemin açıklığa kavuşturulmasında yardımcı olmaya katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Devlet, Devşirme, Pençik, Esir.

Makale Gönderme Tarihi: 12.05.2023

Makale Kabul Tarihi: 06.08.2023

Önerilen Atıf:

Şengül Seçgin, Ç., Türkçelik, Ö. ve Soyupak, M. (2023). Karıştırılan İki Önemli Mesele: Osmanlı'da Devşirme Sistemi ve Pençik Kanunu, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(8): 1053-1065.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(8): 1053-1065. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1267](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1267)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Two Important Issues Confused in Recent Readings: The Ottoman Devshirme System and the Pencik Law

Çiğdem ŞENGÜL SEÇGİN, Ph.D. Student, Pamukkale University, Institute of Social Sciences, Denizli, e-mail: csengul95@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4989-8838>

Özkan TÜRKÇELİK, Ministry of Education, Denizli Bozkurt Anatolian Imam Hatip High School, Denizli, e-mail: ozkan_turkcelik@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9557-5015>

Mehmet SOYUPAK, Ministry of Education, Gözler Middle School, Denizli, e-mail: soyupak20@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5741-6742>

Abstract

It is known that in the Turkish-Islamic states before the Ottoman Empire, captives were used in the palace and in various duties of the state. This tradition was continued in the Ottoman Empire as well. This practice, called devshirme, was the number one application method in the training of personnel especially for the military bureaucracy of the Ottoman Empire. Pencik, another practice, also existed in the Ottoman Empire. Although there are differences as expressed, these two systems have served the same purpose within the state. It has been reflected to the reader that the two practices are thought to be the same thing, especially in recent history readings. Although the two systems seem to be the same, there are some differences such as how and in what way the people who make up the source participate in the system, in which duties they are mainly used in the state staff, how they affect the intended targets and Turkish influence, and how the name devshirme is expressed in foreign sources. In this way, it will contribute to help in clarifying the problem by examining more research-research works by using the literature review method, that the two concepts are not the same thing in the study.

Keywords: Ottoman, State, Devshirme, Pencik, Prisoner.

Received: 12.05.2023

Accepted: 06.08.2023

Suggested Citation:

Şengül Seçgin, Ç., Türkçelik, Ö. and Soyupak, M. (2023). Two Important Issues Confused in Recent Readings: The Ottoman Devshirme System and the Pencik Law, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(8): 1053-1065.

GİRİŞ

Tarih boyunca devletler, önemli niteliklere sahip olmuşlardır. Bunlardan en önemlisi teşkilatlı bir yapı oluşturmalarıdır. İlk devletten, son devlete kadar bu durum önem arz etmiştir. Öyle ki bir devletin uzun ömürlü olması o kadar da kolay olmamıştır.

Her devlet örgütünün içinde idari mekanizmayı sağlayan yapı ve sistemler bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin de yönetsel anlamda kullanmış olduğu çeşitli kurumlar olmuştur. Devletin teşkilatı genel anlamda, merkez ve taşra olmak üzere iki kısma ayrılmış ve her biri kendi bünyesinde kurumlarının barınmasını sağlamışlardır (Karataş, 2020:155). Osmanlı Devleti, Anadolu ve Rumeli'yi ele geçirdikten sonra, İstanbul'un fethiyle de bir dünya devleti olmuş, hükmettiği coğrafyayı idare etmek için orduyu kuvvetlendirmiş ve büyük bir devlet ve saray yapılanmasını inşa etmiştir. Haliyle yönetiminde vazife alacak bireylerin yetiştirilmesi hususuna da önem vermiştir (Aslan, 2021:946). Bu hususta Osmanlı Devleti'nden önceki devletlerde mevcut olan benzer uygulamaları, tarihin akışı içerisinde ana hatları ile açıklamak gerekmektedir. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin nasıl bir hareket stili içerisinde olduğunu görmek de mümkün olacaktır (Özdemir, 2013:15).

Osmanlı Devleti, asker ve yönetici ihtiyacını gidermek amacıyla Hristiyan ailelerin erkek çocuklarından zeki, çevik, sağlıklı olanlarını seçip, İstanbul'a getirmiş ve sıkı bir eğitim sürecinden geçirmiştir. Ardından yeteneklerine göre devlet hizmetlerinde kullanmıştır (Demir, 2017:21). Bu sisteme de "Devşirme sistemi" adı verilmiştir ki Osmanlı Devleti bu yöntemi uzun yıllar kullanmıştır. Osmanlı Devleti'nin kullanıp geliştirdiği bu sistem biçim, gelişim, önem ve işlevi itibarıyla titizlikle değerlendirilmeyi gerektiren bir meseledir. Belki de Osmanlı Devşirme sistemi ismiyle tanımlanmasının nedeni, tarih içerisinde kısmen de olsa aynı özelliklerle varlığı bilinen başka sistem ve oluşumlardan farklı bir işleve ve etkiye sahip olmasındandır. Bahsedilen yöntemin kurulması gereksinimi tarihi koşulların gerekleri, bilhassa yöntem ve uygulamadaki ciddiyet, konunun önemini ortaya çıkarmada etkili olacaktır (Karaman, 1991:18).

Osmanlı Devleti'nde I. Murad zamanında Rumeli bölgesinde fetihler artmaya başlayınca daha fazla askere gereksinim duyulmuş, dönemin kazaskeri Çandarlı Kara Halil Paşa ile Konyalı Molla Rüstem adlı kişi, gayrimüslim çocukların savaşlarda esir alınmış olanlarından beşte birinin toplanıp asker olarak yetiştirilmesini önermiştir. Hükümdarın da kabulü ile bu fikir hemen uygulanmaya konulmuş, savaşlarda esir düşen Hristiyanlardan askerliğe müsait olanlar, kısa zamanda Türk terbiyesi üzerine yetiştirilerek bir askeri sınıf oluşturulmuştur (Bülbül, 2013:136). Kelime anlamı olarak beşte bir manasına gelen *penç ü yek* ya da *penç-yek* ten gelen Pençik, Osmanlı askeri sisteminde kara ve deniz savaşlarında ele geçirilen esirlerden "humus-ı şeri" olarak yani beşte birinin devlet hizmetine girmesini ifade etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin kuruluş senelerinde elde edilen esirlerin gaziler arasında paylaştırıldığı, her esirin onu esir alanın malı olarak kabul edildiği de bilinmektedir. Fakat süreç içinde hazine için paraya, ordu için de askere olan gereksinim artınca esirlerin ya da her esirin beşte birinin devlet hazinesine alınması yöntemine gidilmiştir (Özcan, 2007:226).

YÖNTEM

Araştırma, Osmanlı Devleti'nin önemli müesseselerinden olan devşirme sistemi ve pençik kanunu içermektedir. Tabi bunları açıklamadan önce konunun daha iyi anlaşılması açısından genel olarak bu yapılar hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmada hedef ise, zaman zaman aynı gibi algılanmış olsa da iki uygulamanın aslında aynı olmadığı, birtakım farklılıkların olduğunu açıklamak olmuştur. Buna göre araştırmada, konunun açıklığa kavuşturulması için alan ile ilgili literatür taraması tekniği kullanılmıştır.

DEVŞİRME SİSTEMİ NEDİR?

Devşirme, devşirmek fiilinden ismi mastar olup “*Toplama*” anlamına gelmektedir. Kanunun gereğine göre halktan Hristiyan çocuklarının yeniçeri yapılmak için toplanması manasına gelse de kesin biçimde yeniçeriliğe özgü olmamıştır (Karaman, 1991:19). Osmanlı Devleti, *devşirme yöntemiyle* sadece etkili bir ordu oluşturmak amacıyla gelecek vaat eden adayları toplamak, aynı zamanda eğitmek ve kabiliyetli idareciler yetiştirmek amacı gütmüştür. Devlet, merkezi otoritesini *devşirme yöntemi* ile kuvvetlendirmiş, askeri ve idari kadro potansiyelleri için umutlu bir kaynak oluşturmuştur (Nazlar, 2017:36-38). *Devşirme sisteminin* tercihe dayalı olmadığını anımsamak gereklidir. Çocuklar bazen istemeden seçilmiştir, fakat bazen de aileleri onları teşvik etmiştir (Yılmaz, 2015:918).

Osmanlı Devleti’nde, asker ve yönetici ihtiyacını karşılamak amacıyla Hristiyan ailelerin erkek evlatlarından sağlıklı, zeki ve çevik olanlarından seçilerek, İstanbul’a getirilmesi, ardından sıkı bir eğitim sürecinden geçirilmesi, sonuçta yeteneklerine göre hizmetlerinden yararlanılması usulüne “*Devşirme Sistemi*” denilmiştir (Demir, 2017:21). Bu sistemle yetişen devşirme oğlanı adı verilen bu çocuklar, köle sayılmamıştır (İnalçık, 2020:205). İlerleyen dönemlerde Müslüman ailelerden, Anadolu’dan, asil ailelerden ya da esir pazarlarından da emsali görülen devşirmeler yapılmıştır fakat bu genel kuralları değiştirdiği söylenemez (Taştan, 2017:22-23).

Devşirme sistemi, Osmanlı Devleti’nin kendinden önceki devletlerin deneyimlerinden yararlanarak uygulamış olduğu, kendilerine özgü kurallar koyarak kusursuz hale getirdikleri kul sisteminin mühim bir kısmıydı. Bu sistemde, toplumla herhangi bir ilişkisi bulunmayan, yalnızca hükümdara bağlı kullar yetiştirmek asıl gaye idi. Buna ilişkin Tarihçi Mehmet Genç, devşirme usulünün siyasal sistemde aristokrasi sınıfının meydana çıkmasını engellemek ve sürekli bir elit yönetimi işbaşında tutabilmek için benimsendiğini dile getirmiştir (Aslan, 2021:2-3). Osmanlı Devleti’nin gücünün yerinde olduğu zamanlarda devşirme kökenli kişiler, devlete son derece sadık kişilerdi. Çünkü hükümdar, fakir Hristiyanların zeki çocuklarını alıp, onları dünyanın en güçlü ülkesinin gerek idareci gerekse askerleri haline getirmiştir. Böylece devşirme sistemiyle, devlet ve Hristiyan Osmanlı vatandaşları arasındaki ilişkilerin de güçlendiği söylenebilir. Bu yöntem sayesinde Hristiyanlar, devleti kendilerinin devleti gibi saymışlardır. Çünkü, kendi çocukları ülkenin idaresinde ve orduda görev yapmışlardır (Demir, 2017:21).

Sarayda ve devlet idaresinde çeşitli vazifelerde kullanılmak için esirlerden gençler yetiştirilmesi usulü, Osmanlı Devleti’ne Ortadoğu İslam ülkelerinden geçen bir gelenektir. Esirlerden, saray ve yönetici adamları yetiştirildiği hususunda Orhan Gazi Dönemi belgelerinde kayıtlar bulunmaktadır (İnalçık, 2020:205). Ancak devşirme uygulamasının hangi tarihte başladığı konusunda tartışmalar mevcuttur. Bir kısım kaynaklar yaya ve müselleme teşkilatıyla, Pençik oğlanını (Savaşta esir düşen erkeklerden devlet hissesi olarak ayrılan beşte bir çocuk). Bkz: Bülbül, 2013:136) ve sonradan uygulanan devşirmeyi karıştırmış, tümünü Orhan Gazi Dönemi’ne değin çıkarmışlardır (Karaman, 1991:20).

Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sistemi

Fetihlerin ilerlemesi üzerine bir yandan askere olan ihtiyaç, diğer yandan siyasi olaylar ve duraklamalar sonucunda ordu mevcudunun azalması pençik oğlanından başka devşirme adıyla, Osmanlı Devleti’nin Rumeli’deki topraklarında olan Hristiyan halktan, ocağa yeniçeri adayları olarak kişiler alınmasını gerektirmiştir. *Devşirme yöntemi*, artık eski önemini yitiren *pençik kanunu* ile asker almanın yerine kullanılmıştır (Uzunçarşılı, 1988:13-14).

I. Murad devrinde kurulan Yeniçeri ocağının asker ihtiyacını sağlamak için önce pençik kanunu gereğine göre, Hristiyan genç savaş esirlerinden yararlanılmış, ancak zamanla fetihlerin azalması ve Ankara Savaşı'nın ardından da duraklaması sebebiyle Osmanlı Devleti, devşirme usulüne başvurmuştur. Önceki İslam devletlerinde olmayan bu yöntemin Çelebi Mehmet devrinde (1413-1421) uygulandığı fakat oğlu II. Murad döneminde (1421-1451) kanun haline geldiği bilinmektedir (Özcan, 1994:254). Bu sistem, ilk zamanlar beylerbeyi, sancak beyi, kadıların sorumluluğunda idi ve birden fazla çocuklu Hristiyan ailelerden, bir çocuğun alınması biçiminde gayet basit bir yapılanmaydı. Yapılan destekler ve kazanılan tecrübeler neticesinde sistem Fatih Sultan Mehmet döneminde daha iyi bir duruma getirildi. Kaç senede bir, nerelerden, ne koşullarda, ne miktar ve nasıl devşirme yapılabileceği tek tek belirtilmiştir (Karaman, 1991:20). Devşirme kanunu, isminden de anlaşılacağı üzere kanun ve nizam dairesinde yapılmıştır. Devşirmenin hangi yönteme göre uygulanacağına dair hazırlanmış olan kanunnameler de mevcuttur. Bilhassa bu kanunnamelere göre devşirme sistemi uygulanmıştır (Demir, 2017:24). Asıl olan Müslüman olmayan çocukların, etnik kökenlerine zarar vermeden ya da o çocukları kendi kimliklerinden ayırmadan kültürel bir yaklaşım stili ile Türkleştirme eylemi söz konusudur. Fakat her çocuk da devşirme sistemine dahil edilmemiştir (Demir, 2019:439-440). II. Mehmed, Osmanlı Devleti'ni İmparatorluğa yükseltirken merkezîyetçiliği güçlendirecek önlemler almıştır. Bunlardan ilki, ülkeyi idare edecek üst düzey yöneticileri devşirme kökenlilerden seçmesi, ikincisi de Müslüman ve Türk asıllı olanları bu mevkilerden uzaklaştırmış olmasıdır. Devletin, geleceği için önemli bir karar özelliğindeki bu yöntem, çeşitli kesimler tarafından eleştirilmiştir, ancak, devşirmelerin idare alanında etkin olmaları da Osmanlı Devleti'nin uzun ömürlü ülkelerin başında gelmesini sağlamıştır (Demir, 2017:20). Aksi halde, hanedana dayalı orta çağ devletlerinde, ülke birliğinin esası ve kalıcılığı hanedana bağlı idi (Özcan, 2002:350).

Devşirme alımının, ilk zamanlarda ne kadar sıklıkla tekrar edildiği ve devşirilecek çocukların sayısı net değildir. Dönemin kaynaklarında devşirme işleminin beş senede bir, dört senede bir uygulandığı; bir kısım kaynaklarda ise, üç senede bir kez uygulandığı şeklinde yazıldığı bilinmektedir. Çoğu zaman, Arnavut, Boşnak, Sırp, Rum, Bulgar ve Hırvat menşeli çocuklar alınmıştır. Asil bir aileye ait olanlar, akıllı, fiziği düzgün ayrıca sağlığı yerinde olan çocuklar öncelikli olmuştur. Diğer yandan, ailenin tek çocuğu, yetim, köse, kibirli bir aileye mensup çocuklar alınmamıştır. Müslüman çocuklar da devşirme olmamıştır. Üstelik, sünnetli şekilde dünyaya gelen çocuklar şüphelidir denilerek bu sisteme alınmamıştır (Aslan, 2021:948-949). Bunun temelinde, Müslüman çocukları açık gözlü olurlar, sıkıştıkları zamanlarda annesinin ve babasının yanına kaçarlar, zorluğa katlanamazlar düşüncesi yatmaktadır (Gökbilgin, 1977:145). Ayrıca devşirilecek çocuklar, zeka testine de tabi tutulmuşlardır ve başarılı olanlar alınmıştır (Demir, 2017:23). Doğum lekeleri, yaralanma, kaza izleri veya hastalıktan sebep her çeşit iz de not edilmiştir. Yine bunların ayırt edilmesinin memurlar tarafından belli bir uzmanlık gerektirdiği söylenebilir (Yılmaz, 2015:921).

Devşirme kanununda, devşirmenin Anadolu ve Rumeli'den yapılacağı konusu birbirinden ayrılmamıştır. Ayrıca, devşirmenin Anadolu'da yayılması 1549 senesi yeniçeri maaş defterine açıkça yansıdığı belirtirmiştir. Bilhassa, doğu yönünde genişleme olmuştur. Bu genişleme 16. Yüzyılın sonu ve 17. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiştir (Gül, 2023:104-111).

Devşirme kanunu her yerde uygulanamamıştır. İlk zamanlar çoğunlukla Rumeli'de; Üsküp, İştîp, Köstendil, Prizren, Görice, Samakov, Prebol, Manastır, İşkodra gibi yerlerde uygulanmıştır. 15. asrın sonlarından itibaren de Erzurum, Diyarbakır, Harput, Bursa ve İstanbul çevresi dışında ve Anadolu'da uygulanmıştır. Asker ihtiyacı yeniçeri ağası tarafından belirlenir ve Divana sunulurdu. Buradan verilen karar neticesinde, 8-20 yaş aralığındaki çocuklardan seçilenler devşirilirdi. Uygulamanın birinci dereceden yetkilisi yeniçeri ağasıydı. Ancak Fatih Sultan

Mehmet Devri'nde devşirme işi, bir esasa bağlanmış; merkezden devşirme memurları görevlendirilmeye başlanmıştır (Özcan, 1994:254-255). Tayin edilen memur, devşirme yapacağı kadılığa dellallar vasıtasıyla köylere kadar duyurular yapar, Hristiyan çocuklar başında papazlar ve babalarıyla, ellerinde vafiz defterleri ile toplanma mevkiine gelirlerdi. Bu deftere çocuğun köyü, kazası, sancağı, ana ve babasının ismi, sipahisinin ismi, doğum yılı, fiziki görünüşü ve sevk memurunun ismi yazılırdı. İki nüsha şeklinde yazılan bu defterlerin biri devşirme memuruna bir diğeri de *sürücü* adı verilen sevk memuruna verilirdi (Aslan, 2021:6). Devşirilen çocuklar, bu memurun gözetiminde İstanbul'a getirilir, yeniçeri ağasının teftişinden geçtikten sonra eşkal defterine yazılırdı. İçlerinde aranan özellikler bulunmayan çocukların tamamı Tophane'ye ve Cebehane'ye gönderilir, saraya alınmazlardı (Demir, 2017:26). Devletin merkezine gelen bu devşirme sürüsü, birkaç gün dinlendikten sonra sağ ellerini şehadet parmağı kaldırılarak, kelime-i şehadet getirtilirdi (Aslan, 2021:7). Aranan vasıftaki bu çocuklar sünnet ettirilir ve kendilerine Müslüman-Türk isimleri verilirdi. Ardından bunlar Edirne, Galata ve İbrahim Paşa saraylarında eğitilirler, içlerinde yetenekli olanlar Topkapı Sarayı'na alınırlar, diğerleri de kapıkulu ve süvari bölüklerine verilirlerdi (Özcan, 1994:255). Geri kalan çocuklar ise ileride yeniçeri olmak kaydıyla "Türk'e vermek" adı altında Anadolu'daki Türk köylülerinin yanına veya *bostancı* ismiyle İstanbul'daki sarayların bahçelerine verilirdi. Buralarda Türkçeyi ve Türk örf ve âdetlerini öğrenirler, İslamiyet'i kabul ederlerdi (Turan, 2004:149). Sarayda devletin başına geçebilecek, dâhi düzeyde, istisna yetenekler yetiştirilirdi. Kulların, muharebe meydanlarından gelişi güzel esir olarak toplanması yerine, devşirme yöntemi ile hükümdara mutlak itaat için, erken dönemlerde eğitilmeleri devlet açısından istenilen bir durumdu (Aslan, 2021: 7-8). Zaten verilen eğitimin de amacı gerçek Müslüman, bir devlet ve harp adamı yetiştirilmesini sağlamaktı. Kibar konuşmasını bilen, sanat ve edebiyattan anlayan, nezaket sahibi kişiler yetiştirmektir. Fakat asıl amaç, ülkenin başına geçebilecek üstün yetenekli insanları bulabilmektir (Turan, 2004:149).

Devşirilen bu çocuklar saraylarda terbiye ve eğitim alıp, Türk-İslam adet ve geleneklerini öğrendikten sonra Enderun'daki ihtiyaç ve kıdemlerine göre Topkapı Sarayı'ndaki küçük ve büyük odalara verilirlerdi. Burada eğitimlerine devam edip, sarayın kurallarını ve erkânını öğrenmelerinin ardından kabiliyetlerine göre "*Seferli, Kiler, Hazine odalarından*" birisine çıkarılırlardı. Sonra en üst, en seçkin oda olan "*Has Odaya*", getirilirlerdi (Kazıcı, 2014:139). Küçük oda ve büyük oda ismi verilen bu saray kolejinde çocuklar, Türkçe, Arapça, Farsça, Edebiyat, Matematik, Tarih, Güzel sanatlar ve Musiki eğitimleri alırlar, bunun yanında her birine kolay bir el sanatı öğretilir ve ok atmak, cirit oynamak, ata binmek ve güreşmek gibi çeşitli spor dallarını da öğrenirlerdi (Aslan, 2021:8). Bu devşirme çocukları, Topkapı Sarayı'na alınmadan önce titizlikle yetiştirilmek üzere Müslüman ve Türk terbiyesi almışlar, dini muamelat ve Türkçeyi öğrenmişlerdir. Sistemli bir şekilde, mükemmel bir eğitime tabi tutulduktan sonra sıraları gelince yeteneklerine göre sarayın dışında çeşitli devlet vazifelerine atanmışlardır. Bu sebeple, Osmanlı sarayı aynı zamanda tahsil ve terbiye ile devlet işlerine gönderilecek çocukları yetiştiren bir kurum da demektir (Uzunçarşılı, 1984:298).

Devşirme usulünden gelenler tahsillerine Enderun Mektebi'nde başladılar. Türk tarihinde idarecilerin yetiştirilmesi maksadıyla kurulan Enderun, 1365'te I. Murat Devri'nde, Edirne Sarayı'nda kurulmuş ancak, tamamlanması II. Murat Devri'nde gerçekleşmiştir. Mektebin teşkilatlanması, devletin ihtiyaç duyduğu Mülkiyeli kişilerin yetiştirildiği bir eğitim kuruluşu haline dönüşmesi sürecinin tamamlanması da Fatih Sultan Mehmet Devri'nde olmuştur. Enderun'a savaşımlardan köle, devşirme ve ilerleyen dönemlerde az da olsa gönüllü Türk ailelerinin çocukları da alınarak Türk- İslam kurallarınca eğitim verilmiş ve saraydan, yeniçeri ocağına kadar olmak üzere devletin türlü idare kademelerinde vazife alacak, yöneticilerin yetişmesi sağlanmıştır (Aslan, 2021: 947-948). Türk-İslam kültürü ve terbiyesi ile yetişen, bu yeni Müslüman devlet adamlarından olan, Gedik Ahmet Paşa, Sokullu Mehmet Paşa, Pargalı İbrahim,

Sinan ve Ferhat paşalar, Lala Mehmet Paşa gibi ciddi manada hizmet görmüş devlet adamları bunun en güzel örneklerindedir (Karaman, 1991:24).

Üstün yetenek sergileyen devşirme çocukları daha üst seviyelerde eğitilmek için Enderun'a alınmıştır (İhsanoğlu, 1998:251). Bunlar, Enderun'dan; eğitilmiş, talim ve tahsilleri en üst seviyede birer yetişkin şeklinde kademelerine göre, vazifelere aday olacak durumda çıkarlardı. Fakat yine de hükümdar uğruna kendilerini aday kul anlayışı devam ederdi. Klasik devir Osmanlı'da 150 seneyi geçkin süre boyunca, Enderun Mektebi'ne Devşirme usulü kaynaklık etmiştir (Aslan, 2021:949-950). Devşirmelerin, idari vazifeleri elbette irsi değildi. Hükümdarın kullarından birisi vefat ettiği takdirde, malları karısına ya da evlatlarına değil, efendisi olan hükümdara miras kalıyordu. Çocukları ise özgür Müslüman şahıslardı ki bu gerekçeyle İmparatorluk vazifesine devşirilme olasılığı kendiliğinden kayboluyordu. Bu biçimde idare kadrosunun imtiyazlı bir grup oluşturarak iktidar üzerinde hak iddiasında bulunmasının da önüne geçilmiş oluyordu (Aslan, 2021:4).

Enderun, devlet kadrolarına personel yetiştiren bir kurum olarak, "Veziriazamlar, Vezirler, Ordu, Donanma komutanları, Beylerbeyleri, Sancak beyleri, vs. idareciler hep bu okuldan yetişmişlerdir. Fakat Enderun, gayrimüslimleri Türkleştirmek amacı güttüğü için buraya Türk gençler alınmamakta, devşirme biçimiyle toplanmış olan, Rum, Ermeni, Bulgar, Hırvat, Boşnak, Arnavut, İtalyan gibi unsurlarla savaşlarda esir edilmiş, çeşitli milletlere ait gençler kaydedilmiştir. Bu suretle, Enderun'un kuruluşunu izleyen senelerden itibaren Osmanlı devlet kadroları Türk olmayan kişiler tarafından doldurulmaya başlanmıştır. Kısa bir zamandan sonra da üst seviye devlet yöneticileri arasında adeta Türk'e rastlanmaz olmuştur. Enderun Mektebi'nde yetişenlerin büyük bir kısmı da gerçek manada birer Müslüman olamamış, sadece yükselmek ve üst devlet kademelerinde vazifelendirilebilmek için Müslümanmış gibi gözükmüşlerdir (Karaman, 1991:23-24). 18. yüzyılın ortalarına kadar devşirmeler, Osmanlı Devleti müesseseler tarihinde önemli rol oynamışlardır. Üstelik devletin en yüksek makamları bile, zaman zaman devşirmelerin eline geçmiştir denilebilir (Gökbilgin, 1977:144). Devşirilen gayrimüslim çocuklar ne eğitimleri esnasında ne de devlet idaresinde vazife aldıktan sonra, köle pozisyonunda değerlendirilmemiştir. Kendilerinden, bir esirden talep edilen görevleri yerine getirmeleri beklenmemiş, bu tarz vazifeler kapsamında da kullanılmadıkları bilinmektedir. Devşirilen çocukların esir olmadıklarının en bariz delili ise, devletten maaş almış olmalarıdır. Türk ailelerinin yanında yaşadıkları süre dışında devlet tarafından düzenli olarak maaş ödemesi yapılmıştır (Demir, 2019:440). Devşirme, fethedilen Hristiyan köylü nüfusu ile devlet arasında bir köprü olmuştur. Osmanlı Devleti bu çocukları sadece seçip eğitmemiştir, onları asker olarak aynı zamanda yetenekli ve tahsilli yöneticiler yapmıştır. Belirtilmelidir ki; Osmanlı'nın esas insan kaynağı, ordu ve yönetici makamları yaklaşık 200 yıl boyunca devşirme sistemi olmuştur. Senelerce de savaş esirleri devletin asker gereksinimini karşılamaya devam etmiştir (Nazlar, 2017:86-93).

DEVŞİRME SİSTEMİNİN ÖNEMİNİ YİTİRMESİ

Osmanlı Devleti'nin ilk senelerinde devşirme sistemi, az oranda fayda sağlamıştır. Fakat zaman içinde devletin karşı karşıya kaldığı türlü zorunluluklar neticesinde bu sistem sosyal bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bu işlemde devlet, 17. yüzyıl başlarına değin çok titiz davranmıştır. Sistemin bozulması ise, en kusursuz hale geldiği senelere rastlamaktadır. Şehzade Mehmet'in sünnet şöleninde hünerlerini gösteren bir kısım Hristiyan sanatçı çocuklarının, acemi oğlanların yanına gelmek istemeleri sonucu pek çok şahıs acemi ocağına katılmıştır. Bunun üzerine devlet kadrolarının dolup taşmasıyla devşirmeye duyulan ihtiyaç haliyle azalmıştır. Zamanla azalarak da 18. asrın ilk yarısına kadar devşirme usulü uygulanmıştır (Karaman, 1991:18).

17. yüzyılın bitimine kadar yaklaşık olarak iki buçuk sene devam eden devşirme sistemi, kanuna uygun şekilde yapıldığında güzel neticeler vermiştir. Gerçekten de 1584-1587 seneleri aralığında İstanbul'da olan Venedik elçisi Lorenzo Bernado, "*Sadece devlet idaresinde değil, koca imparatorluğun ordularına kumanda yetkisinin de ellerine verildiği kişiler ne dük ne marki ne de konttur. Hepsi çobanlıktan gelme sıradan insanlardır. Bu sebeple biz Venediklilerin de padişahın yaptığını yapmamızda isabet vardır. Padişah bu adamlardan en iyi kaptanları, sancak beylerini, beylerbeyileri yetiştirerek onlara şan ve itibar kazandırmıştır*" şeklinde ifadesiyle devşirme sisteminin başarılı bir uygulama olduğunu belirtmiştir. Nitekim, küçük yaşlarda toplanarak sıkı bir eğitim sürecinden geçirilen devşirme oğlanları, yetenek ve az da olsa şanslarına göre en üst makamlara kadar çıkabilmişlerdi (Özcan, 1994:256). 17.yüzyılda toprak sistemi tımarlardan iltizamlara kayarken *devşirme sistemi* git gide artan sayıda topraksız genç için daha da cazip hale gelmiştir. Yani, sorun kronik bir hal almıştır denilebilir (Yılmaz, 2015:910-911).

Devşirme sisteminin önemini kaybetmesi mutlak surette yeniçerilerin sayısını arttırma mecburiyetinden ileri gelmektedir. Osmanlı tarihi araştırmacıları çoğunlukla yeniçerilerin sayısının artmasını bir bozulma alameti olarak nitelendirmişlerdir. Diğer yandan tarih araştırmacısı Cemal Kafadar, yeniçerilerin miktarının artmasını 17. asırda ortaya çıkan askeri devrim neticesinde ateşli silahların ve piyadenin öneminin artması ile açıklamaktadır. Ayrıca tabii olarak devletin büyüme gereksiniminin devşirme yöntemiyle giderilmesinin imkansızlığı sebebiyle devletin de başka unsurlara yöneldiğini, bu şekilde de devşirme yönteminin ömrünü tamamladığını dile getirmiştir (Aslan, 2021:8). Tayyib Gökbilgin'in eserinde ise: Devşirme kurumu ve Acemi oğlanlar teşkilatındaki bozuklukların, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nden itibaren başlamış olduğu, çeşitli evreler geçirerek de 18. yüzyılın ortasına kadar devam ettiği belirtilmiştir (Gökbilgin, 1977:149).

Devşirme kanununun ihlal edilmesi de Yeniçeri ocağının bozulmasına neden olmuştur. 16. asrın bitmesine doğru yeniçeri oğlanlarının "*kuloğlu*" ismiyle kabul edilmesi, dıştan da "*kul kardeşi*" ve "*ağa çırağı*" isimleriyle kanun dışı olarak Yeniçeri ocağına alınması, devşirme işlemlerinin disiplinsizliğine neden olmuştur. Ayrıca bu devirde devşirme usulüne rüşvet problemi karışmıştır. 17. asırda bilhassa IV. Murad Dönemi'nde devşirme sistemi, düzeltilmeye çalışılmış ancak bu yüzyıl ortalarından itibaren devşirme yöntemi eskisi gibi kullanılmamıştır. 18. asrın başlangıcında ise yalnızca saray için 1000 civarı oğlanın devşirildiği görülmektedir. Ahmet Cevdet Paşa da son yapılan devşirme işleminin 1751 senesinde yapıldığını ifade etmiştir (Özcan, 1994:256). Ancak devşirme sisteminin ne zamana kadar devam ettiği ile ilgili bir belgenin varlığından söz edilmemektedir (Karaman, 1991:18).

PENÇİK SİSTEMİ NEDİR?

Osmanlı Devleti, Orhan Bey döneminde kurulmuş ve devletin bekası için kanunlar konmuştu. Fetihler sonucunda ülkenin sınırı Ankara'dan Çanakkale boğazına kadar genişledikten sonra Avrupa kıtasında da elde edilen başarılar ile daha çok askere gereksinim olmuştu. Orhan Bey zamanında meydana getirilen yaya ve müselleme kuvvetleri ihtiyacı karşılayamıyor, elde daimi bir ordu bulunmasını gerektiriyordu. İşte bu sebepten ötürü, yeni bir teşkilat ile kölelerden yararlanılmak biçimiyle maaşlı bir askeri sınıf meydana getirilmesi düşünülmüş ve buna kaynak olarak da *Acemi ocağı* kurulmuştu. Acemi oğlanı ise iki şekilde alınırdı. İlki; savaşta askerler tarafından elde edilen beşte bir erkek esirlerden, ikincisi ise; Osmanlı sınırları içerisindeki Hristiyan çocuklarından (Uzunçarşılı, 1988:5-6).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında devletin idaresinde genellikle Müslüman - Türk ailelerinden meydana gelen bir yapı etkili olmuştur. I. Murad Dönemi'nde (1359-1389) kazasker makamında olan Çandarlı Kara Halil Paşa, savaşlarda ele geçirilen bütün ganimetler gibi

akınlarda ele geçirilen savaş esirlerinden, beşte birinin devlet hazinesine alınmasını teklif etmiştir. Teklifin kabulü ile, Osmanlı Devleti'nin doğrudan idaresi ve denetimi altında yeni bir ordu, "pençik" ismi verilen bu vergiler ile oluşturulmuştur (Karataş, 2020:157).

Pençik, Farsçada beş ve bir sözcüklerinin yani penç ve yek sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti, Kur'an'ın belirlemiş olduğu hums başlığı altındaki beşte birlik payı, Farsça manasıyla penç-yek ve halkın içinde aldığı biçimiyle pençik ismi altında devlet hazinesine tahsis etmiş, elde edilen esirlerin de beşte birini devlete ait esirler haline getirmiştir. Kalan beşte dördlük pay da gazilerin ganimet payı olmuş, kullanım hakları da kendilerine kalmıştır (Kömür, 2010:60).

Osmanlı Devleti'nde pençik yönteminin ilk kez nasıl meydana geldiği konusunda çeşitli fikirler mevcuttur. I.Ahmed Dönemi'nde ihtiyar bir yeniçerinin söylediğine göre, Pençik vergisinin uygulanmasına henüz kuruluş senelerinde, Bilecik'e yönelik yapılan akınlar ile başladığı, hatta bunların deftere kayıtlarının Bektaş Ağa ve Emir Şah Efendinin önerdiği bilinmektedir. Fakat genel kabul; 1361 yılında Edirne'nin alınmasının ardından ulemadan, Karamanlı Kara Rüstem'in önerisiyle, Kazasker Çandarlı Kara Halil'in uygun bulması ve I. Murad'ın da onaylamasıyla devreye sokulmuş olduğudur (Kömür, 2010:60).

Pençik kanununa göre, Pençik oğlanları akıncılardan ve acemilerden belirlenen miktara göre ayrılırdı. Akıncıların yanındaki memur tarafından Acemi ocağına, uygun yeterliliğe sahip olanlar satın alınır. Devlet tarafından bu şekilde sağlanan pençik oğlanları Türk'e verme işlemi esnasında çok düşük bir meblağla Türk ailelerine satılmıştır. Bu durumun sebebini ise İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Kölenin gerektiğinde "Ben Padişah kuluym" diyerek çiftlik sahibi ile inatlaşmayarak hizmet etmesi için şeklinde ifade etmiştir (Kömür, 2010:60). Savaşlarda köle olarak alınan kişiler, millet ve meslek açısından Türk-İslam unsurlarına aşina olmadıkları için bunlara Acemi denmesi de buradan ileri gelmekteydi.

Pençik yönteminin daha sistemli bir biçimde uygulanması için, Pençik kanununun yayımlandığı bilinmektedir. Gazilerin elinden, hükümdar adına alınan Pençik oğlanları, çoğunlukla sağlıklı ve sağlam, 8-18 yaş arasındaki esirlerden seçilmiştir. Alınmış olan bu esir payı ise, pençikçi ya da Pençik emini isimli görevliler tarafından tespit ve kontrol edilmiştir (Karataş, 2020:157-158). İlk olarak Bursa çevresindeki Türk köylerine verilir, pek az bir ücret karşılığında oralarda çalışırlardı. Bu Türk ailelerinin yanında Türkçeyi ve Türk-İslam geleneklerini öğrenirlerdi. Sonra bir kışlada toplanırlar, Acemi oğlanı olarak birkaç sene burada eğitim alırlar, ardından da doğrudan hükümdarın emrinde kapıkulu ordusu olan Yeniçerileri oluştururlardı. İlk başlarda her esirin kıymeti 125 akçe olarak belirlenmiştir ancak köle sahibi, köle yerine bunun beşte biri olan 25 akçe de ödeyebilirdi. Buna da Pençik akçesi denilmiştir (Ünal, 2013:70). Bu oran ise zamanla kölenin yaşına, cinsiyetine, fiziğine göre değişmiştir (Özcan, 2007:227).

KARIŞTIRILAN İKİ ÖNEMLİ MESELE: OSMANLI'DA DEVŞİRME SİSTEMİ ve PENÇİK KANUNU

Türk ve İslam ülkeleri egemenliklerini sürdürebilmek amacıyla, disiplin, eğitim ve mühimmat açısından kusursuz bir orduya sahip olmak zorundaydılar. Bilhassa, yöneticilik ve teşkilatçılık bakımından üst düzey yeteneklere sahip olan Türk Devletleri, mükemmel bir ordu inşa edebilmişlerdir. Egemenlikleri altındaki topluluklardan da bu hususta çok şey öğrenmeye ihtiyaçları olmamıştır. Aksine başka millet ve topluluklar, Türk Devletleri ile mücadelede girebilmek için onlardan bu konuda çok fazla yararlanmak istemişlerdir. Aynı zamanda Türk Devletleri de başkalarının deneyimlerinden faydalanmayı iyi bilmişlerdir. Teşkilatlanma ve strateji unsurları bilhassa disiplin gibi bir etmenle birleşince de başarıya daha çabuk ulaşılacağı

da aşıkardır. Bir ordunun en mühim elemanı şüphesiz “İnsan”dır. Yetişmiş, eğitim sahibi insan, muharebelerde nihai sonucu alabilen biricik unsurdur (Turan, 2004:71). Çeşitli köken ve dini etnikten milyonlarca insanı çatısı altında tutan, içerdiği karışık düzene rağmen asırlarca egemen olmayı başaran bir devlet olarak Osmanlı Devleti’nin, siyasi ve yönetici kurumları bu başarıda fazlasıyla önem arz etmiştir. Bir devleti, altı yüz seneden fazla uzun bir zaman ayakta tutabilmek şüphesiz oldukça zordur. Fakat, her şeye rağmen var olan müesseseleri sayesinde Osmanlı Devleti, uzun seneler üç kıtada egemenliğini devam ettirebilmiştir.

Osmanlı’da, akınlar olduğu müddetçe Pençik usulü, asker gereksinimini karşılamada yeterli olmuştur. Fakat, Ankara Savaşı’nın ardından Fetret Dönemi ile (1402-1413), fetihlerin durması sonucu ganimet elde edilemeyişi, bunun akabinde Pençik Usulünün işlemez duruma gelişinden dolayı, yeni bir arayış içerisine girilmesinden daha önce bahsetmiştik. Haliyle ordu içinde personel kaynağına olan ihtiyacın varlığı da yepyeni bir yöntemin doğmasına yol açmıştır. *Kul sistemi* adı verilen bu yapı, daha evvel Osmanlılarda ve diğer Türk-İslam ülkelerinde görülmemiş, yeni, özgün, kendine has dinamikleri olan orijinal bir devşirme yöntemiymiş aslında. Bu yapılanmada Hristiyan çocuklardan gereksinimler doğrultusunda, düzenli zaman aralıkları ile Müslümanlaştırılarak ve kabiliyetlerine göre eğitim verilerek, ordu ve idare kadrolarında yararlanılmıştır. Pençik usulünde kullanıldığı gibi kul sisteminde de devşirme usulü kullanılmış, yani Hristiyan çocuklar Müslümanlaştırılmış ve devletin üst düzey yönetici kadrolarına dahil edilmiştir.

Buna karşılık en belirgin farklılıklardan birisi, *Pençik usulünde*; yapılan akınlarda elde edilen kölelerin devşirilmesi söz konusudur. *Devşirme usulünde* ise, Osmanlı Devleti’nin hakimiyetini kabul etmiş olan ve bu topraklarda yaşayan Hristiyan ailelerin gençleri devşirilmiştir (Karataş, 2020:159). Anadolu Selçuklu Devleti’nde olduğu biçimde, kul sisteminden gelmiş olanlara sadece askeri mevkiler verilmiş, maliye ve yazı işleri vazifelerine çoğunlukla ilmiye grubundan Türk-Müslüman ögeler getirilmiştir (İnalçık, 2020:206).

Bir başka ayırım ise, Pençik sistemi dahilinde devşirilmiş olan “*kapı kulu*” adıyla da anılan köleler, çoğunlukla asker olarak ordu içerisinde bulunmuşlardır. Yani, idareci kadrolarında pek yer almamışlardır. Ancak, Fatih Sultan Mehmet tarafından geliştirilmiş olan devşirme sistemi ile, devşirme devlet adamlarının miktarı artmış olmakla birlikte, Pençik sistemli kölelerin aksine idarede söz sahibi olabilmişlerdir (Karataş, 2020:159). Bu sistem içinde yetişmiş 45 sadrazamın varlığı bilinmektedir. Örnek verecek olursak, bu sistem sayesinde Gedik Ahmet Paşa, Makbul İbrahim Paşa, Sokollu Mehmet Paşa ve Köprülü Mehmet Paşa gibi dâhi devlet adamları yetişmiştir (Ünal, 2013:45).

Pençik usulü, Müslüman-Türk idarecileri tarafından ortaya atılmış bir düşüncedir ve onların durumunu etkilememiştir. Fakat, devşirme sistemi Müslüman-Türk idarecilere olumsuz tesir etmiştir. Şöyle ki, bu yapılanma sonrası Türklerin idare kadrolarındaki sayıları git gide azalmıştır (Karataş, 2020:159). Kul sistemi, Kanuni Sultan Süleyman ve ilk iki halefi döneminde en geniş biçimde uygulanma imkânı bulmuştur. Özellikle I. Bayezid döneminden itibaren kullara devşirmeli çocuklar da katılmıştır. 16. asırda her kökenden toplanan kulların toplam miktarı senede 7-8 bine yükselebilmıştır. Bunların da ortalama 3.000 civarı devşirme olduğu bilinmektedir (İnalçık, 2020:207).

Yabancı kaynaklarda devşirme sistemi hakkında açıklama yapılırken, “*recruitment*” tabiri yer almış ve bununla birlikte devşirme işleminin bir “*asker alma*” veya “*asker yetiştirme*” usulü olduğu demek istenilmişse de sözcüğün bir farklı manası olan “*işe alma*”, konu bakımından farklı bir yorum yapmamıza olanak sağlayacaktır. Devşirme usulü, gerçekten Hristiyan halk için bir işe alma yolu olmuştur. Gayrimüslimler, Müslüman olmalarının ardından, kul sıfatı ile seyfiye, kalemiye sınıflarında türlü işlerde çalışma fırsatı elde edebilmişlerdir (Karataş, 2020:160) Çünkü

İlmiye sınıfı mensupları Müslüman ve genellikle de Türklerden meydana gelmektedir (İpşirli, 2000:141).

Bir diğer faktör ise: amaçlanan hedefler ile ilgili olduğu söylenebilir. Pençik usulünde genellikle uç beylerini zayıflatmak, sınırlarında egemenlik kurmak ve asker sınıfının ihtiyacını karşılamak amacıyla hareket edilmiştir. Devşirme sisteminde ise daha çok merkezi otoriteyi sağlam tutmak, yalnız askeri sınıf değil, idareci kadrolarının diğer alanlarına da personel almak esas amaç olmuştur (Karataş, 2020:160).

SONUÇ

Tarih araştırmacıları, genel adı ile kul sisteminin, Osmanlı Devleti'nin uzun ömürlü olmasının nedenlerinden biri olduğunu kabul etmektedirler. Geniş bir biçimde uygulanmış ve devletin merkezinde bulunan idareci ve asker kısmı çoğunlukla kul sistemi ile oluşturulmuştu. Altı yüz seneden fazla yaşamış bir devletin, sistemlerinin de ilk günkü şekli ile kalması ve bozulmaması beklenen bir durum değildir elbette. Nitekim, devlete ve hükümdara sadık kişiler yetiştirme hedefi olan bir sistem olmasını da tekrar vurgulamak gerekir.

Osmanlı Devleti içerisinde uygulanmış olan devşirme ve pençik sistemleri, devletin esas yapılarını oluşturmuşlardır. İfade olarak farklılıklar mevcut olsa bile bu iki uygulama aynı amaca hizmet etmiştir. Özellikle yakın zaman okumalarında iki yöntemin de aynı şeymiş gibi düşünüldüğü, okuyucuya yansıtılmıştır. Ancak çalışmada *devşirme sistemi* ve *pençik usulünün* farklı yönlerine araştırma ve inceleme eserlerinden elde edilen verilerle dikkat çekilmiştir. Şöyle ki; Pençik usulünde akınlar yolu ile kölelerin devşirilmesi söz konusu iken, devşirme usulünde, Hristiyan ailelerin çocuklarının, belli zaman aralıklarında Müslümanlaştırılması söz konusudur.

Pençik sisteminde, devşirilen köleler çoğunlukla asker olarak ordu içerisinde yer almışlardır. Yani idari kadrolarda pek yer almamışlardır. Fakat geliştirilen devşirme uygulaması ile devşirme devlet adamlarının sayıları artmış ve Pençik sistemli esirlerin aksine bu köleler, idarede söz sahibi olabilmişlerdir. Tarihte de birçok örneği mevcuttur.

Pençik usulü, Müslüman ve Türk idarecileri tarafından ortaya atılmış bir düşüncedir ve zaman içerisinde onların nüfuzunu olumsuz yönde etkilememiştir. Fakat devşirme sistemi, Müslüman ve Türk idarecilere olumsuz tesir etmiştir. Yani bu yapılanma sonrası yönetici kadrolarındaki sayıları git gide azalmıştır.

Amaçlanan hedefler ile ilgili ise, Pençik usulünde genellikle uç beylerini zayıflatmak, sınırlarında egemenlik kurmak, asker sınıfının ihtiyacını karşılamak esastır. Devşirme sisteminde ise, daha çok merkezi otoriteyi sağlam tutmak, yalnız askeri sınıfı değil, yönetici kadrolarının diğer alanlarına da personel almak esas hedef olmuştur.

Yabancı kaynaklarda devşirme sistemi hakkında bilgi verilirken *recruitment* ifadesi yer almıştır. Bununla birlikte devşirme işleminin bir *asker alma* ya da *asker yetiştirme* yöntemi manasına geldiği söylenmek istenilmişse de kelimenin farklı bir anlamı olan *işe alma* ifadesi, konuya ayrı bir yönden bakma fırsatı sağlayacaktır. Devşirme yönteminin, gerçekten de Hristiyan halk için bir işe alma yolu olduğu görülmüştür. Bu açıklamalar doğrultusunda, farklılıklar göz önüne alındığında iki kavramın aynı şey olduğu söylenemez. Evet, birbirinin devamı denilebilir, ancak bu aynıysa demek değildir.

KAYNAKÇA

- Aslan, E. (2021). Bürokrasiye Eleman Yetiştiren Yöneticilik Okulu Olarak Enderun Mektebi: Kurumsal Bir Değerlendirme, *Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18: 940-964.
- Aslan, S. (2021). Yeniçeri Ocağının Temeli: Devşirme Usulü, *Turkish Business Journal*, 2(3): 1-10.
- Bülbül, Z. (2016). *Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Demir, A. (2017). Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1(1): 19-27.
- Demir, K. A. (2019). Osmanlı Devleti'nde Yerel Yönetim Kültürü, *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2: 429-452.
- Gökbilgin, T. (1977). *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bir Bakış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gül, A. (2023). Anadolu'dan Devşirme ve Anadolu Yeniçerileri, *OTAM*, (53): 99-121.
- İhsanoğlu, E. (1998). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: IRCICA.
- İnalçık, H. (2020). *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpşirli, M. (2000). İlimiye, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXII, İstanbul: TDV Yayınları.
- Karaman, R. (1991). Osmanlı Devşirme Sistemi, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (50-51): 18-24.
- Karataş, A.V. (2020). Türk Hukuk Tarihi Açısından Kul Sistemi, *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Dergisi*, (5): 153-188.
- Kazıcı, Z. (2014). *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Kömür, E. (2010). *Osmanlı Devleti Enderun Mektebinde Eğitim Sistemi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri*, Yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Nazlar, N. (2017). *Some Aspects of The Organizational and Socia-Economic Role of The Janissories*, Doktora Tezi, Bilkent University, Ankara.
- Özcan, A. (1994). Devşirme, *TDV İslam Ansiklopedisi*, IX, İstanbul: TDV Yayınları
- Özcan, A. (2002). Kul, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVI, Ankara: TDV Yayınları.
- Özcan, A. (2007). Pençik, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXI, İstanbul: TDV Yayınları.
- Özdemir, S. (2013). *Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Taştan, K. (2017). *Osmanlı Saray Mektebi Enderun'da Odalar*, Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri
- Turan, A. N. (2004). *Tarih El Kitabı-Selçuklulardan Bugüne*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları 1, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, M. A. (2013). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Yılmaz, G. (2015). The Devshirme System and The Levied Children of Bursa in 1603-1604, *Belleten*, (286), C.LXXIX: 901-930.

KAVRAMSAL MAKALE

Profesyonel Turist Rehberlerinin İş Sağlığı Güvenliği Sorunları ve Mesleki Yükümlülükleri

Arzu ÜNAL, Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, e-posta: arzuavci0503@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6505-5385>

Dr. Öğr. Üyesi Şehnaz DEMİRKOL, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul, e-posta: sdemirkol@istanbul.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2122-4551>

Öz

Profesyonel turist rehberleri; ülkemizi turistlere en iyi şekilde tanıtmak için büyük bir sorumluluk altındadır. Ancak, çalışma saatlerinin uzunluğu, resmi veya hafta sonu tatillerinin ihlali, kayıt dışılık gibi nedenlerle iş kazaları ve meslek hastalıklarına maruz kalan rehberlerin sayısı oldukça yüksektir. Rehberler; iş sağlığı ve güvenliği sorunları nedeniyle fiziksel ve psikolojik olarak etkilendiği için yaşam kaliteleri düşmektedir. Bu sorunlar, rehberlerin işlerinde başarılı olmalarını ve ülkemizi en iyi şekilde temsil etmelerini engelleyebilir. Rehberlerin İSG konusunda eğitim görmeleri ve işyerlerinin bu konuda gerekli önlemleri alması, işlerinde daha başarılı olmalarına yardımcı olabilir. Dolayısıyla çalışmada turist rehberlerinin mesleki risklerine ilişkin sorunları ele alınmış, konu ile ilgili sorumluluklarına değinilmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur. Ayrıca turist rehberlerinin mesleki risklerine dikkat çekilerek farkındalık yaratmak ve İSG konusunda bilinçlendirmenin gerekliliğini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Yapılan literatür taramasında nitel araştırma yöntemi kullanılarak; turist rehberliği mesleği ile ilgili İSG sorunları, mesleki zorluklar ve yükümlülükler ile ilgili ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, Profesyonel Turist Rehberliği, Mesleki Yükümlülükler

Makale Gönderme Tarihi: 14.06.2023

Makale Kabul Tarihi: 09.08.2023

Önerilen Atf:

Ünal, A. ve Demirkol, Ş. (2023). Profesyonel Turist Rehberlerinin İş Sağlığı Güvenliği Sorunları ve Mesleki Yükümlülükleri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(8): 1066-1079.

Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences

2023, 6(8): 1066-1079. DOI:10.26677/TR1010.2023.1268

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Professional Tourist Guides of Occupational Health Safety Issues and Professional Obligations

Arzu ÜNAL, Ph.D. Student, İstanbul University, Institute of Social Sciences, İstanbul, e-mail: arzuavci0503@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6505-5385>

Assistant Prof. Dr. Şehnaz DEMİRKOL, İstanbul University, Faculty of Economics, İstanbul, e-mail: sdemirkol@istanbul.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2122-4551>

Abstract

Professional tourist guides; It is under a great responsibility to promote our country to tourists in the best way possible. However, the number of guides exposed to work accidents and occupational diseases due to long working hours, violation of official or weekend holidays, and informality is quite high. guides; As they are affected physically and psychologically due to occupational health and safety problems, their quality-of-life decreases. These problems may prevent the guides from being successful in their work and representing our country in the best possible way. Training guides on OHS and workplaces taking the necessary precautions in this regard can help guides to be more successful in their work. For this reason, in the study, the problems of tourist guides related to occupational risks are discussed, their responsibilities related to the subject are mentioned and solution suggestions are presented. In addition, it is aimed to raise awareness by drawing attention to the occupational risks of tourist guides and to reveal the necessity of raising awareness on OHS. By using the qualitative research method in the literature review; National and international studies on OHS problems, professional difficulties and obligations related to the tourist guiding profession have been examined.

Keywords: Occupational Health and Safety, Professional Tourist Guidance, Professional Obligations.

Received: 14.06.2023

Accepted: 09.08.2023

Suggested Citation:

Ünal, A. and Demirkol, Ş. (2023). Professional Tourist Guides of Occupational Health Safety Issues and Professional Obligations, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(8): 1066-1079.

GİRİŞ

İş sağlığı ve güvenliği tüm meslek çalışanlarının yaşam kalitelerini yükseltmeyi ve ekonomik kayıpları önlemeyi hedefleyen bir alandır. Bu nedenle turizm sektöründe iş kazaları, meslek hastalıkları ve ekonomik kayıpların ortaya çıkması ve önlenebilir olması açısından iş sağlığı ve güvenliği önemli konuların başında gelmektedir (Oral ve Ünal, 2020).

Turizm endüstrisinde turistin seyahat deneyimini doğrudan etkileyen ve yoğun bir şekilde çalışan aktörler arasında yer alan profesyonel turist rehberlerinin en önemli görevi turistlere ziyaret ettikleri destinasyonlar hakkında tanıtıcı bilgiler vermektir. Tur katılımcıları, rehberleri eğitici, öğretici ve bilgilendirici bir lider olarak değerlendirmektedir (Güzel, Türker ve Şahin; 2014:175; Adku, 2015). Üstlendikleri bu görev, turist rehberlerinin turları sırasında zaman ve yer sınırlaması olmaksızın katılımcılarla birebir iletişim kurma ve bilgilerini güncel tutma gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Ayrıca tur katılımcılarının kendilerine sunulan hizmete ilişkin ve dolaylı olarak ülkede sunulan turizm hizmetiyle ilgili kalite algılarının oluşmasında rehberler önemli rol oynamaktadır (Karaçal ve Demirtaş, 2002:177).

Böylesine stratejik bir öneme sahip olan profesyonel turist rehberliği mesleğinin çalışma koşulları oldukça zordur ve rehberler çalışma ortamlarında hem fiziksel hem de psikolojik pek çok soruna uğraşırlar (Güzel, 2007:34; Köroğlu, 2011:225). Bu sorunların dışında rehberler yılın belirli dönemlerinde daha yoğun çalışmakta, çalışmadıkları zamanlarda ise kazandıkları ile geçinmek durumunda kalmaktadırlar (Polat, 2001:75; Akbulut, 2006:57). Turist rehberlerinin belirtilen mesleki özellikleri dikkate alındığında iş kazası ve meslek hastalığı gibi sağlık sorunlarına maruz kalabilen turizm çalışanları arasında olduğu söylenebilir. Turist rehberlerinin yaşam kalitelerinin yükseltilmesi için sorunlarının İSG Kanunu çerçevesinde çözülmesi gerekmektedir. Araştırma, profesyonel turist rehberlerinin yaşadıkları fiziksel ve psikolojik sorunların çözümüne yönelik öneriler sunmayı ve mesleki yükümlülüklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Turizm işletmelerinin turistik hizmet faaliyetlerinin önemli bir bölümü turist rehberleri tarafından yürütülmektedir ve rehberlik mesleği dışarıdan bakıldığında genellikle eğlenceli ve kolay bir meslek olarak görülür (Güzel vd., 2013:110). Ancak çok fazla sorumluluk gerektiren bir meslektir. Turist rehberliğinin çok boyutlu olması, etkileşim ve yoğun bilgi gerektirmesi bu mesleği fiziksel ve zihinsel olarak yorucu hale getirmektedir (Öter, 2007:70; Toker, 2011:32). İş sağlığı ve güvenliği tüm çalışanların iyilik hallerinin korunmasını hedefleyen ve bunu kanun çerçevesinde koruma altına alan çalışmalar bütünüdür. Bu bağlamda bölüm içerisinde profesyonel turist rehberliği mesleği ile iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin tanımlara değinilmiştir.

Profesyonel Turist Rehberliği

Profesyonel turist rehberliği mesleği; 22 Haziran 2012 tarih ve 28331 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan 6326 sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanunu ve 23 Şubat 2013 tarih ve 28568 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan Turist Rehberliği Meslek Yönetmeliğine göre yapılmaktadır. Bu meslek, seyahat acentesi faaliyeti olmamak kaydıyla, yerli veya yabancı turistlere bireysel veya grup olarak; ülkenin turizmini, tarihini, çevresini, doğasını, sosyal veya benzeri değer ve varlıklarını kültürel değerler doğrultusunda, seçmiş oldukları dili kullanarak tanıtma hizmetidir.

Profesyonel turist rehberi, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın teşviki ile Turist Rehberleri Odaları Birliği (TÜREB) tarafından mesleğe kabul sınavını geçerek, ülkesel ya da bölgesel kokart almaya hak kazanan, tur gruplarına eşlik eden, turun sorunsuz geçmesi için turla ilgilenen, diğer tüm

çalışanlar arasında koordinasyonu sağlayan, nitelikli seyahat acentesi çalışanıdır. Ayrıca turist rehberini; seyahat etmek için gruba rehberlik eden bir lider, turistlere gittikleri destinasyon hakkında bilgi veren bir eğitmen, turistleri tekrar bir destinasyona götüren ve konukseverlik gösteren bir elçi ve rahat bir ortam yaratan ev sahibi olarak tanımlamak mümkündür (Ap ve Wong, 2001:552; Köroğlu vd., 2007:31).

Dünya Rehberler Federasyonunun (WFTGA) tanımına göre; turist rehberi, turistleri kendi seçtikleri dilde yönlendiren, buldukları bölgenin kültürel ve doğal mirasını tercüme eden, donanımlı meslek erbaplarıdır (www.wftga.org). Cohen (1985) turist rehberinin görevlerini iki ana başlık altında toplamaktadır; kılavuzluk ve danışmanlık. Rehberin kılavuzluk görevi liderlik rolünü ifade etmektedir. Turist rehberi, turist gruplarını yönetmek, rotayı belirlemek ve tur boyunca takım lideri gibi davranmakla yükümlüdür. Diğer yandan, turist rehberinin danışmanlık görevi aracı rolünü ifade etmektedir. Rehber, turistlerin sorularına cevap vermek, onlara bilgi sağlamak ve seyahatleri boyunca ihtiyaç duyabilecekleri her türlü yardımı sağlamakla yükümlüdür. Turist rehberinin görevi, turistlere güvenli ve keyifli bir seyahat deneyimi sunmaktır. Bu deneyim, rehberin kılavuzluk ve danışmanlık görevlerini başarıyla yerine getirmesiyle mümkün olmaktadır.

Turist rehberi; yurt içinden veya yurt dışından gelen grup veya bireysel ziyaretçileri, belirlenen destinasyondaki anıt, müze, doğal ve kültürel çevre ile tarihi mekânlara, tercih ettikleri dilde, yönlendiren ve eğlenceli bir yorumla ziyaretçilere ulaştıran kişidir (Ap ve Wong, 2001:551). Başka bir tanımda turist rehberi; ülkesinin tanıtımında imaj geliştirme, seyahate katılanlara eşlik etme, ülke değerlerini tanıtma ve sevdirmeye görevini üstlenen ayrıca ülkelerinin somut ve soyut mirası ile çevreyi koruma misyonunu güden görevlilerdir (Yenipınar vd., 2014: 87).

Turist rehberleri genellikle yerel halk ile turistler arasında tercüman veya kültürel aracı konumundadır (Smith, 1992). Ayrıca turistlere tur sırasında eşlik eden, ziyaretçiler ile yerel halk arasındaki dengeyi sağlayan ülke tanıtımında önemli bir misyonu üstlenen kişilerdir (Yenipınar vd., 2014:87). Zira onların mesleki yetenekleri turun başarısıyla doğrudan ilişkilidir. Ülkenin kültür elçisi olarak kabul edilen profesyonel turist rehberleri, zorlu koşullara rağmen mesleklerini özveriyle yerine getirmektedirler. Bu konuda yapılmış birçok araştırma ve çalışma bulunmaktadır (Ap ve Wong, 2001; Dahles, 2002; Batman, 2003; Lecrec ve Martin, 2004; Yarcın, 2007; Avcıkurt vd., 2009; Köroğlu, 2013; Ong vd., 2014).

İş Sağlığı ve Güvenliği

İş sağlığı ve güvenliği kavramları farklı içeriklere dayalı olarak gelişen tanımlar olmakla birlikte, çalışanın ruh ve beden bütünlüğünü korumaya yönelik olduğundan her iki kavramın birlikte kullanılması ve her zaman aynı platformda değerlendirilmesi mümkündür. Bu bağlamda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından iş sağlığı ve güvenliği; "Tüm mesleklerde çalışanların fiziksel, ruhsal ve sosyal iyilik hallerinin en üst düzeyde tutulması, sürdürülmesi ve geliştirmesidir" şeklinde tanımlanmıştır (ILO, WHO, 1950).

Ülkemizde 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu 2012 yılında Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun temel amacı, kurumlarda iş sağlığı ve güvenliğini sağlamak, mevcut sağlık ve güvenlik koşullarını iyileştirmek, işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemektir. Kanun, kamu ve özel sektöre ait tüm işletme ve işyerlerini ve bu işyerlerinin tüm çalışanlarını kapsamaktadır. İşverenler, çalışanlarına işyerinde güvenli ve sağlıklı bir ortam sağlamakla yükümlüdürler. Çalışanlar ise iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili alınan tedbirlere uymak zorundadırlar. 6331 sayılı İş Sağlığı ve

Güvenliği Kanunu, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının önlenmesi, işyerlerindeki sağlık ve güvenlik koşullarının iyileştirilmesi, çalışanların iş sağlığı ve güvenliği konusunda bilinçlendirilmesi ve iş sağlığı ve güvenliği kültürünün yaygınlaştırılması amacıyla yürürlüğe konmuştur.

Avrupa Topluluğu'nda ekonomik faaliyetlerin istatistiki sınıflaması (NECE COD) ile 6331 Sayılı Kanun kapsamındaki İş Sağlığı ve Güvenliği Tebliğine göre; iş yerleri “az tehlikeli”, “tehlikeli” ve “çok tehlikeli” olarak sınıflandırılır. Söz konusu tebliğ ekinde yer alan işyeri tehlike sınıfları listesine göre; konaklama, yeme-içme, seyahat acentesi, hava yolcu taşımacılığı ile spor ve eğlence gibi turizm işletmeleri az tehlikeli sınıfta yer almaktadır. Dolayısıyla seyahat acentesi bünyesinde ya da ferdi olarak çalışan turist rehberleri az tehlikeli bir mesleği icra etmektedirler. Ancak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın bilimsel araştırmaları sonucunda ortaya çıkan sorunlar ile turizm sektörü birlikte değerlendirildiğinde; iş sağlığı ve güvenliği kapsamında, çalışma saatlerinin uzunluğu, molaların ihlali, hafta sonu izninin kullanılmaması, ücretsiz ulusal bayram ve resmi tatiller, izinsiz yabancı işçi çalıştırılması, kayıt dışılık gibi konular profesyonel turist rehberleri için öncelikli riskler olarak belirlenmiştir (ÇSGB, 2012: www.csgb.gov.tr/media/6518/).

İş Kazası

Kaza kavramı, hiçbir kasıt söz konusu olmaksızın meydana gelen, beklenmedik ve sonucu istenmeyen bir olayı ifade etmektedir. Algün'e (2014), göre kaza; ansızın oluşan doğaya, eşyalara, hayvanlara ya da insanlara zararı olan olaylardır. Genellikle trafik kazaları, iş kazaları, yangın, patlama, sel vb. doğal afetler kaza kavramı içerisinde değerlendirilir. Ayrıca kaza, öngörülemeyen bir durum sonucu meydana gelir ve kontrol edilemez niteliktedir. Bu yüzden, kaza sonrası ortaya çıkan zararların önlenmesi veya en aza indirilmesi için önceden alınacak önlemler oldukça önemlidir. Kaza sonucu oluşan zararlar, mal ve can kaybına neden olabilir. Bu nedenle, kaza sonrası oluşan zararların tazmini hukuki işlemlerle sağlanır.

Bu tanımlardan hareketle iş kazası; çalışma esnasında meydana gelen kazayı ifade etmektedir. Ayrıca 6331 sayılı İSG Kanunu çerçevesinde işyerinde ya da işin yürütüldüğü sırada meydana gelen, ölüme sebebiyet vermekle birlikte vücut bütünlüğünü bedenlen veya ruhen engelli hale getiren olay olarak tanımlanmaktadır (İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu [İSG], 2012, m 7).

Karakule (2012) iş kazasını; güvensiz mekanik-fiziksel koşullar ve güvenli olmayan kişisel davranışlardan kaynaklanan vakalar olarak tanımlar. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü (WHO) iş kazasını “planlanmamış, genellikle yaralanmalı, makine ve ekipman hasarı veya üretimin bir süreliğine durmasına neden olan olay olarak tanımlarken, Dünya Çalışma Örgütü (ILO), iş kazasını “belirli bir zarar veya yaralanmaya neden olan planlanmamış, beklenmedik bir olay” olarak tanımlamaktadır.

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 13. maddesine göre; çalışanın iş yerinde bulunduğu sırada, işveren tarafından görevlendirilerek iş yeri dışında bulunduğu esnada, süt izni olan çalışanın bu izni kullandığı saatlerde ve işveren tarafından iş yerine ulaşım imkânı sağlandığı zamanlarda gerçekleşen kazalar, iş kazası olarak tanımlanmaktadır (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu [SGK], 2023, m 13).

Meslek Hastalığı

Türk Dil Kurumuna göre hastalık; vücutta birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla sağlığın bozulması ve rahatsızlık olarak tanımlanır. Birey kendisini ruhen ya da fiziki olarak kötü hissetmesi durumunda hasta olduğunu ifade edebilir. Bu tanımlara istinaden bir rahatsızlığın

meslek hastalığı sayılabilmesi için, hastalığın nedeni ile meslek arasında nedensellik ilişkisi bulunmalıdır. Dolayısıyla meslek hastalığı, çalışanın çalıştığı işin niteliğine göre tekrar eden ya da işin yürütüldüğü şartlar nedeniyle uğradığı geçici veya kalıcı sakatlık, hastalık ile ruhsal bozukluk halleridir (SGK, 2006, m 14).

Meslek hastalığı; çalışan tarafından yapılan işin doğası gereği yakalanma olasılığı yüksek çalışma ortamı ve çalışma şeklinin etkili olduğu bir rahatsızlık halidir (İlhan vd., 2017:8). Ayrıca meslek hastalığı iş yerindeki faktörlerin etkisiyle meydana gelen rahatsızlıkların genel tanımıdır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), meslek hastalığını; işyerindeki kimyasal, fiziksel, biyolojik veya psikolojik etmenlerin sonucunda ortaya çıkan bir rahatsızlıklar olarak tanımlar. Bu rahatsızlıklar, işyerinde uzun süreli maruziyet sonucu ortaya çıkabileceği gibi, tek seferlik bir temas sonucu da gelişebilirler. 6331 sayılı İSG Kanununda ise meslek hastalığı; mesleğin getirdiği risklere maruz kalma sonucu ortaya çıkan rahatsızlık olarak tanımlanmaktadır (İSG, 2012, m 3/1).

Profesyonel Turist Rehberliğinde İş sağlığı ve İş Güvenliğine İlişkin Sorunlar

Turist rehberleri, turistlerin yerel halk, esnaf ve turizm sektöründe hizmet veren diğer kuruluşlarla iletişimde kilit rol oynayan aktörlerdir. Ayrıca mesleğin doğası gereği emek yoğunudur ve rehberler, hizmet kalitesinin yanı sıra turistlerin memnuniyet ve sadakatini artırmak için büyük çaba sarf etmektedir. Ancak, bu meslekte çalışanlar birçok sorunla karşılaşabilmektedir. Bu nedenle, literatürde turist rehberlerinin sorunlarını belirlemeye yönelik birçok çalışma yapılmış ve çalışmaların sonuçları turizm endüstrisinin yapısı ile iş sağlığı ve güvenliği çerçevesinde değerlendirilmiştir. Rehberler mesleklerini icra ettikleri bölgelerde turizmin sürdürülebilirliği için aktif rol oynayan temel taşlarıdır. Ayrıca rehberler turların düzenlendiği destinasyonlarda doğal, tarihi ve kültürel öğeleri ziyaretçilere anlatabilmek adına gezi süresince bedenen ve zihinsel olarak aktif bir şekilde çalışmaktadırlar.

Rehberlik mesleğinin fiziksel ve zihinsel güce dayalı olması rehberlerin sağlığını etkileyen bir unsurdur. Bu durum özellikle talebin yoğun olduğu dönemlerde yorucu ve yıpratıcı bir meslek haline gelmesine neden olmaktadır. (Genç, 1992:216; Tangüler, 2002:41; Ahipaşaoğlu, 2006:146; Güzel, 2007:36).

Yapılan bilimsel çalışmalarda aldıkları sorumluluk dolayısıyla rehberlik mesleğinin hem çok stresli hem de çok yorucu olduğu tespit edilmiştir (Körçü vd., 2007; Yazıcıoğlu vd., 2008). Çalışma saatlerinin uzunluğu, yetersiz molalar, hafta izinlerinin düzensizliği gibi durumlar turist rehberlerini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle kas-iskelet sistemi hastalıkları ve psikolojik rahatsızlıklar turist rehberi olarak çalışanların maruz kaldıkları hastalıkların başında gelmektedir (Oral ve Ünal, 2020).

Rehberlerin tur esnasında yaptıkları uzun mesafeli otobüs seyahatlerinin trafik kazası riskini arttırdığı söylenebilir (Batman, 2003:133). Ayrıca ören yerleri ya da tarihi mekânlarda uzun süre ayakta durarak bedenen güç sarf etmeleri ve sıcak ya da soğuk ortamlarda çalışmaları; tansiyon, kalp krizi ya da beyin kanaması gibi pek çok sağlık sorununu beraberinde getirebilir (Koroğlu ve Koroğlu, 2011:76).

Olası sağlık sorunları turist rehberlerinin mesleklerini icra etmelerine engel olan bir durumdur. Ayrıca yapılan analizlerde ister acente bünyesinde ister bireysel çalışan rehberlerin sigorta primlerinin eksik ödendiği veya zamanında ödenmediğinden kalıcı iş garantisinin olmadığı belirlenmiştir (Yazıcıoğlu vd., 2008).

Literatürde birçok çalışmada benzer sorunlar dile getirilse de turist rehberlerinin maruz kaldığı başlıca risk faktörleri şu şekilde ifade edilebilir:

Uzun Mesai Saatleri

İş Kanunu'na göre, bir işçinin haftalık çalışma süresi genel olarak en fazla 45 saattir. Bu süre, işveren tarafından belirlenen çalışma saatleri içinde yer alan toplam çalışma süresini kapsar ve işyerlerinde haftanın çalışma günlerine eşit olarak bölünerek uygulanır (İş Kanunu [İK], 2003 m 63). Aynı kanunun 69. maddesine göre gece mesaisinde çalışanların çalışma sürelerinin 7,5 saati aşmaması gerekir. Ancak turizm, özel güvenlik ve sağlık hizmeti yürütülen işler istisnai olarak nitelendirilerek yazılı onayların alınması durumunda belirtilen süreden daha fazla çalışılabileceği belirtilmiştir (İK, 2003, m 69). Turizm endüstrisinde çalışanlar sıklıkla gece vardiyalarında, hafta sonlarında ve tatil günlerinde çalışmak zorunda kalırlar. Bu nedenle, turizm endüstrisinde çalışanlar için standart çalışma saatlerinin olmadığı belirtilebilir.

Turizm endüstrisinin ana karakterlerinden biri olan turist rehberleri tam veya yarı zamanlı, gece, hafta sonu ya da mevsimlik olarak çalışabilirler (Şimşek, 2012:432). Ayrıca rehberlik mesleği, gün içinde 15-16 saati aşan fazla mesai saatleri gerektirmektedir (Temizkan, 2010:70; Köroğlu, 2011:257). Rehberlerin bu koşullar altında uzun süre ayakta durması, yetersiz molalar ve aşırı iş yükü gibi etkenler kas-iskelet sistemi hastalıklarına ve fiziksel rahatsızlıklara neden olabilir (Oral ve Ünal, 2020).

Kötü Fiziksel Koşullarda Çalışmak ve Ekipman Eksikliği

Turist rehberleri tapınak, cami, müze ve otel gibi kapalı mekânlarda; antik yaşam merkezleri, ören yerleri ve sit alanları ile dağlık bölgeler gibi açık ortamlarda çalışmaktadırlar. Bu noktada rehberlerin turun gerçekleştiği sırada sürekli hareket halinde olması ve işin yürütülmesi gerekliliği, olumsuz hava koşullarına maruz kalma, çalışma ortamının termal konfor açısından yetersiz olması gibi unsurlar rehberlerin kötü fiziki koşullarda çalışmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda rehberlerin tur programlarının odak noktası olması ve iş yükünü hafifletecek malzeme ve donanımın olmaması daha fazla fiziksel yorgunluğa ve iş baskısına neden olabilmektedir (Ç.S.G.B. İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2011).

Mola ve İzin İhlalleri

İnsanların seyahat programlarını yaz ve sömestr tatili, milli ve dini bayramlar gibi özel zamanlarda ve resmi tatillere denk getirerek düzenlemeleri rehberlerin bu günlerde yoğun olarak çalışmasına neden olmaktadır. Bu yoğun iş temposunun ardından hak edilen izin günlerinin ihmal edilmesi rehberleri fiziksel ve mental olarak olumsuz etkilemektedir. Tatillerde bile çalışan rehberlerin, uyku düzeninin olmadığı yoğun iş temposu psikolojik rahatsızlıkları da beraberinde getirebilir. Özellikle kısa sürede uzun mesafeli yolculuklar yapan rehberler fizyolojik olarak gün ve gece değişimine ayak uyduramadığı için jetlag sendromuna maruz kalabilir. Uykusuzluk, yorgunluk, mide ve kas ağrıları gibi belirtiler veren bu rahatsızlık, çalışmada dikkat eksikliğine ve motivasyon düşüklüğüne neden olabilir (www.medikalpark.com). Ayrıca bu durum rehberin dikkatini düşürdüğü için kaza riskini de arttırabilmektedir.

Kaçak Rehberlik Hizmeti

Rehberlerin karşılaştığı en önemli sorunların başında; kokartsız rehberlerin çalıştırılması ile rehberlik taban ücretinin uygulanmaması gelir. Yasadışı rehberlik, nitelikli rehberlerin mesleği

terk etmesine ve işsiz kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca gerekli eğitim ve kokart olmadan hukuka aykırı rehberlik yapmak meslek etiğine de aykırıdır.

Turizm Endüstrisinde Çalışma Sürelerinin İyileştirilmesi Programlı Teftiş Sonuç Raporuna (2011) göre, bazı yabancı uyruklu kişilerin tur operatörü adı altında çalışma izni aldığı ancak bu kişilerin tur operatörü olarak değil animasyon, çocuk kulübü, sauna gibi işletmelerde çalıştırıldığı tespit edilmiştir.

Çalışma izni olmayan işçilerin sağlık kontrollerinin yapılmaması ve işe uygun eğitimin verilmemesi hem çalışanın hem de hizmet verdikleri turistin sağlığı açısından risk oluşturmaktadır. Sağlık kontrollerinden geçmeyen çalışanlar bulaşıcı hastalıkların yayılmasına sebep olabilir. Ayrıca kaçak çalışan yerli ve yabancı uyruklu tur liderleri ve temsilcileri profesyonel turist rehberliği mesleğinin imajını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Taban Ücret Tarifesinin Uygulanmaması

Turist Rehberliği Meslek Kanunu çerçevesinde rehberlerin çalışma kriterlerine uygun olarak her yıl taban ücret tarifesi belirlenir ve gerekli mecralarda duyurulur (Turist Rehberliği Meslek Kanunu [TRMK], 2012, m 6/1). Ancak bazı rehberlerin belirlenen tarifinin altında ücret aldıkları ya da tarifinin üstünde ücret talep ettikleri gözlemlenmiştir (Çakmak ve Kurnaz, 2020). Bu durum bazı rehberlerin ciddi gelir sağlarken bazılarının ise geçim sıkıntısı yaşamasına neden olmaktadır. Rekabet ortamında gelecek kaygısı ve geçim sıkıntısı yaşayan rehberin motivasyonu düşmekte ve dikkati dağılabilmektedir. Tüm bu unsurlar çalışma sırasında yaşanabilecek kaza riskini arttırabilmektedir.

Kayıt Dışı İstihdam

Turist Rehberliği Meslek Kanununa göre rehberler bir işverene bağlı ücret karşılığı, vergi mükellefi bağımsız olarak ve vergiden muaf serbest meslek erbabı olarak çalışmaktadır (TRMK, 2012, m 4/1). Turizm endüstrisinin en önemli sorunlarının başında gelen sigortasız ya da çalışma izni olmadan istihdam rehberlerin de genel problemidir. Ülkemizde çalışan haklarının açıkça düzenlendiği İş Kanunundaki temel kural, sigortalı olma ve hizmet akdi ile çalıştırılma zorunluluğudur. Çalışanın sigorta primleri 5510 sayılı SGK Kanunundaki esaslar çerçevesinde işçi ve işveren tarafından ödenir. Aynı şekilde işverenin işçiye karşı yükümlülükleri 6331 sayılı İSG Kanununda açıkça belirtilmiştir. Kayıt dışı istihdam edilen rehberler, kanunda belirtilen periyodik sağlık muayenelerinden geçmemekte ve mesleki risklerle ilgili iş güvenliği temel bilgilendirme eğitimlerini almamakta, buna bağlı olarak da mesleki risklere maruz kalabilmektedirler.

Psikolojik Unsurlar

Turist rehberleri hayatlarını idame ettirebilmek için tatil dönemlerinde çalışmaktadırlar (Çolakoğlu vd., 2010:139). Ayrıca meleğin doğası gereği rehberler 7 gün 24 saat görev başındadır ve özel hayatları turistlerin gözünün önünden geçebilmektedir (Güzel, 2007:35). Tüm bu etkenler, rehberlerin düzenli bir ev ve sağlıklı bir sosyal yaşam sürmelerine engel olmakta, iş-aile çatışması yaşamalarına neden olabilmektedir. Bu durum rehberlerin çalışırken stres ve dikkat dağınıklığı yaşamalarına neden teşkil edebilir.

İnsanlar tur satın aldıklarında keyifli vakit geçirmek isterler. Bu nedenle katılımcıların hizmet kalite beklentileri yüksektir. Rehberler, katılımcıları memnun etmek ve turun başarılı geçmesini

sağlamak için zorlu bir sorumluluk üstlenirler (Köroğlu, 2011:253-254). Üstlendikleri bu sorumluluklar nedeniyle yaşanması muhtemel mobbing ve stres gibi psiko-sosyal riskler, çalışma sırasında olumlu tutum sergileme gereksinimi, ziyaretçilerin baskı ve tacizi gibi faktörler iş verimini ve işe bağlılığı olumsuz etkileyebilmektedir (Oral ve Ünal, 2018). Ayrıca belirtilen faktörler hem fiziksel hem de zihinsel olarak yoğun çaba sarf eden rehberlerin iş kazası geçirme ve uzun vadede meslek hastalığına yakalanma ihtimallerini artırmaktadır.

Profesyonel Turist Rehberlerin İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Mesleki Yükümlülükleri

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile ülkemizde istihdamın olduğu tüm sektörlerde sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı oluşturulması amaçlanmaktadır. Çalışma yaşamında zarar verme ihtimali olan durumların tespit edilerek değerlendirilmesi ve önleyici faaliyetlerle çalışanların mesleki risklere karşı korunması en temel amaçlardan biridir. Bu nedenle hastalık ve kazaların önlenmesi için hem işverene hem de çalışanlara belli yükümlülükler düşmektedir.

İş Kanununun 77. maddesi gereği profesyonel turist rehberleri İSG ile ilgili hükme uymakla yükümlüdür (İK, 2003, m 77). Ayrıca Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından yayınlanan ulusal meslek standardı kapsamında turist rehberlerinin mesleki profili belirlenmiş olup, İSG faaliyetlerini yürütmek rehberin görevleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda ulusal meslek standardınının 3.1 maddesine göre rehberin İSG ile ilgili görevleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- İş yeri içinde ve dışında verilen İSG ile ilgili eğitimlere katılmak.
- Eğitimlerde verilen bilgileri mesleğini icra ederken uygulamak.
- İSG konusunda edindiği bilgi ve becerileri güncel tutmak.
- Mesleki risk faktörlerini belirlemek ve azaltmak.
- İşyerinde ve çalışma alanında İSG Kanunu çerçevesinde kurallara uymak ve uyulmasını sağlamak.
- İSG koruma ve müdahale ekipmanlarının düzgün çalışmasını sağlamak ve denetlemek.
- Talimatlar doğrultusunda çalışma alanındaki uyarı levhalarına dikkat etmek, meslektaşları ve turistleri bu konuda uyarmak.
- Tur sırasında birlikte seyahat ettiği personelin İSG konusunda uygun davranmasını sağlamak.
- Tehlikeli durumları gerekli birimlere ileterek kendisinin ve ekip arkadaşlarının ilgilendirilmesini ve takibini sağlamak.

Tüm bu bilgilerin yanı sıra turist rehberlerinin çalıştıkları ortamda veya tur sırasında oluşabilecek basit iş kazalarına müdahale edebilecekleri ölçüde ilk yardım eğitimi almaları önemlidir. Çünkü doğru ilk yardım hayat kurtarabilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sosyal Güvenlik Kurumunun verileri değerlendirilerek turizm endüstrisinin istihdam yapısı incelendiğinde, turist rehberlerinin büyük bir bölümünün sigortasız veya kayıt dışı olduğu tespit edilmiştir (Yıldız, 2011). Ayrıca rehberlerin çalıştıkları esnada meydana gelebilecek mesleki risklere ilişkin net ve doğru verilerin elde edilmesi açısından bu durum ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Bu kapsamda turların sürdürülebilirliğinde ana aktör olan ve turistlerin seyahat deneyimini doğrudan etkileyen turist rehberlerinin iş sağlığı ve güvenliği açısından iş kazası ve meslek hastalığı risklerini en aza indirmek için alınabilecek önlemler şu şekilde sıralanabilir:

İSG çalışmaları, ergonomi bilimi ile yakından ilgili olup işin çalışana uygun olup olmadığı; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, mesleki deneyim gibi demografik koşulları içermektedir (Oral ve Ünal, 2018). Bu kapsamda turist rehberlerine işe başlamadan önce temel iş sağlığı ve güvenliği eğitimi verilmeli, karşılaşılabilecekleri mesleki riskler ve meslek hastalıkları konusunda bilgilendirilmelidir. Ayrıca bilgilerin güncel kalabilmesi için eğitimler tekrarlanmalıdır.

Turist rehberliği mesleğine ilişkin güvenin sağlanabilmesi için öncelikle sigortasız ve kokartsız istihdam engellenmelidir. Bu noktada herhangi bir sosyal güvenlik çerçevesi içinde olmayan rehberler, dışarıdan prim ödeyerek sağlık ve emeklilik sigortası yaptırmaya teşvik edilmelidir. Ayrıca sigorta primleri gerçek ücret üzerinden yatırılmalı ve mevsimlik ya da kısmi sözleşmeli çalışma durumlarında işsizlik sigortası uygulanmalıdır (KTB,2013: yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/5885).

Turist rehberlerinin değişken çalışma koşulları bazı sağlık sorunlarını da beraberinde getirebilir. Bu nedenle mesleğe başlayacak rehberlerin fiziki sağlıklarını korumak için mutlaka sağlık muayeneleri yaptırılmalıdır. Ayrıca işle ilgili hastalıkların önlenmesi veya erken teşhis edilmesi için kontroller periyodik olarak tekrarlanmalıdır.

Turist rehberlerinin yanı sıra diğer çalışanların esnek çalışma saatlerinin düzenlenebilmesi için turizm endüstrisine yönelik bir yönetmelik hazırlanmalıdır. Fazla mesaiye ilişkin şaibe SGK çerçevesinde değerlendirilmeli iş akdi buna göre düzenlenmelidir (KTB, 2013). Ayrıca çalışma ortamında uygun dinlenme ve yemek yeme alanları oluşturulmalı, bu hususta hijyen standartları dikkate alınmalıdır.

Turist rehberlerinin fiziksel yorgunlukları azaltılarak molalar ve hafta sonu izinleri düzenlenmelidir. Ayrıca resmi tatillerde çalıştırılmaları halinde kazanmış oldukları yasal hakların güvence altına alınması, onların mesleğe bağlılıklarını artıracak, turist rehberlerinin üzerindeki iş baskısını azaltacak ve dolaylı olarak çalışma motivasyonlarını yükseltecektir. Böylece işten kaynaklanan psikolojik rahatsızlık riski en aza indirilebilir.

Turist rehberliği birçok kişi tarafından turizm endüstrisinde hem duygusal hem de finansal olarak en tatmin edici meslek olarak görülse de birçok sorumluluğu içerdiği için aynı oranda mesleki riskleri de taşımaktadır. Mesleki risklerin önlenmesi için hem rehberlere hem de işveren olarak seyahat acentelerine önemli görevler düşmektedir. Ayrıca turist rehberinin sorumlu olduğu kamu kurum ve kuruluşlar, rehberlerin iş sağlığı ve güvenliği konusunda yaşadığı sorunlara yönelik destekleyici tedbirler alabilir ve konu ile ilgili eğitimler düzenleyerek oluşabilecek iş kazaları ve meslek hastalıklarının oluşmasını öneyebilirler. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Seyahat Acenteleri ile Rehberler Bildiği ve akademinin ortak girişimleriyle Turist Rehberliği Meslek Kanunu ve Yönetmeliği İSG Kanunu çerçevesinde yeniden revize edilebilir. Aynı zamanda turist rehberliği eğitimi verilen üniversitelerde İSG konusunda müfredat güncellemesine gidilebilir. Özellikle staj ve uygulama gezileri konusunda öğrencilerin yaşadığı sorunlara ilişkin hukuki sorunlar giderilmelidir.

Turist rehberleri, ülke imajına büyük katkılar sağlayan kültür elçileridir. Aynı zamanda ülke ekonomisi için katma değer yaratan nitelikli personeldir. Rehberlerin iş sağlığı ve güvenliği kapsamında çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve bu sayede yaşam kalitelerinin yükseltilmesi mesleğe olan bağlılığı artıracaktır.

Unutulmamalıdır ki; *“İş sağlığı ve güvenliği zorunluluk değil, bir kültür meselesidir.”* Dolayısıyla her alanda iş kazalarının ve meslek hastalıklarının önlenmesi hem bireysel hem örgütsel hem de toplumsal düzeyde maddi ve manevi kayıpların ortadan kaldırılmasında önemli bir kriterdir (Tozkoparan ve Taşoğlu, 2011).

Bu çalışmada turizm endüstrisinin ana karakterlerinden olan ve önemli bir misyon üstlenen turist rehberlerinin İSG sorunları irdelenmiş, sorunlarına ilişkin çözüm önerileri sunulmuş ve mesleki

yükümlülükleri üzerinde durulmuştur. İSG evrensel standartları olan ve tüm çalışanları kapsayan bir disiplindir. Dolayısıyla turizm endüstrisinde çalışan tüm işgörenlerin bu kapsamda değerlendirilmesi İSG sorunlarına ve mesleki yükümlülüklerine ilişkin çalışmalar yapılması konu hakkında farkındalığın oluşması için literatüre katkı sağlayacaktır. Ayrıca turizm endüstrisinde işveren konumundaki kurumların İSG sorunlarına ve üstlendikleri sorumluluklara ilişkin çalışmalar yapılması bu konunun önemini ortaya koymak adına ileride yapılacak çalışmalara kaynak teşkil edebilir.

KAYNAKÇA

- Ahipaşaoğlu, S. (2006). *Turizmde Rehberlik* (2. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akbulut, O., (2006). *Ege Bölgesindeki Profesyonel Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunları ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Akdu, U., (2015). *Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü: Tur Planlaması ve Yönetimi*, Edt. Yasin Keleş, Ankara, Grafiker Yayınevi.
- Algün, A., (2014). İşçi Sağlığı ve Güvenliğinin Genel Prensipleri, *TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni* 2014/3.
- Ap, J., and Wong, K. K. (2001). Case Study on Tour Guiding: Professionalism, Issues and Problems. *Tourism Management*, 22, 551-563.
- Avcıkurt, C., Alper, B., and Geyik, S. (2009). Education and training of Tourist Guide in Turkey. *Management and Education*, 1, 57-63.
- Batman, O. (2003). Türkiye'deki Profesyonel Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunlarına Yönelik Bir Araştırma. *Bilgi Dergi*, 2, 117-134.
- Cohen, E., (1985). The tourist guide: The Origins, Structure and Dynamics of a Role, *Annals of Tourism Research* 12(1), 5-29.
- Çakmak, T. F. ve Akyurt Kurnaz, H., (2020). Konaklama İşletmelerinin Turist Rehberleri Şikayetleri Üzerine Bir Araştırma: Safranbolu Örneği, *Turist Rehberliği Dergisi*, 2, 139 – 153.
- Çolakoğlu, O. E.; Epik, F. ve Efendi, E. (2010). *Tur Yönetimi ve Turist Rehberliği*. (Güncellenmiş 2. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Dahles, H. (2002). The Politics of Tour Guiding; Image Management in Indonesia. *Annals of Tourism Research*, 29(3), 783-800.
- Dünya Rehberler Federasyonu (WFTGA), [<https://wftga.org>, >Erişim Tarihi: 10.01.2023].
- Dünya Sağlık Örgütü (WHO), (2009). Global Health Risks: Mortality and Burden of Disease Attributable to Selected Major Risks. *Geneva: World Health Organization*, [<https://apps.who.int/iris/handle/10665/44203>,] (24.01.2023).
- Genç, Ö. (1992). Rehberlik Eğitimine Eleştirel Bir Yaklaşım, Turizm Eğitimi Konferansı, Bildiriler Kitabı, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, 215-217.
- Güzel, Ö., Atilla Gök, G. ve Büyüker İşler, D. (2013). Duygusal Emek ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10 (3), 107-123.

- Güzel, F. Ö. Türker A. Şahin İ. (2014). Profesyonel Turist Rehberlerinin Algıladıkları Mesleki Engelleri Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi* 2, 173-190.
- Güzel, Ö., (2007). *Türkiye İmajının Geliştirilmesinde Profesyonel Turist Rehberlerinin Rolü (Alman Turistler Üzerine Bir Araştırma)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi. Balıkesir.
- İlhan, M. N. ve Somunoğlu, S. (2013). *Turist Sağlığı Hizmetleri ve Turizmde Çalışanların Sağlığı*. Editör. Dilaver Tengilimoğlu. Sağlık Turizmi, 1. baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013 s:199-211.
- Jet Lag Sendromu, [www.medicalpark.com.tr/jet-lag/hg-2119, > Erişim Tarihi: 20.01.2023].
- Karaçal, İ. ve Demirtaş, N. (2002). 4702 Sayılı Yasa Uygulamalarının Turizm Rehberliği Eğitimine Etkisi. Turizm Eğitimi Konferansı- Workshop (11-13 Aralık 2002) Bildiriler Kitabı 173-184, Ankara: Turizm Bakanlığı, Turizm Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Karakule, İ. (2012), *Kobilerde İş Sağlığı ve İş Güvenliği ve Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Koroğlu, Ö. Şahin, S. ve Tetik, N. (2007). Turizm sektöründe bayan çalışanların sorunları: Bayan profesyonel turist rehberlerinin karşılaştıkları sorunları belirlemeye yönelik sınırlı bir örneklem üzerinde araştırma. I. Ulusal Türkiye Turizmi Kongresi, Bildiriler Kitabı, Ankara: Detay Yayıncılık, 719-739.
- Koroğlu, Ö., (2011). *İş Doyumu ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Performansla İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Koroğlu, Ö., (2013). Turist rehberlerinin İş Yaşamındaki Rollerini Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 91-112.
- Lecrec, D. and Martin, J. N. (2004). Tour guide Communication Competence: French, German and American tourists' Perceptions. *International Journal of Intercultural Relations*, 28, 181-200.
- Ong, C.-E., and Chris Ryan, A. M. (2014). Power-knowledge and Tour-Guide Training: Capitalistic Domination, Utopian Visions and the Creation and Negotiation of UNESCO's Homo-Turismos in Macao, *Annals of Tourism Research*, *Annals of Tourism Research*, 48(September), 221-234.
- Oral, T. ve Ünal, A. (2020). 2016-2018 Yılları Arasında Seyahat Sektörüne Ait İş Kazası Verilerinin Değerlendirilmesi, *OHS Acedemy*, 3-2, 61 – 72.
- Oral, T. ve Ünal A. (2018). Turist Rehberlerinin İş Sağlığı ve Güvenliği ile İlgili Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Turizm Rehberliği Üzerine Güncel Araştırmalar Kongresi*, Balıkesir, ss.468-478.
- Öter, Z. (2007). *Seyahat Acentelerinde Pazarlama Bilgi Sistemlerine Turist Rehberlerinin Katkıları: Ege Bölgesi Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Polat, T. (2001). *Seyahat İşletmelerinde, Profesyonel Turist Rehberliği, Rehberlik Mesleğinin Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine bir Alan Araştırması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Smith, V. (1992). Hosts and Guests Revisited. *American Behavioral Scientist*, 36, 187- 199.
- Şimşek, G. (2012). Turizm Rehberliği Eğitiminde Teknoloji İvmesi: Etkileşimli Sanal Ortam. *Turizm Eğitimi Konferansı – Tebliğler*, 17-19 Ekim 2012, Ankara, ss.426-434.

Tangüler, A. (2002). *Profesyonel Turist Rehberliği ve Turist Rehberlerinin Seyahat Acentesi ve Müşteri İlişkileri (Kapadokya Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Temizkan, S. P. (2010). *Profesyonel Turist Rehberlerinin Turizm Pazarlamasındaki Rolüne Etkisi Açısından Hizmet İçi Eğitim Seminerleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.

Toker, A. (2011). *Kültür Turizminin Sürdürülebilirliğinde Profesyonel Turist Rehberlerinin Rolü: Ankara Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Tozkoparan, G. ve Taşoğlu, J. (2011). İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları ile İlgili İşgörenlerin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 181-209.

Uluslararası Çalışma Örgütü ILO. SOLVE, *Addressing Psychosocial Problems at Work*. [<http://www.ilo.org/safework/solve> > Erişim Tarihi:24.01.2023].

Yarcan, Ş. (2007). Profesyonel Turist Rehberliğinde Mesleki Etik Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 33-44.

Yazıcıoğlu, İ., Tokmak C., ve Uzun, S. (2008), Turist Rehberlerinin Rehberlik Mesleğine Bakışı, *Üniversite ve Toplum Dergisi*, 8 (2), Haziran, [www.universite-toplum.org/text.php?id=367> Erişim Tarihi:28.01.2023].

Yenipınar, U., Bak, E. ve Çapar, G. (2014). Turist Rehberliği Meslek Kanununun, Meslek Örgütleri ve Öğretim Elemanlarının Bakış Açısı ile Değerlendirilmesi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 86-114.

Yıldız, Z. (2011). Turizm sektörünün gelişimi ve istihdam üzerindeki etkisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(5), 54-71, [URL:Erişim adresi file:///C:/Users/a/Downloads/2830-10539-1-PB.pdf, 03.04.2018].

Türkiye Turizminin Hukuksal Sorunları Çalıştayı Sonuç Raporu, 2013, <https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/5885,turkiye-turizminin-hukuksal-sorunlari-calistayi.pdf?0>>Erişim Tarihi: 07.04.2023].

4848 Sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun, [www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4848.pdf > Erişim Tarihi:05.02.2023].

4857 Sayılı İş Kanunu, 10.06.2003 ve 25134 Sayılı Resmi Gazete, [www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030610.htm, >Erişim Tarihi:28.01.2023].

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 31.05.2006 ve 27609 Sayılı Resmi Gazete [www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060616-1.htm#:~:text=MADDE%201-%20, >Erişim Tarihi: 02.02.2023].

6326 Sayılı Turist Rehberliği Meslek Kanunu, 22.06.2012 ve 28331 Sayılı Resmi Gazete, [www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120622-2.htm >Erişim Tarihi:20.01.2023].

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 20.06.2012 ve 28339 Sayılı Resmi Gazete, [www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120630-1.htm>Erişim Tarihi:04.02.2023].

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Hizmet İçi Eğitim Kitabı (2012), [www.csgeb.gov.tr/media/6518/2012_hizmeticiegitim.pdf, Erişim Tarihi: 20.01.2023].

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, Turizm Sektöründe Çalışma Sürelerinin İyileştirilmesi Programlı Teftişi Sonuç Raporu (2011), [www.csgb.gov.tr/medias/6005/2011_48.pdf >Erişim Tarihi:29.01.2023].

Kültür ve Turizm Bakanlığı Turist Rehberliği Meslek Yönetmeliği (26.12.2014 ve 29217 Sayılı Resmî Gazete, [www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130223-10.htm >Erişim Tarihi:25.01.2023].

Mesleki Yeterlilik Kurumu (2011), Profesyonel Turist Rehberi Meslek Standardı. [www.myk.gov.tr/images/articles/editor/ProfesyonelturstRehberStandart.doc >Erişim Tarihi: 05.02.2023].

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(8): 1080-1093.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1269](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1269)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

İnanç Turizmine Antik Dönem'den Bir Örnek: Klaros Kutsal Alanı

Arş. Gör. Dr. Onur ZUNAL, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İzmir, e-posta: onur.zunal@ege.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3074-7132>

Öz

Klaros, İzmir İli, Menderes İlçesi sınırlarında yer alan, pagan inancın en önemli kutsal alanlarından biri ve bilinen en eski kehanet merkezidir. Bu nedenle topluluklar; tanrılar onuruna kutlanan bayramlar, dinsel festivaller ve kehanet ritüelleri için Klaros'a gelirdi. Klaros'a yakın ve uzak pek çok farklı kentten gelinmesinin ana nedeni, Tanrı Apollon'a kehanet başvurusunda bulunmaktı. İster ziyaret ya da hac, isterse de farklı amaçlar olsun; gelen kişilerin konaklama, yeme-içme ve alışveriş gibi ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. İnsan topluluklarının belirli bir süre içerisinde yaratmış olduğu yoğunluk, ekonomik döngüyü ve bunun organizasyonunun yapılmasını da beraberinde getirmiştir. Klaros kazılarında elde edilen arkeolojik ve epigrafik veriler, organizasyonun destekçi ve görevlileri, konaklanan yerler, alışverişin yapıldığı pazarın kurulduğu olası yer ve satılan ürünler konularında çeşitli bilgiler sunar. Makalenin ana amacı da Klaros özelinden anlatılmaya çalışılan inanç turizmi kavramının ve tüm bileşenlerinin Antik Dönem'de doğmuş olduğunu vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Klaros, İzmir, İonia, Antik Dönem, İnanç Turizmi.

Makale Gönderme Tarihi: 08.06.2023

Makale Kabul Tarihi: 07.08.2023

Önerilen Atıf:

Zunal, O. (2023). İnanç Turizmine Antik Dönem'den Bir Örnek: Klaros Kutsal Alanı, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(8): 1080-1093.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(8): 1080-1093. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1269](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1269)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

An Example of Religious Tourism from Antiquity: Klaros Sanctuary

Dr. Onur ZUNAL, Ege University, Faculty of Literature, İzmir, e-mail: onur.zunal@ege.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3074-7132>

Abstract

Klaros is one of the most important sanctuaries of the pagan faith and the oldest known oracle center located in the Menderes District of İzmir Province. For this reason, communities came to Klaros for festivals celebrated in honor of the gods, religious festivals and divination rituals. The main reason for coming to Klaros from many different cities near and far was to apply for oracle to the god Apollo. Whether it was a visit or a pilgrimage, or for other purposes, the needs of the visitors such as accommodation, food and drink and shopping had to be met. The density created by human communities over a period of time brought along the economic cycle and its organization. The archaeological and epigraphic data from the excavations at Klaros provide us with different information about the supporters and officials of the organization, the places of accommodation, the possible location of the market where shopping took place and the products sold. The main purpose of this article is to emphasize that the concept of religious tourism and all its components were born in Antiquity, which we are trying to explain from Klaros.

Keywords: Klaros, İzmir, İonia, Antiquity, Religious Tourism.

Received: 08.06.2023

Accepted: 07.08.2023

Suggested Citation:

Zunal, O. (2023). An Example of Religious Tourism from Antiquity: Klaros Sanctuary, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(8): 1080-1093.

GİRİŞ

Antik Dönem Yunan kutsal alanları sadece tanrıları onurlandırmak ve onlara ibadet etmek için yapılmış dinsel bir mekânın çok ötesindeydi. Kutsal alanlar gerek bağlı bulunan kent ve çevresinden gerekse de uzaklardan gelen insanların bir araya gelerek farklı amaçlarla zaman geçirdikleri kamusal alanlardı. Dinsel ritüeller, tanrılar onuruna kutlanan bayramlar, bu kapsamda gerçekleştirilen kutsal yarışmalar (agon) ve dini festivaller (panegyris), insanların kutsal alanlara çeken ana nedenlerdi (Şahin, 1998:50-54; Akar Tanrıver, 2009:305-328). Dolayısıyla yakın ya da uzak çevreden gelen ziyaretçilerin, hacıların, tüccarların, sporcuların özetle toplulukların barınma, yeme-içme, alışveriş yapma gibi ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu (Camia, 2011; Yegül, 2015; Kaplan, 2021). Bunlara, kurulan pazarlardaki ürün ve mülklerden alınan kira, aidat, vergi ve para cezaları da eklediğinde önemli bir ekonomi yaratılmaktaydı (Chandezon, 2000; Camia, 2011). İnsan toplulukları tarafından yaratılan bu döngü hiç kuşkusuz uzun vadeli ve çok aşamalı bir organizasyonu da beraberinde getirmiştir. Tüm bunlar göz önüne alındığında günümüzün turizm beklenti ve getirisi, Antik Dönem'de doğmuş bir kavram olarak değerlendirilebilir. Bu noktada makalenin amacı da Antik Dönem'de çeşitli nedenlerle kutsal alana gelen kişilerin yaratmış olduğu ekonomik döngüyü ve bunun nasıl organize edildiğini Klaros verilerinin de yardımıyla ortaya koymaktır. Klaros'a insanların geliş amacı neydi? Hangi kentlerden ne sıklıkla gelinmişti? Uzaktan ya da yakın çevreden gelen insanların konaklama, yeme-içme ve alışveriş ihtiyaçları nasıl karşılanıyordu? Yaratılan pazarın kutsal alan ve kent ekonomisine faydası nasıl olmuştu? Bu organizasyon nasıl yapılmaktaydı? Bütçe nereden ve nasıl bulunmaktaydı? Bu gibi pek çok sorunun cevabı, hem Klaros ve ana kenti Kolophon'dan elde edilen verilerle hem de diğer pagan kutsal alanlardaki verilerle karşılaştırılarak aranacaktır. Özellikle Klaros özelinden bakıldığında bu tip bir çalışmanın daha önce yapılmamış olması da makalenin ortaya çıkmasındaki motivasyonunun en önemli dinamiği olmuştur.

YÖNTEM

Klaros kazılardan ele geçen materyal, ortaya çıkarılan mimari ve bulunan yazıtlar sayesinde makaleye konu olan inanç turizm konusunda önemli bilgiler edinilmiştir. Çalışma yöntemi Klaros'ta 1900'lü yılların başından bu yana sürdürülen ve halen de devam etmekte olan araştırma ve kazı çalışmalarından elde edilen verilerin, konuyla ilgili olan yayınlanmış literatürün değerlendirilmesi ve bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle Klaros'un bağlı olduğu ana kent Kolophon'da ve diğer kutsal alanlarda yapılmış çalışmaların yayınlarıyla da paralellik kurularak konu desteklenmiştir.

BULGULAR

İzmir İli, Menderes İlçesi'nde yer alan Klaros, sınırları içerisinde bulunan tapınaklar, sunaklar, konaklama birimi (katagogeion) kutsal yol, anıtlar ve giriş yapısı gibi farklı mimari yapılardan oluşan, pagan inancın İonia'daki önemli kent dışı Yunan kutsal alanlarından biri ve bilinen en eski kehanet merkezidir (Resim 1). Klaros'un kehanet merkezi olması, ziyaretçilerin farklı coğrafyalardan, farklı soru ve sorunlarla buraya gelmesi konusundaki en büyük nedendir. Diğerleri ise tanrılar için kutlanılan bayram ve dinsel festival organizasyonlarıdır. Kutsal alanı ziyaret etme kavramı İngilizce terminolojide *sacred tourism* ya da *religious tourism* (Elsner ve Rutherford 2007; Rutherford, 2001) olarak geçse de bu tip faaliyetler için kullanılan turizm kelimesini modern bulan ve bunun bir hac ziyareti (*pilgrimage*) olduğunu savunan bir görüş de bulunmaktadır. Ancak bu çok tartışmalı bir konu olup neyin hac olup olmadığı ya da hacı olmanın (*pilgrim*) nasıl tanımlanacağı da göreceli bir durumdur. Modern hac bir kefarete, kendini

inkâr etme ve acı çekme dönemi olarak algılsa da antik haclarda daha ziyade neşe ve kutlama eğilimi hakimdir. Hac kavramında işin içinde dindarlık, turizm de ise ziyaret etme olgusu vardır. Turizm kavramı Hellenistik Dönem’de doğmaya başlasa da Klasik Dönem için turizm ve hac ya da hacı kavramlarını birbirinden ayırt etmek oldukça güçtür (Rutherford, 2001:40-41,44). A. Busine, özellikle Arkaik, Klasik Dönem’de ve Roma Dönemi’nde Klaros’a gelenler için hacı kelimesini kullanmıştır. Pek çoğunun geliş amacı da özellikle veba salgınından korunma beklemektir (Busine, 2014:93). İster ziyaret isterse de hacı olmak için Klaros’a gelmiş olsunlar, makalede asıl üzerinde durulacak konu topluluğun gelişinin kavramsal algılanışı değil bunun ekonomik döngüsü ve organizasyonudur. O yüzden de modern bir kavram olan inanç turizmi tercih edilmiştir.

Kehanet

Kelime anlamı gelecekle ilgili ön görülerde bulunmak olan kehanet, Yunan pantheonunda birbirinden farklı görevleri olan tanrı/tanrıçalar arasında Apollon’un sorumlu olduğu işlerden biriydi. Kehanet, gelecekle ilgili bilgiler vermenin ötesinde Yunan toplumu için dinsel bir olgu ve zorunluluk anlamına da gelmekteydi. Özellikle tüm toplumu ilgilendiren önemli kararlar verileceği zaman mutlaka Apollon’a danışmak gerekirdi. Ayrıca kişisel meselelerini çözmek için de insanların Klaros’a geldikleri bilinmektedir. Bu anlamda Apollon’un kehanet verme özelliği, Klaros’un çok sayıda ziyaretçi almasındaki ana nedendir. Bu özelliğiyle de ön plana çıkan Klaros, İS 2. yüzyılda büyük bir üne kavuşmuş ve Roma İmparatorluğunun uzak sınırlarından pek çok kentten ziyaretçi almıştır (Şahin, 1998:23; Rutherford, 2001:44). Klaros’ta bulunan delegasyon yazıtlarına göre günümüz isimleriyle İtalya, İspanya, İngiltere, Hırvatistan, Bulgaristan ve Moritanya gibi farklı ülkelerin pek çok kentlerinden heyetler Klaros’a gelmiştir (Busine, 2005:222, Cat. No: 53-62).

Klaros’ta olmamasına karşın, Apollon’un vermiş olduğu kehanetlerin olduğu yazıtlar, başvuru yapan kentlerde ele geçmiştir (Ferrary, 2014:73). Bunlar arasında özellikle veba salgını için olduğunu anladığımız kehanet ve başvuru yapan kentler öne çıkmaktadır. Bu kentler arasında Kallipolis (Gelibolu), Hierapolis (Denizli), Kaisareia Troketta (Turgutlu), Pergamon (Bergama) ve Odessos (Varna/Bulgaristan) yer almaktadır (Graf, 1992:271-272; Şahin, 1998:22-23; Ritti, 2006:94). Kaisareia Troketta’da bulunan bir yazıtta, Apollon’un vermiş olduğu cevabın bir kısmı şöyledir: *... yedi ayrı pınardan saf su temin edin. Sonra bu suyu (kükürtle?) arıtın ve sonra bunu hemen bundan hoşnut olan Nymphalarla (sudaki periler) birlikte evlere serpin. (Ayrıca), ovadaki bu felaketten sağ salım kurtulan insanlar (ileride) şükranlarını ifade edebilsinler diye, derhal ovanın ortasında bir elinde (yay?) tutan bir Phoibos heykelinin dikilmesini sağlayın...* (<https://www.hasanmalay.com>). İS 165-180 yıllarında Antoninus vebasası olarak bilinen salgın sırasında verilmiş olduğu anlaşılan kehanet, Apollon’un sağlık tanrısı olarak veba salgınına karşın bir çeşit dezenfeksiyon/arınma yöntemini önerdiğini göstermektedir. Aynı zamanda bu tavsiye sonrasında fayda görülmesi halinde elinde yay tutan heykelinin dikilmesi gerektiğini söyler. Phoibos, (ışık saçan) tanrının epithetonu (sıfat) olarak bilinir yani Apollon aynı zamanda gün ışığının/aydınlığın tanrısıdır. Elinde tuttuğu yay ise oklarıyla veba veren ya da yok eden Aleksiakos ve Apotropaios kimliklerindedir (Busin, 2014:98).

Veba salgını sırasında Apollon’un Hierapolis halkına yönelik *“molpoi’lar gönüllü ruhlaryla genç kızları ve bakireleri, Kolophon’a sunular ve yüz kurbanlarla götürsünler”* (Ritti, 2006:96) buyruğu da oldukça dikkat çekicidir. Burada Klaros’un bağlı olduğu ana kent Kolophon’un da ekonomik döngüden nasibini aldığı görülmektedir. Salgın o dönemde çok büyük bir yayılım göstermiş ve milyonlarca insanı etkilemiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere Klaros’un da ününün artmasıyla yakın ve uzak pek çok kentten ziyaretçi almasındaki ana nedenlerin başında bu salgından dolayı

ya da doğrudan etkilenen insanların Apollon'dan medet umarak Klaros'a gelmeleri olmuştur. Günümüzde olduğu gibi salgın hastalıklar dışında Antik Dönem insanın karşılaştığı felaketlerden bir diğeri de depremdir. İS 2. yüzyılda yaşamış, döneminin ünlü hatip ve entelektüel Aelius Aristides, İS 149 yılındaki depremin ardından Ephesos ve Smyrna'nın Klaroslu Apollon'a danışıklarını söyler (Aelius Aristides, Hieroi Logoi III,38).

Klaros'ta bulunan delegasyon yazıtlarından düzenli olarak Apollon'a başvuran on bir kentin adı geçmektedir. Akmonia (Uşak), Amaseia (Amasya), Aphrodisias (Aydın), Herakleia Salbake (Tavas), Hierapytna (Girit), Iconium (Konya), Laodikeia (Denizli), Lappa (Girit) ve Tabai (Denizli) bu kentler arasında yer alırken özellikle Khios (Sakız Adası) ve Phokaia (Foça) diğer kentlere oranla çok daha fazla Klaros'a gelmiştir (Ferrary, 2014:115).

Bayramlar ve Dinsel Festivaller

Kehanet başvuruları dışında Klaros'un ziyaretçi almasındaki ikinci en büyük neden, özellikle tanrılar için kutlanılan bayram ve dinsel festival organizasyonlarıydı. Burada özellikle üzerinde durulacak bayramlar Apollon ve Dionysos için kutlananlardır. Apollon onuruna kutlanan bayramlardan ikisi ön plana çıkmaktadır. İlki, her yıl kutlanan Küçük Klaria, ikincisi ise beş yılda bir kutlanan Büyük Klaria Bayramlarıdır. Büyük Klaria Bayramlarında kutsal yarışmaların (agon), kurban törenlerinin ve festivallerin düzenlendiği bilinmektedir. Yarışmaların sportif olanlarında koşu, güreş, at ve araba yarışları; entelektüel olanlar ise şiir ve tiyatro üzerinedir. Bu amaçla da çevre yerleşimlerden pek çok katılımcı ve izleyici Klaros'a gelir ve aynı zamanda çeşitli sunular yapardı (Şahin, 1998:50-54, Akar Tanrıver, 2009:305-328). Bu festivaller Hellenlerarası (Panhellenik) olsa da özellikle Barbar yani Hellenli olmayanların da iştirak edebilmesi, ilk kez Kolophonlu yönetici Polemaios döneminde başlamış ve ardından Menippos ile de devam etmiştir. Bu durum doğal olarak daha fazla ziyaretçinin Klaros'a gelmesini sağlamıştır (Şahin, 1998:50). Ayrıca Panionia Panegyris'inin düzenleyicisi önceleri Priene kentiyken, Roma Dönemiyle birlikte bu görev Kolophon idaresindeki Klaros'a verilmiştir (Aytüre, 2016: 302-303; Herda, 2006:58). Düzenleyici kentin festivalin tüm gelirinin sahibi olduğu düşünüldüğünde bunun kutsal alan ve bağlı olduğu kentin ekonomik getirisi için oldukça büyük olduğu açıktır. Klaria bayramları kadar önemli olan bir başka bayram ise Dionysos onuruna kutlanan Dionysia'dır (Şahin, 1998:55-57). Bu bayramda tiyatral yarışmalara ek olarak dinsel danslar, müzisyen, pandomim ve dans sanatçıların katıldığı gösteriler düzenlenirdi. Dionysos için kutlanan bir diğer bayram ise üç gün süren Anthesteria'dır. Tanrı için farklı kurban sunularının yapıldığı bayramda özellikle üç yaşına sağlıklı giren çocuklar, Dionysos için khous adı verilen minyatür bir kap sunarlardı (Pişkin Ayvazoğlu, 2015:177-187).

Pazar ve Organizasyon

Klaros'a Tanrı Apollon'a kehanet başvurusu için gelenler, ayrıca Apollon ve Dionysos onuruna düzenlenen bayramlar, yarışma ve festivaller, burada özellikle belirli tarihlerde pek çok insanın bir araya gelmesi anlamına gelmekteydi. Şehirlerden gelen heyetler, hacılar, sporcular, sanatçılar, oyuncular, hastalar, doktorlar, tüccarlar, yerel/gezici satıcılar ve köleler, burada ticari faaliyetler için elverişli bir ortamı beraberinde getiriyordu (Camia, 2011: 43; Kaplan, 2021:139). Bu insanların barınma ve yemek-içmek gibi temel ihtiyaçlarının yanı sıra, tanrılar için sunulmak üzere canlı hayvan başta olmak üzere pişmiş toprak, metal ya da kumaş gibi sunu materyallerinin sağlanması gerekiyordu. F. Camia bu durumu özetle, en çok paranın en büyük insan kalabalığının toplandığı yerde olduğu sözleriyle açıklar (Camia, 2011: 43). Tabi ki tüm bunlar büyük bir organizasyon gerektiren, karşılığında önemli harcamalar yapıp, maddi bir kazanç

beklenen işlerdi. Festivalleri organize edenler, daha çok katılımın olması ve kalabalıkları buralara çekebilmek için profesyonel sporcular ve sanatçılarla anlaşılır, yarışmalara daha büyük ödüller koyarlardı (Van Nijf, 1999:180).

Çeşitli nedenlerle kutsal alanlara gelen kişiler için stoa, konaklama birimleri, misafirhaneler, kulüp odaları, dükkanlar, çeşmeler, mutfaklar ve hamamlar hizmet vermekteydi (Yegül, 2015:263; Kaplan, 2021:139). Doğal olarak kapsamlı bir organizasyon gerektiren bayram ve festival gibi dönemlerde, gelen kişilerin konaklamasını sağlamak öncelikli işlerin başında gelmekteydi. Bu anlamda hem arkeolojik hem de epigrafik kanıtlar, bunun kalıcı ve geçici çözümlerle sağlandığını göstermektedir. Klaros'ta Hellenistik Dönem giriş yapısı olan Propylon'un batı ve doğusunda merkezi avlulu ve simetrik plana sahip yapı kompleksi, ziyaretçilerin konaklaması için yapılmış bir Katagogeion'dur (Resim 2). Günümüzde kazı çalışmalarının devam ettiği kompleks, henüz tamamen ortaya çıkarılmasa da şu an için farklı boyutlarda yirmi civarında mekândan oluşmaktadır. Yapı, özellikle Klaros'un ününün arttığı ve çok sayıda ziyaretçi aldığını bildiğimiz İS 2. yüzyılda aktif olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda İS 1-3. yüzyıllar arasında çeşitli tadilatlar gördüğü; yeni mekânların eklendiği, avluları oluşturan sütunların aralarının örülerek mekânlara katıldığı tespit edilmiştir (Şahin vd., 2022:473). Bu yenileme faaliyeti, konaklama ihtiyacının yıllar içerisinde artmış olabileceğinin bir göstergesidir. Mekân sayısı ve Apollon Klarios Tapınağı'na olan yakın konumu göz önüne alındığında buranın daha ziyade tapınak görevlileri (Şahin, 1998:30-31), önemli ziyaretçiler ve ana kent konumundaki Kolophonlu idareciler tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Her ne kadar arkeolojik veriler bir konaklama biriminin varlığını ortaya koysa da özellikle Klaros'ta bulunan yazıtların pek çoğu delegasyonlar ile ilgili olup gelen kişilerin nerede, ne şartlarda konakladığı hakkında bilgileri içermez. Ancak diğer kutsal alanlara bakıldığında bu durumun büyük bir organizasyon ve bütçe gerektirdiği görülmektedir. Korinth'te yer alan Isthmia Kutsal Alanı'nda Agoranomos (agora denetleyicisi) sıfatına sahip Iuventianus, masrafları kendisine ait olmak üzere, Isthmia oyunlarında yarışan sporcular için elli adet konaklayacak yer inşa ettirmek üzere, Korinth kolonisinden harap halde olan bir halk stoası satın almıştır. Kalıcı konaklama yerleri dışında barınak, baraka ve çadır gibi geçici çözümlerin de üretildiği bilinmektedir (Yegül, 2015:263). Buna, Messenia'daki Apollon Karneios kutsal alanına gelen ziyaretçilerin ve hacıların özellikle bayram günlerinde sığınabilecekleri bir çadırın sağlanması örnek gösterilebilir (Camia, 2011:44).

Hiç şüphesiz kutsal alanın bağlı olduğu kent için de en önemli gelir kapılarından bir diğeri de gelen insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan pazarlardı. Buralarda satılanlar ya da el değiştirilenler arasında her türlü hayvan, giysi, değerli madenler ve hatta köleler de vardı (Camia, 2011:42; Chandezon, 2000:93). Tüccarlar buralarda mallarını en yüksek fiyatlara satma imkânı bulduğu, pazar kurulan yerde bir istihdam yaratılıp, işsizliğin bir süreliğine de olsa ortadan kalktığı anlaşılmaktadır (Spawforth, 1989:196). Her ne kadar Klaros'taki festivallerde pazarda ne gibi ürünlerin satıldığını tam olarak bilemesek de ana kent Kolophon'un satması olağan bazı ihraç malları bilinmektedir. Bunlar arasında ayakkabı (Ma, 2004:169), reçine (Malay, 1992:162), zift ve sakız (Milne, 1941:2) parfüm yapımında kullanılan kekik ve Klaros şarabı önemli yer tutar (Monakhov, 1990:100, fig. 2-4, 101, fig. 5-6; Empereur ve Garlan, 1992:196-197). Ayrıca Klaroslu Apollon'un Hierapolis halkına veba salgını sırasında vermiş olduğu ve yukarıdaki satırlardaki kehanetten anladığımız, Kolophon'un başlıca gelirlerinden biri, Apollon'a sunulmak üzere yetiştirdiği ve satışını yaptığı küçük baş ve büyük baş hayvan besiciliğidir. Bu hayvanlar, Klaros'ta Apollon Tapınağı ile Sunağı arasında yer alan ve sayısal olarak alanında tek örnek olarak bilinen yüz adet hayvan bağlama bloğuna (hekatomb) kurban edilmek üzere bağlanırlardı (Resim 3-4). Kutsal alanlarda, tanrılara sunulan diğer önemli şeyler arasında hayvanların sakatat ve derileriyle, ekmek, kurabiye, zeytinyağı, peynir ve şarap önemli bir yer tutardı. Hatta rahiplerin bu sunulardan pay aldığı da bilinmektedir (Debord, 1982:68). Bunların dışında,

özellikle pişmiş topraktan yapılmış farklı kap formları Yunan kutsal alanlarında en çok rağbet gören sunu malzemelerinin başında gelir. Bunun yanı sıra pişmiş toprak figürinler ve özellikle bunların bronz versiyonları oldukça özel sunu materyalleri arasında yer alır. Fibula ve mücevher gibi kişisel süs eşyaları ve bronz kazanlar da yine sık karşılaşılan sunulardandır (Coldstream, 2003:332-334). Tabi ki bunlar içerisindeki ürünlerin büyük bir kısmı ana kent tarafından üretilen ve kutsal alan civarında satılan mallardır. Ancak Kolophon'da sistematik kazıların uzun zamandan beri yapılmıyor olması, üretim ve pazarı konusunda bilgilerin net olmamasına yol açar. Buna karşın Klaros özelinden bakıldığında özellikle elinde lyra isimli telli bir çalgı tutan ve Apollon'u temsil eden pişmiş toprak figürinlerin diğer kutsal alanlara oranla oldukça fazla bulunmuş olması bunların yerel bir üretim olabileceğini düşündürür (Akar Tanrıver, 2009:145-146; Doğan Gürbüzler, 2012:152). Yukarıdaki metinde bahsedildiği üzere kutsal alanlarda kurulan pazarlarda neredeyse her şey alınıp-satılıyor ya da takas ediliyordu. Peki kurulan pazarların yeri tam olarak nerede olmalıydı? Bununla ilgili epigrafik veriler tanrı/tanrıçalara duyulan saygıdan dolayı pazarların kutsal alan içinde tapınak ya da sunağın çok yakınında olmaması gerektiğini göstermektedir. Ancak organizasyonunun sağlıklı olması ve denetlenebilmesi içinde çok uzak olmayacak şekilde kutsal alan arazisi sınırlarında olması gerekmektedir (Chandezon, 2000:97). Kalıcı olmasına karşın geçici süreliğine kullanıldığı düşünülen bir yapı, Klaros'ta 2016-2020 yılları arasında sürdürülen çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır. Roma Yapı Birimi olarak adlandırılan ve kutsal alanın güneyinde inşa edilmiş kompleks, 51 m uzunluğunda 7 mekândan oluşmaktadır (Resim 5). Yapının doğusunda ve batısında güneye doğru devam eden bağımsız duvarlar bulunmaktadır. Bu haliyle açık avlulu bir mimariye sahiptir. Mimari açıdan oldukça iyi korunmasına karşın, kazısı yapılan mekânlardan oldukça az sayıda seramik ve küçük buluntunun ele geçmesi ve bunların da yapının işlevine yönelik bilgi vermemesi, yapının sadece belirli dönemler hizmet veren ve pazarın bir parçası gibi kullanılmış olabileceğini düşündürür.

Konaklama, kurulan pazarlarda ürünlerin satışı ve el değiştirmesiyle yaratılan ekonomiye bir diğer katkı da kamu topraklarından, kurulan stantlardan, çeşitli mülklerden ve ürünlerden alınan kira ve vergi idi. (Chandezon, 2000:80; Camia, 2011:43 ve 50, 54). Bunun tersi olarak bazı festival bağlantılı pazarlarda, yabancı tüccarlardan vergi alınmaması onları pazara çekmek için yapılmış bir hamle olarak değerlendirilmiştir (Ful, 1998:68). Vergi dışında çeşitli harçlar, para cezaları ve aidatlardan da gelir elde edilmekteydi. Bu gelirlerin dışında kamu görevlileri ve özel şahıslardan sağlanan bağışlar ve hediyeler de önemli başka kalemi oluşturmaktaydı (Camia, 2011:43 ve 54; Camia, 2011:50-70). Kamu görevlilerinin yapmış oldukları bağış konusunda özellikle Klaros'tan da önemli veriler bulunmaktadır. Kolophonlu iki ünlü devlet adamı Polemaios ve Menippos, Klaros'ta düzenlenen Apollon Klaria ve Dionysia bayramlarında, agon yöneticisi (agonothetes) ve prytanis olarak görev yapmışlardır. Bu görevin bir parçası olarak hem harcamaları üstlenmiş hem de çeşitli sunularda bulunmuşlardır. (Robert ve Robert, 1989:51-53 ve 95-97; Şahin, 1998:32-36). Bu desteklerinin de karşılığı olarak kent meclisi her iki devlet adamı için Klaros'ta onurlandırma anıtı diktirmiştir (Resim 6-7).

Elde edilen tüm gelirleri şehir ya da kutsal alan için bir yatırım olarak görmek mümkün. Bunun yanı sıra belki de en önemli getiri, ünlü bir festivalin düzenlenmiş ya da organize edilmiş olmasından elde edilen prestijdi. Unutulmaması gereken noktalardan bir diğeri de sağlanan tüm maddi ve manevi kazanç yanı sıra aslında bu tip bayram, festival ve ziyafet kutlamalarının büyük bir organizasyon gerektirdiği, bunun için de hatırı sayılır bütçenin ayrılma zorunluluğudur. Yeni binalar inşa etmek, var olanları restore etmek, görevlilerin, sanatçıların, tiyatrocuların, sporcuların ücretleri, onlara verilmesi gereken ödüller ve kurban hayvanları temini düşünüldüğünde işin mali yükünün de olduğu bir gerçektir (Van Nijf, 1999: 181; Camia, 2011:43-47, 51-52). Buna ek olarak kalabalıkların yaratmış olduğu bir diğer zorlukta sadece kente kadar

yetecek olan yerel yiyecek kaynaklarını zorlamasıdır (Ful, 1998:67). Doğaldır ki özellikle İS 2. yüzyıl ve sonrasındaki epigrafik veriler, kentlerin bu tür masrafların ve zorlukların üstesinden gelmek konusunda sıkıntı yaşamaya başladığını göstermektedir. Masraflar o kadar artmıştır ki, festival ve oyunlar için ayrılan bütçe, kentin öncelikli inşaa faaliyetlerine ayrıldıktan bile daha fazla hale gelmiştir (Camia, 2011:47-48).

Tüm bunlar değerlendirildiğinde inanç turizminin yaratmış olduğu pazarın kutsal alan ve ana kenti için önemli bir gelir ve prestij kaynağı olduğu açıktır. Ancak bu durum, her aşaması planlama ve denetim gerektiren ciddi bir organizasyonun yapılmasını da zorunlu kılar.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Tanrı Apollon'a kehanet başvurusunda bulunmak için gelenler, Apollon ve Dionysos onuruna düzenlenen bayramların, festivallerin ve yarışmaların katılımcıları, özellikle belirli dönemler de Klaros'ta büyük bir yoğunluğu beraberinde getirmekteydi. Bu kalabalığın konaklaması, yeme-içme ihtiyaçlarının karşılanması ve alışverişi de bir pazar ekonomisini oluşturmuştur. Özellikle ziyaretçilerin nereden ve ne amaçla geldikleri sorularına Klaros'ta bulunan delegasyon yazıtları sayesinde cevaplar verilebilmektedir. Klaros'a yakın çevreden gelenler dışında özellikle günümüz Avrupa ve Afrika'sının uzak farklı şehirlerinden dahi ziyaretçilerin geldiği bilinmektedir. Jeoarkeolojik araştırmalar, günümüzden 3.000-2.5000 yıl önce denizin Klaros'un hemen yakınında olduğunu kanıtlamıştır (Doğan, 2018:104). Buna ek olarak antik yazarlardan edindiğimiz bilgiler de Klaros'un bir limana sahip olduğu yönündedir (Şahin, 2012:249). Dolayısıyla bahsedilen ziyaretçilerin bir kısmı deniz yoluyla da Klaros'a gelmiş olmalıdır. Hellenistik Dönem giriş yapısının her iki kanadında yer alan ve Apollon Tapınağı'na da çok yakın bir konumda olan katagogeion, özellikle daha elit ve zengin bir kesimin kaldığı bir kompleks olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra Klaros'un ana kenti Kolophon'un ürettiği ve özellikle yoğun kalabalığın olduğu dönemlerde kurulan kalıcı ya da gezici pazarlarda satılma potansiyeli olan ürünler arasında ayakkabı, reçine, sakız, kekik ve şarap gibi ürünler başı çekmektedir. Bu ürünlerin haricinde, özellikle tanrı Apollon'a sunulmak üzere satılan küçük ve büyük baş hayvanlar pazarın en önemli malları arasındaydı. Tüm bunlar göz önüne alındığında Klaros'ta yılın belli zamanlarında gerçekleştirilen tüm bu organizasyonlar ve buna bağlı ekonomik getiri ana kent Kolophon için en önemli gelir kapısı olmuştur (Olshausen ve Engelmann, 2000:1011). Elde edilen ya da beklenen gelir dışında bu durumun büyük bir organizasyon ve denetleme gerektirdiği de görülmektedir. Bu anlamda bildiğimiz görevlilerden birisi de dinsel festivaller sırasında pazarı denetleme görevi üstlenen *Agoranomos*'tur. (Chandezon, 2000:80; Kaşka, 2017:118-119). Klaros'ta 2021 yılı kazılarında katagogeion içerisindeki mekândan bulunan ağırlık/kontrol mühürü (*Leitra*) Kolophonlu bir *Agoranomos*'a aittir. Dolayısıyla bu kişi belki de dönemselsel olarak kutsal alan içerisinde kalmakta ve pazardaki sorumlu olduğu görevleri yerine getirmekteydi. Olası pazar ise kutsal alanın hemen güneyinde yer alan arazide bulunan ve geçici sürelerde kullanıldığı düşünülen Roma Yapı Birimi olarak adlandırılan kompleks olabilir. Aynı zamanda hem arkeolojik hem de epigrafik veriler sayesinde Klaros'tan bildiğimiz önemli bir diğer konu ise Polemaios ve Menippos gibi kişilerin festival yöneticisi olarak organizasyonun tüm masraflarını üstelenerek, bir çeşit sponsorluk yaptığıdır.

Yaratılan ekonominin yanı sıra, bunun organize ve finanse edilmesi aynı zamanda beklenen maddi ve manevi fayda da göz önüne alındığında, döneminin en önemli pagan kutsal alanlarından birisi olan Klaros'tan hareketle anlatılan inanç turizmi kavramının Antik Dönem'de ortaya çıktığı açıktır. Yukarıda bahsedilen tüm organizasyon ve beklenti düşünüldüğünde bunun günümüz inanç turizmi destinasyonları için de geçerli olduğu görülür. Özellikle Klaros'a çok yakın bir konumda Selçuk'ta bulunan Meryem Ana Evi ve St. Jean Kilisesi, günümüzde özellikle

Hristiyanlar tarafından kutsal kabul edilen önemli ziyaret ve hac merkezleri arasında yer alır. Buraya gelen ziyaretçilerin pek çoğunun da Ephesos Antik Kenti'ni de görmeye geldiği düşünüldüğünde, Selçuk'a yıl içerisinde kendi nüfusunun neredeyse 50 katı kadar yerli ve yabancı ziyaretçi girişi olmaktadır.

KAYNAKÇA

Akar Tanriver, D. (2009). *Apollon Klarios Kültü, Kehanet Pratikleri ve Adaklar*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Aytüre, S. (2016). Poseidon Helikonios Kültü, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25: 297-305.

Busine, A. (2005). *Paroles d'Apollon. Pratiques et traditions oraculaires dans l'Antiquité tardive (IIe-VIe siècle)*, Leiden – Boston.

Busine, A. (2014). Le problème de l'attribution de textes oraculaires au sanctuaire de Claros, (Editör) Moretti, J.-Ch., and Rabatel, L.: *Le Sanctuaire de Claros et son oracle* içinde, Colloque international Lyon, Maison de l'Orient et de la Méditerranée 13-14 Janvier 2012, (ss.201-210), Lyon.

Camia, F. (2011). Spending on the agones. The financing of festivals in the cities of Roman Greece, *Tyche* 26: 41-76.

Chandezon, Ch. (2000). Foires et panégyries dans le monde Grec classique et hellénistique *Revue des Études Grecques* 113: 70-100.

Coldstream, J.N. (2003). *Geometric Greece 900-700 BC*, Second Edition, London: Routledge.

Debord, P. (1982). *Aspects sociaux et économiques de la vie religieuse dans l'Anatolie Gréco-Romaine*, Leiden: Brill.

Doğan, M. (2018). Klaros Çevresinde Yapılan Jeoarkeolojik Çalışmaların Klaros Arkeolojisine Katkısı, (Editör) Zunal, O., Polat, Y., Cevizoğlu, H., Gürtekin-Demir, R.G., Polat, G., Günata, G., Doğan-Gürbüz, E. ve Pişkin-Ayvazoğlu, C.: *Prof. Dr. Nuran Şahin'e Armağan Kitabı EPIPHANEIA, A Festschrift for Prof. Dr. Nuran Şahin from her Colleagues, Friends and Former Students* içinde, Ege Üniversitesi Basımevi, (ss.101-116), İzmir.

Doğan Gürbüz, E. (2012). *Klaros Kazılarında Bulunmuş Olan Pişmiş Toprak Figürinler ve Kültler Açısından Değerlendirilmeleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Elsner, J. and Rutherford, I. (2007). Pilgrimage in Graeco-Roman and Early Christian Antiquity: Seeing the Gods, *Published to Oxford Scholarship Online*, Jan-10: 1-41.

Empereur, J.Y. and Garlan, Y. (1992). Bulletin archéologique: amphores et timbres amphoriques (1987-1991)", *Revue des Études Grecques* 105, (500-501): 176-220.

Ferrary, J. L. (2014). *Les Mémoires de delegations du sanctuaire oraculaire de Claros d'après la documentation conservée dans le Fonds Louis Robert (Académie des Inscriptions et Belles-Lettres)*. Vol. I-II. Paris: Académie des Inscriptions et Belles-Lettres.

Ful, Ş.D. (19998). *Antik Devirde Lydia'da Panayırlar, Fuarlar ve Pazar Yerleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Herda, A. (2006). Panionion-Melia, Mykalessos-Mykale, Perseus und Medusa. Überlegungen zur Besiedlungsgeschichte der Mykale in der frühen Eisenzeit", *Istanbuler Mitteilungen* 56: 43-102.

<https://www.hasanmalay.com/index.php/din/kehanet>. [Erişim Tarihi: 08.05.2023].

Kaplan, D. (2021). Panhellenik Kutsal Alanların Değişimi, Festivaller, Hamamlar, Atletizm ve Smintheion Örnekleri. *Anadolu/Anatolia* 47: 137-173.

Kaşka, G. (2017). *Hellenistik Apoikia'da Roma Colonia'sına: Antiocheia ad Pisidiam Örneğinde Bir Koloni Kentinin Yerleşim ve İdari Tarihi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı, Antalya.

Ma, J. (2004). *Antiochos III et les cités d'Asie Mineure occidentale*, Paris: Les Belles Lettres.

Malay, H. (1992). *Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması*, Bergama Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.

Milne, J.G. (1941). *Kolophon and Its Coinage: A Study*, New York: American Numismatic Society.

Monakhov, S.Y. (1990). Notes on the Localization of Ceramic Containers, Amphorae and Amphora Seals of Colophon, *VDI* 4 (195): 97-105.

Olshausen, E. and Engelmann, H. (2000). Notion, *Der Neue Pauly* 8, 1010-1011.

Pişkin Ayvazoğlu, C. (2015). *Klaros'ta Dionysos Kültü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ritti, T. (2006). *Phrygia Hierapolis'i (Pamukkale) Eski Yazıtlar Rehberi*, (Çeviren, Fırat, A.), Ege Yayınları, İstanbul.

Robert, L. and Robert, J. (1989). *Claros 1. Décrets Hellénistiques*, fascicule 1, Paris: Éd. Recherche sur les civilisations.

Rutherford, I. (2001). Tourism and the Sacred. Pausanias and the Traditions of Greek Pilgrimage, (Editör) Alcock, S., Cherry, J. and Elsner, J.: *Pausanias: Travel and Memory in Roman Greece* içinde., (ss.40-52), New York: Oxford University Press.

Spawforth, A.J.S. (1989). Agonistic Festivals in Roman Greece, (Editör) Walker, S. and Cameron, A.: *The Greek Renaissance in the Roman Empire* içinde., (ss.193-197) Papers from the tenth British Museum Classical Colloquium. Bulletin Suppl. 55.

Şahin, N. (1998). *Klaros, Apollon Klarios Bilicilik Merkezi*, Ege Yayınları, İstanbul.

Şahin, N. (2012). Apollon Klarios Bilicilik Merkezi, (Editör) Çilingiroğlu, A., Mercangöz, Z., ve Polat, G.: *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları* içinde, Ege Üniversitesi Basımevi, (ss.248-272), İzmir.

Şahin, N., Topal, C., Zunal, O., Aycan, H., Tatlı, M., Babacan, B. ve Erdinç, Ü. (2022). Klaros 2019-2020, *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları*, Cilt 3, Ankara: 469-486.

van Nijf, O. (1999). Athletics, festivals and Greek identity in the Roman East, *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 45: (ss.176-200).

Yegül, F. (2015). Roman Baths at Isthmia and Sanctuary Baths in Greece, *Hesperia Supplements* (48): 247-269.

RESİMLER

Resim 1: Klaros Kutsal Alanına Kuzeyden Bakış

Resim 2: Klaros Katagogeion'ü (Konaklama Birimi), Merkezde Propylon (Giriş Yapısı)

Resim 3: Hekatomb (Yüz Hayvan Bağlama Bloğunun Bir Bölümü)

Resim 4: Hellenistik Dönem Apollon Klarios Tapınağı, Sunağı ve Hekatomb'u Maketi

Resim 5: Roma Yapı Birimi

Resim 6: Menippos Onurlandırma Anıtı

Resim 7: Polemaios Onurlandırma Anıtı

* Tüm Fotoğraflar Klaros Kazı Arşivinden Alınmıştır.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2023, 6(8): 1094-1103.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1270](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1270)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Şizofreni Hastalarında Depresyon, İntihar Davranışı ve Sosyal Destek Üzerine Bir Derleme

Yasemin TABAK, Lisans Öğrencisi, Kıbrıs İlim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Girne, KKTC, e-posta: cyprussyasmiin4@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5956-8498>

Yrd. Doç. Dr. Asra BABAYİĞİT, Kıbrıs İlim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Girne, KKTC, e-posta: asrababayigit@csu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2102-3175>

Öz

Şizofreni, toplumun %1'inde görülen, genç yaşlarda başlayarak kişinin duygu, davranış ve biliş süreçlerinde bozukluklar oluşturan, kronik gidişli multiple-hit bir beyin hastalığıdır. Şizofreni psikiyatrik bozukluklar arasında yüksek ölüm riski barındıran hastalıklardan biridir. Şizofreniye eşlik eden depresyon, damgalanma, psikotik belirtiler ve sosyal destek eksiliği intihar riskini arttıran faktörler arasında yer almaktadır. Şizofreni hastalarında komorbid depresif belirtilerin varlığı yaşam kalitesinde belirgin düşüşlerin yaşanmasına yol açarken aynı zamanda hastalığın seyri ve sonlanımı üzerinde de olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Bu hastalıktan muzdarip bireyler hastalığın getirdiği aşırılıklar ve sapmalar nedeniyle toplum tarafından soyutlanma ve stigmatizasyona maruz kalabilir ve sonucunda sosyal destek sisteminden mahrum kalmalarına ve uzaklaşmalarına yol açabilir. Sosyal destek, bireyin çevresinden aldığı ilgi, bilgi, sevgi, takdir gibi çeşitli niteliklerdeki desteklerdir. Sosyal destek ağı şizofreni hastaları için motivasyon ve mortaliteyi olumlu yönde etkiler, sosyal izolasyonu engelleyerek stresli olaylar karşısında bireylerin baş edebilmesine ve topluma kolayca entegre olmalarını destekleyen koruyucu bir faktördür. Sosyal destek ağı çerçevesinde başta aile, akraba, arkadaş, destek grupları ve sağlık profesyonelleri gibi çeşitli destek ağlarının varlığı tedavi süreçlerinde destekleyici bir etken olup hastaların iyileşme sürecini ve tedaviye olan bağlılığını arttırmada önem arz etmektedir. Bu bağlamda risk faktörlerinin saptanarak koruyucu faktörlerin iyi değerlendirilmesi önerilir. Bu araştırmanın amacı, şizofreni hastalarında mevcut olan depresif belirtilerin, intihar riskinin ve sosyal destek ağının yarattığı potansiyel risk faktörlerini saptamak ve koruyucu faktörlerin önemini araştırılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şizofreni, Depresyon, İntihar, Sosyal Destek.

Makale Gönderme Tarihi: 02.06.2023

Makale Kabul Tarihi: 10.08.2023

Önerilen Atıf:

Tabak, Y. ve Babayigit, A. (2023). Şizofreni Hastalarında Depresyon, İntihar Davranışı ve Sosyal Destek Üzerine Bir Derleme, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(8): 1094-1103.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2023, 6(8): 1094-1103. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1270](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1270)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

A Review on Depression, Suicidal Behavior and Social Support in Patients with Schizophrenia

Yasemin TABAK, Undergraduate Student, Cyprus Science University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Kyrenia, TRNC, e-mail: cyprussyasmiin4@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5956-8498>

Assistant Prof. Dr. Asra BABAYİÇİT, Cyprus Science University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Kyrenia, TRNC, e-mail: asrababayigit@csu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2102-3175>

Abstract

Schizophrenia is a chronic brain disorder that affects approximately 1% of the population, typically starting in early adulthood and causing disturbances in an individual's emotions, behaviors, and cognitive processes. It is one of the psychiatric disorders associated with a high risk of mortality. Depression, stigma, psychotic symptoms, and lack of social support are factors that can increase the risk of suicide among individuals with schizophrenia. The presence of comorbid depressive symptoms in schizophrenia patients not only leads to a significant decrease in their quality of life but also has negative effects on the course and outcome of the illness. Individuals suffering from this condition may face social isolation, stigmatization, and consequently, they may be deprived of social support and become distant from their social support systems due to the extreme abnormalities and deviations caused by the illness. Social support refers to the various forms of support individuals receive from their social environment, including attention, information, love, and appreciation. Social support networks play a crucial role as a protective factor for individuals with schizophrenia, positively influencing their motivation, mortality rates, and ability to cope with stressful events, as well as facilitating their integration into society by preventing social isolation. Within the framework of a social support network, the presence of various support systems such as family, relatives, friends, support groups, and healthcare professionals is vital as a supportive factor in the treatment process, contributing to the improvement of patients' recovery process and adherence to treatment. Therefore, it is important to identify risk factors and evaluate the significance of protective factors. This research aims to identify the potential risk factors associated with depressive symptoms, suicide risk, and the social support network in schizophrenia patients and investigate the importance of protective factors.

Keywords: Schizophrenia, Depression, Suicide, Social Support.

Received: 02.06.2023

Accepted: 10.08.2023

Suggested Citation:

Tabak, Y. and Babayıçit, A. (2023). A Review on Depression, Suicidal Behavior and Social Support in Patients with Schizophrenia, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(8): 1094-1103.

GİRİŞ

Akıl hastaları, eski çağlardan beri tanımlanmaya çalışılmıştır. Orta çağdaki skolastik anlayış ile bu insanlar şeytanın etkisi altında olduğu düşünülerek toplumdan dışlanmış, bazen canlı canlı yakılmış, zincirlermiş ve çeşitli işkencelere maruz kalmışlardır. 17. yüzyılda Wills ve daha sonrasında Pinel'in çabaları ile zincirlerinden kurtulmuş ve hastalık olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Öztürk, 2004). Şizofreniyi bilimsel açıdan ilk inceleyen bilim insanı, Alman psikiyatrist E. Kraepelin (1896) olmuştur. Kraepelin ve Morel'in Erken Akıl Zayıflığı (1852), Hekker'in Hebefreniya (1871), Kalbaum'un Katatoniya (1890) ve Manyan'ın Kronik Sanrılama Psikozları (1891) olarak adlandırdığı ruhsal hastalık formları Erken Akıl Hastalığı ismi altında bir araya getirerek şu anki şizofreni hastalığının gidişinin esas ilerleyişini ortaya koymuştur (İsmailov ve Özakkaş, 1998). Şizofreni, genel olarak gençlik yıllarında ortaya çıkan, seyri ve sonlanış açısından hastalar arasında değişen, psikolojik durumun tüm alanlarında emare ve bulgu gösteren, tam olarak nedeni belirlenemeyen ve çoğunlukla işlevsellik kaybına neden olan bir toplum sağlığı sorunudur (Sadock ve Sadock, 2009). Bir başka tanıma göre şizofreni, duygusal, bilişsel ve davranışsal bozukluklarla birlikte algı ve dikkat süreçlerinde hatalarla ilerleyen kronik bir beyin hastalığıdır (Tuna ve Demir, 2020). Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne göre şizofreni, yanlısamalar ve işitme varsanuları gibi psikotik semptomları içeren, bireyin duygusal, algısal, dil, davranış ve düşünce alanlarında ciddi sorunlara sebep olan kronik gidişli bir mental bozukluktur. Şizofreni, toplumun her türünde en yaygın olarak görülen ruhsal bozukluklardan biridir, fakat sıklık ve prevalans üzerine yapılan çalışmalar değişiklik gösterir. Yapılan araştırmalar sonucunda bir yıllık prevalans genellikle %1 iken yaşam boyu prevalansın %1,5 olarak kabul edildiği görülmektedir (Songur, 2015). Türkiye'de 2011 senesinde şizofreni üzerine yapılmış olan sistematik bir derleme çalışmasında şizofreninin yaşam boyu prevalansı 1000 kişide 8,4 sonucuna ulaşırken, farklı ülkelerde yapılmış olan sistematik bir derleme çalışması sonuçlarından (1000 kişide 4) daha yüksek bulunmuştur (Binbay vd., 2011).

Şizofreni yanlısamalar, varsanı, düşünce ve iletişimde bozukluklar, sosyal etkinliklerden uzaklaşma gibi özelliklerle ortaya çıkar (Karabulut, 2013). Şizofreni hastalarında beden hijyenine ilgisizlik, giyimine özen göstermeme, aile ve sosyal çevresine karşı kayıtsız kalma, eskiden zevk aldığı aktivitelerden uzaklaşmaya, düşüncelerde bulanıklık ve şüphe duyma gibi davranış ve düşünceler başlayabilir (Tuna ve Demir, 2020). Şizofreni hastaları, hastalığın beraberinde getirdiği zorluklar nedeniyle toplumun birçok alanında hatta günlük ihtiyaçlarını yerine getirmede bile zorluklar yaşamalarına yol açmaktadır (Vural ve Köroğlu, 2020). Örneğin, mantıksız düşünceler nedeniyle iş veya okul hayatında aksamalar yaşayabilir. Şizofreni bireyin agresif, gergin ve uyumsuz davranışlar sergilemesine, problem çözme becerisini kaybetmesine, zaman zaman yoğun olarak öz kıyım düşünceleri yaşamasına ve öz kıyım girişimine kalkışmasına yol açabilir (Turl vd., 2007; Hor ve Taylor, 2010). Şizofreni bireysel, ailesel, toplumsal ve ekonomik açılardan yaygın etkileri olan bir hastalıktır ve bu nedenle tedavi süresi boyunca özenli ve hızlı davranılması gereken ciddi bir durumdur (Yıldız, 2005).

Epidemiyoloji

Şizofreni, her toplumda en yaygın olarak görülen ruhsal bozukluklardan biri olmasına rağmen gerçek sıklık ve prevalansı konusundaki veriler değişiklik göstermektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda bir yıllık prevalans genellikle %1 iken yaşam boyu prevalansın %1,5 olarak kabul edildiği görülmektedir (Songur, 2015). Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre şizofreninin sıklığı Avrupa ve Asya'da %0,85 olarak belirlenmiştir (Öztürk ve Uluşahin, 2008). Şizofreninin başlangıç yaşına bakıldığında erkek bireylerde tepe değerleri çoğunlukla 20-25 yaş skalası arasında iken, ikinci tepe değeri ise 30-35 yaş skalasında gözlenmektedir. Kadınlarda ise

başlangıç yaşı erkeklere kıyasla 5 sene daha geç başlar. Şizofreni hastalığı 30'lu yaşların ortalarına kadar erkeklerde daha yaygın görülürken kadınlarda ise 40 yaşından sonra lehine artış görülmektedir (Işık, Taner ve Işık, 2008). Bu hastalığın görülme sıklığı, sosyoekonomik seviyesi düşük olanlarda, yüksek sosyoekonomik seviyede olanlara kıyasla 5 kat daha fazla olduğu belirtilmektedir (Bird ve Harrison, 1987). Hastalık nadiren 10 yaşında önce ve 50 yaşından sonrada ortaya çıkabilir (Çam ve Engin 2014; Köroğlu 2015). Yaşam boyu standartlaştırılmış ölüm oranları risk açısından majör depresyonda 20 kat, iki uçlu duygudurum bozukluğunda 15, kronik depresyonda 12, şizofreni hastalığında 8,43, okb için 11,5, panik bozuklukta 10, kişilik bozukluklarında 7 ve yeme bozukluğuda 23 kat artmıştır (Güleç, 2016). Şizofreni hastaları üzerinde yapılan 1 yıldan 40 yıla kadar izleme çalışmaları sonuçlarına göre şizofreni hastalarında sonu ölüm ile biten intihar oranı %10-13 olduğu bulunmuştur (Kırpınar ve Aydın, 2001).

Depresyon

Milattan sonraki 170'li yıllarda Galen isimli Bergamalı tıp doktoru ve filozof, melankoliyi depresyon ve korku şeklinde aynı zamanda diğer insanlardan nefret etme ve kişinin hayattan memnuniyetsizliği gibi belirtilerle tanımlamıştır. Galen melankoliyi tanımlamadan önce, geniş bir akıl hastalığı olarak kabul edilmiştir. Galen melankoliyi, hüznün ve acı anlamını yükleyen ilk kişidir. Kralpelin'in tanımına göre depresyon, temel patolojik durumun duygusal durumlarda çökkünlük, fiziksel ve bilişsel süreçlerde yavaşlama şeklinde ortaya çıkmasıdır (Kafes, 2021). Depresyon terimi, çökme, hüznü hissetme, fonksiyonel ve yaşamsal etkinliklerde azalma anlamı taşıyan duygusal bir deneyimi ifade etmektedir. Depresyonun kelime kökeni depress kelimesi, Latince'de depressus kelimesinden gelir ve alçakta olmak anlamını taşımaktadır (Çelik ve Hocaoglu, 2016). Depresif bozukluk çeşitli belirti kümeleriyle kendini göstermektedir. Bu belirtiler arasında, çökkün duygudurum, karamsar düşünce şekli ve içeriği, hayattan zevk alamama, enerji düşüklüğü, isteksizlik, hareket ve düşüncelerde yavaşlama, huzursuzluk, endişe ve tahammülsüzlük, uyku ve iştahta azalma ve çeşitli bedensel belirtilerde gözlenebilir (Sayıl, 1997). Depresyonun yaşam boyu görülme sıklığı %1,5 ile %19 arasında değişen bir bozukluktur. Uygun şekilde tedavi edilmediği süre zarfında yüksek tedavi masrafları, mortalite ve morbidite oranları önemli toplumsal sorunlara sebep olmaktadır (Olchanski vd., 2013). Ülkemizdeki depresyonun prognozu %8-20 oranında bulunmuştur (Doğan vd., 1995). Türkiye Ruh Sağlığı Profili Çalışması'na göre depresif nöbet sıklığı oranı erkeklerde %2.3 iken kadınlarda %5.4, genel popülasyonda %4 oranında tespit edilmiştir. Bu verilerden anlaşılacağı üzere depresif nöbet sıklığı kadınlarda erkeklere kıyasla iki kat daha fazla görülmektedir (Kafes, 2021). Depresyonun şizofreni hastalığında özkıyım davranışını tetikleyen bir risk faktörü olduğu ileri sürülmüş, geçmiş veya şimdiki depresyon öyküsünün varlığının özkıyım ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir (Çetin ve Eker, 2011). Şizofreniyle eş zamanlı görülen depresyonun hastalığın prognozunu ve sonlanımını kötüleştirdiğini ve kişileri intihara sürekleyen bir neden olarak görülmektedir. Zisook ve diğerleri (2006) tarafından yapılan bir epidemiyolojik araştırma sonucuna göre şizofreni hastalarının genel popülasyona kıyasla majör depresyon tanı almaları 29 kat daha fazla olduğu bulunmuştur (Atmaca, 2016). Depresyon bağlamında görülen ağır bunaltı, umutsuzluk hisleri, çaresizlik ve suçluluk duygularının varlığı kişiyi intihar davranışına yönlendirebilecek risk faktörleri arasında yer alabilmektedir (Yağdıran, 2019). Depresif bozukluğun eşlik ettiği şizofreniye uygun tedavi uygulanmalıdır. Antipsikotikler grubunda yer alan klozapin, intihar oranını minimum seviyeye düşüren ajandır (Güleç, 2016).

İntihar

Arapçada nahr kelimesi ile ifade edilen ve kurban anlamından türeyen intihar terimi dilimize Arsel (2010) tarafından girmiştir. Türk Dil Kurumunun intihar tanımına göre ise bir bireyin toplumsal ve psikolojik sebeplerle yaşamına son vermesi, yaşamını tehlikeye atacak aşırı davranış ve eylem olarak tanımlamıştır (TDK 2014). Fransız sosyolog Durkheim (1987) intihar terimini, ölen kişi tarafından ölümle sonuçlanacağı bilinerek gerçekleştirilen olumlu ya da olumsuz bir fiilin doğrudan ya da dolaylı olarak her ölüm olayıyla ilişkili olduğu şekliyle ifade etmiştir. İntihar (suicide), en yaygın anlamıyla bireyin bilinçli ve istemli bir şekilde hayatını sonlandırmayı seçmesi olarak tanımlanabilir (Durkheim, 1992; Palabıyıkoglu, 1994).

Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölgesi tarafından intihar davranışının birçok ülke kapsamında acil ve öncelikli olarak üzerine düşülmesi gereken bir halk sağlığı sorunu olduğunu belirtmiştir (Platt vd., 1992). Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre her sene yaklaşık olarak bir milyon insanın intihar ederek hayatını kaybettiğini, küresel ölüm oranlarının ise her 100.000 kişiden 16'sı olduğu açıklanmış ve 2020 senesine kadar ölüm oranlarının iki katına çıkacağını öngörmektedir (DSÖ, 2014). İntihar vakaları, stresli yaşam olaylarından etkilenen sağlıklı veya ruhsal bozukluğa sahip bireylere kadar uzanan geniş bir yelpaze içerisinde yer alırken trajik bir olay ile karşılaşan birey genellikle kendisine yardımcı olabilecek seçenekleri düşünme yetisini yitirebilir ve sonucunda intihar davranışına yönelebilir (Stoney, 1996; akt: Gürkan ve Dirik, 2009). İntihar teşebbüsleri, tamamlanmış intihar vakalarına kıyasla 10 ila 40 kat arasında daha yaygın olarak görülür. İntihar teşebbüsünde bulunan bireylerin %98'inde psikiyatrik bir tanı aldığı ve bununda intihar riski için en güçlü etkili faktör olduğu belirtilmiştir (Karamustafaloğlu vd., 2010). 2018 senesinde şizofreni ve bipolar hastaları ile yapılan bir çalışma sonucuna göre şizofreni hastalarının %43.75 oranında özkıyım düşünceleri olduğunu ve bu ve %20.7'sinin ise en az bir kere öz kıyım teşebbüsünde buldukları belirtilmiştir (Duko ve Ayano, 2018). 2019 senesinde yayınlamış olan bir çalışma sonucuna göre şizofreni tanısı almış ve takip edilen 174 hasta bireyin %14.94'ünde öz kıyım düşüncelerinin olduğu saptanmıştır (Fang vd., 2019). 2016 senesinde geniş bir örneklem içerisinde yapılmış bir çalışma sonucuna göre pozitif semptomların varlığı ile öz kıyım düşüncelerinin ilişki olduğu bildirilmiştir. Hezeyan ve halüsinasyonların varlığı şizofreni hastaları üzerinde olumsuz duygudurum ve umutsuzluk hissi ile bağlantılı olarak intihar teşebbüsüne sebep olabilir. Emir veren işitsel varsanların olması ve bu tip deneyimleri olan hastalarda öz kıyım teşebbüsünü etkileyen faktörlerden olabilir (Bornheimer, 2016). Sistematik bir derleme çalışmasında şizofreni hastalarının intihar teşebbüsünün risk faktörleri göz önüne alındığında genç bireylerde, hastalık süresinin 10 seneden fazla olması durumunda, geç başlangıçlı (>45 yaş) şizofreni tanılı bireylerde, erkek ve yüksek eğitim seviyesine sahip olan kişilerde, depresif belirtilerin görüldüğü, işitsel halüsinasyon ve hezeyanları bulunan yoğun pozitif psikotik belirtileri olan, sahip içgörüyü sahip olanlarda, aile bireylerinde intihar teşebbüs öyküsü olan ve eş tanısı madde kötüye kullanımı artmış olan kişilerde intihar girişiminin görülme olasılığının yüksek olduğu belirlenmiştir (Hor ve Taylor, 2010).

Damgalanma

Damga kelime anlamı olarak bir kişiyi işaret eden, leke, yara izi, utanç ve aşağılanma izlerini ifade eder (Avcil vd., 2016). Damgalanma, ruhsal bozukluk tanısı almış bireylerin ruhsal bozukluk, ilaç kötüye kullanım veya fiziksel kısıtlılık gibi olumsuz düşünce yargıları sebebiyle maruz kalınan statü kaybı ve dışlanma olarak tanımlanmaktadır (Çam ve Çuhadar, 2011). Damgalanmadan en çok etkilenen gruplardan biri de şizofreni tanısı almış bireylerdir (Eryıldız, 2008) Ruhsal bozukluğa sahip bireyler toplumdan kaynaklı olarak bir takım ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Ruhsal bozuklukluklar ile ilgili yaklaşımları araştırılan çalışmalarda halkın

genellikle ruhsal bozukluk tanısı almış kişilere karşı karşı olumsuz bir yaklaşım sergilediği gösterilmiştir (Taşkın vd., 2002). Şizofreni hastalığına muzdarip olan kişilerin halk arasında deli veya tehlikeli oldukları söylenilerek ötekileştirilmektedir. Türkiyede şizofreni hastalarıyla ilgili yapılmış olan bir epidemiyolojik çalışmada popülasyonun %76.5'lik bir kısmı şizofreni hastalığını mental bozukluk olarak tanımlamış ve örnekle katılan dörtte birlik kısım şizofreniyi tehlikeli bir hastalık olarak tanımlamış, aynı zamanda bu hastaların toplum içerisinde özgürce dolaşmalarından yanadır. Çalışmada yer alan katılımcıların %46.8'i şizofreni hastaları ile sahip bireylerle aynı iş ortamında çalışmayı tercih etmezken, %69.9'unun bu hastalarla evlenmeyeceğini, %33.22'sinin bu hastalarla komşu olmaktan rahatsızlık duyacağını, %43'ü ise bu hastalara kiralık ev vermeyeceğini, %25.7'lik kısım bu hastaların toplum içerisinde özgürce gezmeleri gerektiğini, %58.6'lık kısım ise bu hastaların yaşamlarını doğru idame ettirebilecek kararlar alamayacağını söylemişlerdir (Baysal, 2013). Ruhsal bozukluğu olan bireylerin toplum tarafından damgalanması sonucu bireyler bu durumu içselleştirerek toplumun sıradanlaşmış kalıp yargılarını benimsemelerine yol açmaktadır. İçselleştirilmiş damgalanma, bu bireylerin toplumdaki ayrışmasına, psikiyatrik destek almalarından uzak durmalarına, tedavideki uyumun bozulmasına ve hastalığın seyrinin giderek kötüleşmesine neden olabilmektedir (Kamışlı vd., 2016). Damgalanma ile birlikte bireyin özsaygısı azalabilir, suçluluk ve mahcubiyet duygusu hissetmesine, sosyal ilişkilerinde sorun yaşamasına neden olmaktadır. Bireyin yaşadığı bu durum tedavi dönemi boyunca işlevsellik düzeyi gibi alanlarda sorunlar yaşamasına yol açmaktadır (Doğanaşargil, 2009). Bu alanda gerçekleştirilen çalışmalarda hasta yakınları yapılan damgalanma ve toplumsal yalıtılma konusunda zorluklar yaşadıklarından dolayı hastalığı gizlemelerine ve yaşadıkları korku nedeniyle de tedavi sürecine başlamalarını bile engelleyebilmektedir (Taşkın, 2007). Bu noktada topluma şizofreninin bir beyin hastalığı olduğu, bu hastalara karşı yaklaşımın daha hassas olması gerektiği, bireylerin toplumda aktif bir rol olarak yaşamlarını sürdürmeleri için birtakım çalışmalar yapılmalıdır.

Psikotik Belirtiler

Şizofreni teşhisi konmuş bireylerde pozitif ve negatif semptomlar gözlemlenebilir. Pozitif belirtilerde bireyin düşünce ve algı ve davranış biçimlerinde ortaya çıkan bozukluklar ifade edilirken negatif belirtilerde ise dış görünüşünü umursamazlık, duygularını ifade edememe, çekimsizlik, monoton konuşma gibi belirtileri içermektedir (Kaya, 2013). Şizofrenide pozitif belirtilerin varlığı farkındalık ve anlayışı kısıtlarken negatif belirtilerde ise irade ve motivasyonu düşürebilir. Bilişsel bozukluklar hafızaya etki ederek tedaviye olan uyumu olumsuz yönde etkileyebilir (Collins vd., 1997; Sharma ve Antonova, 2003; Dilbaz vd., 2006). Türkiye'de 2013 yılında şizofreni hastalarının hezeyan türleri ile ilgili bir araştırma yürütülmüş ve araştırma verilerine göre şizofreni hastalarında kötülük görme hezeyanı %85.7 oranında en yaygın olarak karşılaşılan hezeyan türü olduğu bulunmuştur. (Kocal vd., 2017). Halüsinasyon (varsanı), dış bir uyarıcının olmadığı halde kişinin gerçekçi olarak varsaydığı duyuların algılanmasıdır (Tuna ve Demir, 2020). Varsanılar; işitsel, görsel, dokunma, tat ve koku varsanıları olarak beş farklı kategori şeklinde bulunmaktadır (Kocal vd., 2017). Şizofreni hastalarında sanrı ve varsanıların varlığı bireylerde olumsuz ruh haline ve umutsuzluk hisleri yaşamalarına ve sonucunda da öz kıyım teşebbüsüne sebep olabilir. Özellikle işitsel halüsinasyonlarda emir veren içeriklerin var olması daha önceden bu deneyimi yaşamış şizofreni hastalarında öz kıyım girişimlerinin varlığını açıklayan mekanizma olabilmektedir (Koparal ve Hocaoğlu, 2019).

Sosyal Destek Eksikliği

Cassel (1976), bireylerin yaşadığı stresli ve olumsuz durumlar karşısında baş etme stratejisi olarak sosyal çevre ve desteğin önemini, psikososyal süreçlerin ise insan sağlığını sürdürmesindeki önemine makalesinde değinmiştir. Bireyin sosyal destek ağı içerisinde aile üyeleri, akrabaları, dostlar, komşuları ve öğretmenleri bulunmaktadır. Dolayısıyla bireyin sosyal destek kaynaklarında gerçekleşen değişiklikler ile bireyin sosyal destek seviyesinde de değişiklikler gerçekleşebilmektedir (Robertson, 1988; Yıldırım, 1998; Arıcıoğlu, 2008). Hasta bireylere sağlanan destek çoğu toplumda olduğu gibi bizim toplumumuzda da çoğunlukla birinci dereceden akrabalar tarafından sağlanmaktadır ve toplum sağlığı perspektifinden en önemli problemlerden biride kronik seyirli psikiyatrik rahatsızlıklardır. En yaygın görülen kronik seyirli psikiyatrik hastalıklar arasında şizofreni ve bipolar yer almaktadır (Canan, 2008). Şizofreni tanısı alan birey için sosyal destek örüntüleri önemlidir. Sosyal ağı kuvvetli olan birey; ilaç tedavisine uyumla birlikte, hastalığın getirdiği olumsuzluklarla baş edebilmeyi sağlamakta ve rutin hayatın gereklerine uygun davranabilmektedir. Sosyal hizmet müdahale planı geliştirirken; birey ve bireyin sosyal ağlarını da dikkate alarak, hastanın hastaneye yatış oranının azalmasını, hastalığın dengeli seyretmesinin sağlanmasını, hastanın kendi kendine yeterlilik durumunun artırılmasını sağlar.

Aile işlevleri ruhsal ve fiziksel hastalıkların seyrinde önemli bir role sahiptir (Aker vd., 2002). Şizofreni hastalarına sağlanan sosyal destek ağında ailenin önemli bir rolü bulunmaktadır. Kronik ruhsal bozukluklar hastanın yanı sıra ailenin de yaşamını olumsuz yönde etkileyerek stres seviyelerini attırma yönünde etkilemektedir (Addington, 2005; Li vd., 2007). Çoğu şizofreni hastası yaşamlarını ailelerinin yanlarında sürdürmektedirler. Bu yüzden bakım yükünü üstlenen aileler yaşamlarını kısıtlı bir alana dökmeye ve sosyal yaşamlarında değişiklikler yapabilmektedirler. Hastaya bakım veren aile nasıl bir süreç geçireceklerini bilmemenin endişesi, suçluluk, utanma ve karmaşık duygular içerisinde ile yaşamlarını sürdürürler. Hastalar kendi yaşamlarında derin bir sarsıntı ve şaşkınlık hissi içerisinde iken ailesinin bu duygusal ortamında daha da kötü duruma gelebilir (Anderson vd., 1986). Aileler yaşadıkları zorluklarla baş etme konusunda belirsizlikler yaşayarak sağlık çalışanlarıyla dayanışma içerisine girmek istememekte ve tedaviye katılım sağlamaktan kaçınmaktadırlar (Addington, 2005; Carter ve Curlee, 1999; Solomon 2000). Şizofreni tedavisinde çeşitli aile destek yöntemleri uygulanmaktadır. Bunlar; ailelere yönelik verilen eğitimler, aile destek programları, özel eğitim, kriz durumlarıyla başa çıkma ve danışmanlık gibi yöntemleri içermektedir (Chien vd., 2008; Dixon vd., 2001; Solomon, 2000; Dxon ve Lehman, 1995). Bu bağlamda sosyal destek ağı önemli bir koruyucu faktör olup, şizofreni hastaları ve aileleri için motivasyon ve moral sağlayarak tedavi sürecine karşı olumlu bir tutum sergilemelerine katkı sağlayabilir. Şizofreni hastalarının mesleki ve okul performanslarının artmasına, günlük yaşam alanlarında bağımsızlık kazanarak ailelerine olan bakım yükünün azalmasında katkı sağlayabilmektedir. Çeşitli destek programları ile şizofreni tanısı almış olan bireylerin sosyal izolasyonunu azaltmak için toplum içerisinde aktif olabilecekleri, kendi yetilerini keşfedebilecekleri fırsatlar sağlanmalıdır.

SONUÇ

Bu çalışmanın sonuçlarına bakıldığında şizofreni hastalarının psikotik semptomlarla birlikte görülen bir mental bozukluk olduğu ve bu durumun kişinin yaşam kalitesini ve işlevselliğini olumsuz yönde etkilediği gösterilmektedir. Hastalığın beraberinde getirdiği belirtiler nedeniyle şizofreni hastalarına karşı toplum tarafından birtakım damgalanmaların ve kalıp yargıların olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle şizofreni hastaları yaşadıkları zorlu süreçleri karşısında çoğu zaman depresif belirtiler gösterebilmekte veya toplumun destek sistemi tarafından izole

edilebilmektedirler. Kao ve arkadaşları (2011) yaptıkları çalışma sonucunda şizofreni hastalarında var olan depresyonun ve düşük yaşam kalitesinin yüksek intihar riski ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu yüzden yüksek risk altında bulunan şizofreni hastalarıyla ilgili tedavi planı oluşturulması ve bazı önlemlerin alınması yararlı olabilir. Toplumda şizofreni hastalığı hakkında doğru bilgilerin aktarılabilmesi için çeşitli programlar aracılığıyla bilgilendirilmeler yapılarak bu hastalara karşı duygusal ve pratik destekler sağlanabilir. İş istihdam alanlarında bazı olanaklar sağlanarak toplumsal kabulün anlayışı arttırılabilir. Bunun yanı sıra intihar risk faktörlerinin iyi anlaşılması, görüşmeler sırasında intihar riskinin değerlendirilmesi, hasta ve ailesiyle dayanışma içerisinde olunması ve yeteri kadar psikososyal yardımın verilmesi intihar teşebbüslerinin azaltılmasında katkıda bulunacaktır (Koparal ve Hocaoglu, 2019). Şizofreni hastalarında özkiyim riskini arttıran faktörlerin takip edilmesinin yanı sıra her muayenede psikotik belirtiler, umutsuzluk, depresyon, stresli yaşam olayları, sosyal destek durumu, antipsikotik ilaçların yan etkileri veya madde kullanımı gibi konulara odaklanılarak gerekli tedavi yöntemleri uygulanmalıdır (Uzun, 2009).

KAYNAKÇA

- Akçe, İ. ve Doğan, H. (2020). İntihar ve Sosyal Hizmet: İnternet Haberleri Üzerine Bir İnceleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1624-1652.
- Algın, F. (2009). *Şizofreni Hastalarında Başa Çıkma Tutumlarının Umutsuzluk, İntihar Davranışı ve İçgörüsü ile İlişkisi*. Yayımlanmamış uzmanlık tezi, Bakırköy Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.
- Alpay, Ü. (2015). *Benlik Kurgularının İntihar ve Sorun Çözme Becerileriyle İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Arslantaş H., ve Adana, F. (2011). Şizofreninin Bakım Verenlere Yüğü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(2), 251-277.
- Atay, M. İ., ve Gündoğar, D. (2004). İntihar Davranışında Risk Faktörleri: Bir Gözden Geçirme. *Kriz Dergisi*, 12(3), 39-52.
- Atmaca D. G., ve Durat G. (2017). Şizofreni Hastalarında İntihar Olasılığının Depresyon ve İçgörüsüyle İlişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(4), 314-322.
- Avcil, C., Bulut, H., ve Sayar, H. G. (2016). Psikiyatrik Hastalıklar ve Damgalama. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 175-202.
- Aykut, S. D., Arslan, C. F., Karagüzel, Ö. E., Karakullukçu, S., ve Tiryaki, A. (2017). İntihar Girişimi Öyküsü Olan Şizofreni Olgularında Şimdiki Klinik Değişkenler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 28(3), 163-171.
- Bademli, K., ve Duman, Z. Ç. (2011). Şizofreni Hastalarının Bakım Verenlerine Uygulanan Aileden Aileye Destek Programları: Sistematik Derleme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(4), 255-265.
- Batıgün, D. A. (1999). Duygudurum Bozuklukları, Şizofreni ve Alkol/Madde Bağımlılığında İntihar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 2(4), 43-72.
- Baysal, G. Ö. D. (2013). Damgalanma ve Ruh Sağlığı. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 22(2), 239-251.
- Bekiroğlu, S. (2021). Ruhsal Hastalığa Sahip Bireylere Yönelik Damgalama: Etkileyen Faktörlere ve Bireyler Üzerindeki Etkilerine Dair Kavramsal Bir Çalışma. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(33), 597-618.

- Binbay, T., Ulaş, H., Elbi, H., ve Alptekin, K. (2011). Türkiye’de Psikoz Epidemiyolojisi: Yaygınlık Tahminleri ve Başvuru Oranları Üzerine Sistemik Bir Gözden Geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22 (1), 40-52.
- Büber, B., Kars, B., Gülsün, M., ve Nergizci, M. (2015). Şizofreniye Yönelik Damgalamanın Önlenmesinde Sosyal Hizmet Müdahaleleri Bağlamında Sosyal Politika Önerileri. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 14(1), 36-51.
- Çam, O., ve Çuhadar, D. (2011). Ruhsal Hastalığa Sahip Bireylerde Damgalama Süreci ve İçselleştirilmiş Damgalama. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(3), 136-140.
- Çelik, H. F., ve Hocaoğlu, Ç. (2016). Major Depresif Bozukluk Tanımı, Etiyolojisi ve Epidemiyolojisi: Bir Gözden Geçirme. *Çağdaş Tıp Dergisi*, 6(1), 51-66.
- Çetin, M. (2015). Şizofreni Tedavisi: Geçmişi, Bugünü ve Geleceği. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 25(2), 95-99.
- Çetin, Ö., ve Eker, S. S. (2011). Şizofreni ve Özkıym. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(4), 611-627.
- Doğanavşargil, Ö. (2009). *Şizofreni ve Depresyonda İçselleştirilmiş Damgalanma ve Yaşam Kalitesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Gökdam, K. E. (2018). *Şizofreni Hastalarının İlgörülerinin Tedaviye Uyumuna Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Güleç, G. (2016). Psikiyatrik Bozukluklar ve İntihar. *Türkiye Klinikleri J Psychiatry-Special Topics*, 9(3), 21-25.
- Gündoğar, D. (2006). İntihar Riskinin Değerlendirilmesi. *Kriz Dergisi*, 14(3), 27-36.
- Harmancı, P. (2020). *Şizofreni Hastalarında Motivasyonel Görüşme Tekniklerine Temellendirilmiş Psikoeğitimin Tedaviye Uyum, Umut ve Psikolojik İyi Oluşa Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Kafes, A. Y. (2021). Depresyon ve Anksiyete Bozuklukları Üzerine Bir Bakış. *Humanistic Perspective*, 3(1), 186-194.
- Karaağaç, H., ve Var, E. Ç. (2019). Şizofreni Hastalarına Bakım Verenlerin Bakım Yüklerinin Yaşam Kalitesine Etkisinin İncelenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 22, 16-26.
- Karagülleoğlu, Y. Z., ve Çarhan, A. (2021). Tarihteki İlk İzleri ile Şizofreni. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 11 (3), 400-410.
- Kaya, Y. (2013). *Şizofreni Hastalarının Sosyal İşlevsellikleri ve Hastalara Bakım Veren Yakınlarının Bakım Yükü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kırpınar, İ., ve Aydın, N. (2001). Şizofrenide İntihar. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2(1), 47-52.
- Kocal, Y., Karakuş, G., ve Sert, D. (2017). Şizofreni: Etiyoloji, Klinik Özellikler ve Tedavi. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 26 (2), 251-267.
- Koçak, Z., ve Taylan, H. H. (2018). Şizofreni Hastalarında İçselleştirilmiş Damgalanmanın Yaşam Kalitesi Üzerinde Etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(78), 621-640.
- Koparal, B., ve Hocaoğlu, Ç. (2019). Şizofreni ve İntihar; Bir Gözden Geçirme. *Balıkesir Medical Journey*, 3(3), 135-146.
- Koroğlu, A., ve Hocaoğlu, Ç. (2017). Şizofreninin Aile Üzerine Olan Etkisi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 170-175.

- Mengi, A., Cancan, M., ve Alpdoğan Y. (2021). Şizofrenili Bireylere Yönelik Bir Örnek Olay İncelemesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 706-727.
- Muslu, S. (2010). Şizofrenide Sosyal Desteğin ve Aile Tutumunun Hastanın Tedaviye Uyumu Üzerindeki Etkisinin Araştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özkan, B., ve Eskiuyurt R. (2016). Şizofreni Hastalarının Ailelerine Yönelik Telepsikiyatrik Müdahalelerin Etkinliği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(3), 228-243.
- Özsan, H. H., ve Tuğcu, H. (1998). Şizofrenik Hastalarda İntihar Olasılığının Çeşitli Faktörlere Göre İncelenmesi. *Kriz Dergisi*, 6(1), 33-39.
- Paracıkoğlu, V., Sayıl, İ., ve Özgüven, H. D. (2004). Ankara'da İntihar Girişimleri Üzerine Bir İzleme Çalışması: Dünya Sağlık Örgütü-Avrupa Çok Merkezli İntihar Davranışı İzlem Çalışması Sonuçları. *Kriz Dergisi*, 12(2), 1-17.
- Soygür, H. (2003). Şizofreni ve Yaşam Niteliği. *Klinik Psikiyatri*, 1, 9-14.
- Summakoglu, D., ve Ertugrul, B. (2018). Şizofreni ve Tedavisi. *Lectio Scientifc*, 1(2), 43-61.
- Tatlıoğlu, K. (2012). Sosyal Bir Gerçeklik Olarak İntihar Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 133-155.
- Tekinsoy, Ç. İ. Ş. (2020). Şizofreni Tanılı Hastalarda İçgörünün, Depresyon, Sıkıntıya Dayanma Düzeyi ve Algılanan Sosyal Destekle İlişkisi. Yayınlanmamış uzmanlık tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Tuna, E., ve Öncül D. Ö. (2020). *DSM-5'e Göre Anormal Psikoloji*. Ankara: Nobel.
- Vural, F., ve Köroğlu, M.A. (2020). Şizofreni Hastalarının Sosyal Yaşamları ve Sosyal Hizmet İlişkisi: Kütahya İli Örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 653-668.
- Yağdıran, F. (2019). *Sosyolojik Açıdan İntihar Olgusu ve Sosyal Medyaya Yansıyan İntihar Eğilimlerinin Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Yıldırım, T. (2018). *Şizofreni Hastalarında İçselleştirilmiş Damgalanma ile Yalnızlık Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Yılmaz, B. E. (2019). Psikiyatri Hastalarında Özkıyım Riskini Değerlendirme ve Yönetme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(4), 438-450.